

СТАНКО ОПАЧИЋ ЋАНИЦА

Србин у Хрватској

*Називања кордунашког сељака,
ратника, министра, осуђеника...*

ЛИТЕРА

Станко Опачић – Ћаница
Србин у Хрватској

Приредио
Др Милан Весовић

ЛИТЕРА

Рецензент
Др Душан Живковић

Уредник
Велимир Весовић

Станко Опачић Ћаница

Србин у Хрватској

**Казивања кордунашког сељака,
ратника, министра, осуђеника ...**

Приредио
Др Милан Весовић

Београд 1989.

Садржај

Предговор	7
ПУТЕВИ И БЕСПУЋА ЈЕДНОГ КОРДУНАШКОГ СЕЉАКА	13
1. Коријени	15
2. Свађе има, и људи и ниткова	16
3. Односи српских и хрватских сељака	18
4. Опора прва политичка искуства	20
5. У сељачком задругарском покрету	23
6. Секретар прве партијске ћелије у Тушиловићу	27
7. Назирао се тамни облак над српским становништвом	30
8. Нове пушке и фишеклије, ни зрно муниције	32
9. Уништити и трагове да су овђе постојали!	34
10. Од Ивановић Јарка до оружаног устанка	35
11. Кржаве усташке руке	37
12. Трагови добрих односа српских и хрватских сељака	38
13. Долазак "Шпанаца"	41
14. Прве жртве, без и једног пуцња	43
15. И рањенике је сељак чувао	44
16. У главном штабу Хрватске: пет "Шпанаца" и један сељак, Ћаница	46
17. Убијте тог разбојника Ћаницу	49
18. Тешке борбе и прва велика побједа	50
19. Прећуткивање велике побједе	53
20. Јаме - јасни докази геноцида	55
21. Пролетерске чете од најбољих сељака	55
22. На своју одговорност формирам бригаду	58
23. Трећа бригада Хрватске постала је четврта	60
24. Како сам отворио Прво засједање АВНОЈ-а	60
25. Канцеларија ме никад није могла заробити	62
26. Папири постају светиња	63
27. Није добро замјерити се Хебранговим људима	64
28. О "четничкој пропаганди" и "четничкој опасности"	67
29. Лакрдија од суђења	69
30. Кардељ нас није одао	74
31. Идеја о стварању партизанске гимназије	78
32. На челу три министарства у влади НР Хрватске	80
33. Оснивање сељачких радних задруга	83
34. Сукоб са Информбироом: ни часа се нисам колебао	85
35. Драматичан обрт	88
36. У истражном затвору на Савској цести	92
37. Голи оток - у епизодама	94

38. Одузели су ми оружје, трагове крвавог живота мојих предака	97
39. Повратак земљи и бравди	99
40. Немоћ говорника и слушајалаца	100
41. Образ изнад свега	101
42. Кобно одвајање руководства од народа	102
43. И историја има своје ђубриште	103
44. Да и ја неком скинем терет... који га тишти	104
Напомене	107
Прилози	113
1. Титово писмо Главном штабу народноослободилачких партизанских одреда за Хрватску од 16. новембра 1941. године	115
2. Извештај Окружног комитета КПХ Карловац Централном комитету КПХ о ситуацији у округу и раду партијске организације	117
3. Обавештење Главног штаба НОП одреда Хрватске команданту НОП одреда Кордуна о примању извештаја, недоласку Приморца, потреби слања извештаја о атентату на Ћаницу, о угрожености везе с центром, о слању два друга и једне другарице и честитка за Нову годину	119
4. Станко Опачић Ћаница отвара Прво засједање АВНОЈ-а	120
5. Шиме Бален: Прво засједање АВНОЈ-а. Запамћења и записи једног записничара.	122
6. Прво ослобођење Перјасице	131
7. Партизани Војних опколише	134
8. Станко Опачић Ћаница: АБЕЗ	135
9. Извештај Одјела народне просвјете Предсједништву ЗАВНОХ-а о закључцима на конференцији о књижевном језику	137
10. Писмо Српског клуба вијећника ЗАВНОХ-а Душану Чалићу о задацима Српског клуба	139
11. Одлука Предсједништва ЗАВНОХ-а о поништењу присилног прекрштења Срба	141
12. Тито – Хебрангу, 15. септембра 1944. године	141
13. Тито – Хебрангу, 17. септембра 1944. године	142
14. Тито – Кардељу, 18. септембра 1944. године	142
15. Извештај Едварда Кардеља о ситуацији у Хрватској, а посебно о Андрији Хебрангу, као и о ситуацији у Словенији, упућен 30. септембра 1944. године Јосипу Брозу Титу	144
16. Друго Кардељево писмо Титу од 30. септембра 1944. године	148
17. Ријеч Владимира Бакарића и Станка Опачића на Првој окружној народној скупштини за Кордун, 13. децембра 1944. године.	149
18. Изванредно пленарно засједање Централног комитета Комунистичке партије Хрватске	152
19. Разрешења у влади НР Хрватске, 11. септембра 1950.	154
20. Дискусија на пленарном засједању Главног одбора Срба у Хрватској, 16. септембра 1950. (Душан Драгосавац)	159
21. Одлука Главног одбора Срба у Хрватској, 12. септембра 1950.	160
22. Станко Кораћ: Станко Опачић Ћаница (портрет)	162
23. Др Саво Златић: Драгица Опачић (1908–1980)	166
24. Станко Опачић Ћаница: Ја сам пасторче комунизма (Марко Косијер)	167
25. Марко Косијер: У карловачком СУП-у су ми рекли да се вратим "кући у Србију"	172

Предговор

У току припрема за рад на публикацији "Већници АВНОЈ-а", радна група у Институту за савремену историју у Београду је појединим већницима, пре свега онима о којима готово да ништа није објављено, упутила молбу да напишу своје биографије. Одазивајући се овој молби, Станко Опачић Ћаница је написао врло опширно сећање на свој живот и рад, крајем 1984. и почетком 1985. године, сматрајући да није довољно у биографији наводити само функције и друге штуре податке. У пропратном писму од 28. јануара 1985. године он је то овако објаснио: "Молим вас да код стилизације и скраћивања не испустите оно што би слику једног живота и дјеловања учинило нејасном и сиромашном, тим више што сам међу ријетким сељацима који се пењао више него је то судбина сељаку одредила. Иако код нас, на Кордуну постоји давна народна поука да су највише докле се сељак може попети вјешала. Нијесам послушао него само пустио да ме попну, а онда треснуо главачке на калдрму. Ако су и изузеци озакоњени, у њих упаде и грешни Ћаница. Обарао сам једну аристократију, а у другу која се ствара нијесам поријеклом пристајао. Мислим да то није никаква драма, него историјска законитост, а историја коју прилично познам, никада није била другачија".

Станко Опачић Ћаница рођен је 11. децембра 1903. године у селу Брезова Глава код Тушиловића, на Кордуну, у сиромашној земљорадничкој породици. Завршио је само основну школу у родном месту. До 1941. године бавио се земљорадњом и дрводељским занатом. Био је врло активан у земљорадничком задругарском покрету: радио је као благајник, секретар и ревизор, а био је и први управник задруге у Тушиловићу. Припадао је странци Самосталних демократа (од 1926), а од 1939. године члан је Комунистичке партије Југославије и секретар пратијске ћелије у Тушиловићу. Почетком 1941. године постао је члан Среског комитета КП Хрватске у Војнићу.

Један је од организатора устанака на Кордуну 1941. године, био је комесар одреда "Дебела Коса", командант I батаљона у Групи кордунашких НОП одреда, члан Команде пратизанских одреда за Кордун и Банију, члан Главног штаба НОП Хрватске, командант Првог кордунашког одреда, командант Групе кордунашких одреда

и командант Кордуна, те члан Окружног комитета КПХ за Карловац. Учествовао је у стварању првих органа народне власти на Кордуну. Био је већник на Првом заседању АВНОЈ-а у Бихаћу: припала му је част да отвори ово заседање, а учествовао је и у дискусији у којој се осврнуо на злочине усташа на Кордуну и Банији. За члана Иницијативног одбора ЗАВНОХ-а предвиђен је истовремено када је одређен и за делегата АВНОЈ-а, али је ово тело формирано тек 1. марта 1943. у селу Понору код Коренице. У њему је био задужен за организацију власти, а посебно се ангажовао око формирања окружних народноослободилачких одбора у Хрватској. На Првом заседању ЗАВНОХ-а у Оточцу и на Плитвицама (13. и 14. јуна 1943) поднео је организациони извештај и изабран је за члана и другог потпредседника Извршног одбора ЗАВНОХ-а. На другом заседању ЗАВНОХ-а у Плашком (12-15. октобра 1943) изабран је за члана Председништва, док је на Другом заседању АВНОЈ-а присуствовао као делегат. Поднео је реферат о организацији народне власти на Трећем заседању ЗАВНОХ-а у Топуском (8-9. мај 1944); изабран је у Извршни орган ЗАВНОХ-а. У њему је најпре повереник за обнову земље, а касније је примио и сектор саобраћаја. Током 1944. године имао је и низ других задужења, као што је чланство у Комисији за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача и Законодавној комисији при председништву ЗАВНОХ-а. Биран је и за потпредседника Одбора за сређивање задругаства у Хрватској, потпредседника Српског културног друштва "Просвјета", председника Српског певачког друштва "Обилић", члана Секретаријата Српског клуба вијећника ЗАВНОХ-а и др.

Када је 14. априла 1945. године формирана влада Хрватске, Опачић постаје њен министар за грађевинарство, а потом је на челу још два министарства - дрвне индустрије и шумарства. Од 1945. до 1950. године, био је посланик у Народној скупштини ФНРЈ и Сабору Хрватске. Као делегат присуствовао је на Петом конгресу КПЈ, а на Другом конгресу КП Хрватске (21-26. новембра 1948) изабран је за члана Централног комитета КП Хрватске.

Станко Опачић се 1948. изјаснио против Резолуције Информбироа. Међутим, тек у лето 1950, заједно са министром индустрије Радом Жигићем и потпредседником владе Хрватске и организационим секретаром КПХ Душаном Бркићем, осумњичен је да је присталица Информбироа. Наиме, они су на седници Политбироа ЦК КПХ, крајем августа и почетком септембра 1950, критиковани због антипартијског рада и анатинародног деловања. Убрзо су поднели оставке на своје положаје, најпре Жигић и Бркић, а потом Опачић. На ванредном пленуму ЦК КПЈ 10. септембра 1950. године донета је Резолуција о разоткривању непријатељске агентуре у редовима ЦК, у којој је наведено да су Р. Жигић, Д. Бркић и С. Опачић после напада Информационог бироа на Југославију радили против Партије и њеног ЦК, те на рушењу братства и јединства Хрвата и Срба, као и да су саботирали извршење привредног плана. Стога су, сва тројица, искључена из КП Хрватске. Дан касније, на предлог председника владе НР Хрватске Владимира Бакарића, на Сабору НР

Хрватске, они су разрешени дужности у влади. Убрзо после ове одлуке су и ухапшени - прво Бркић и Жигић, а затим и Опачић.

Овде треба напоменути да су у историографској и документарној литератури често изостављана имена оних који су осуђивани, као присталице Инфомбироа или су, пак, паушално, без аргументације и прецизности, квалификовани као ибеовци. У "Лексикону НОР-а и револуције у Југославији 1941-1945" (књ. 2, Београд, 1980, стр. 785), записано је, поред осталог, да је Опачић прихватио Резолуцију ИБ и стаљински притисак на Југославију, због чега је искључен из СКЈ. Слично је учињено и у збирци "Извори за историју СКЈ - Документи централних органа КПЈ - НОР и Револуција, 1941-1945", књ. 20 коју је приредио Милован Целебџић, (Београд 1987), где је у биографској белешци речено: "Опачић је 1948. прихватио Резолуцију Информбироа". Отуда је и разумљиво што је Опачић после достављања своје биографије Институту за савремену историју, накнадно упутио још једно писмо (22. фебруара 1985), у ком скреће пажњу да он за све у њој речено одговара "морално и кривично", али се боји чиновничког менталитета "који увијек друкчије гледа на све него историчар".

Све ове непрецизности и недоречености, у вези са оптужбама Опачића да је био присталица ИБ-а, могу се довести у сумњу, јер је чињеница да се он ни 1948. године, ни касније, није изјаснио за ИБ, већ је септембра 1950. осумњичен и ухапшен, али не искључиво као присталица ИБ-а. Како суђења ни пресуде није било, то се на основу сада расположивих чињеница и на основу Опачићевих врло уверљивих казивања пре може поверовати да је невино оптужен. Томе у прилог иде и податак да је био делегат на V конгресу КПЈ (јула 1948) и да је на конгресу КП Хрватске (новембар 1948) изабран у Централни комитет. Та закаснела оптужба из септембра 1950. године вероватно је више везана за његов рад у влади НР Хрватске и отпоре које су Жигић, Бркић и Опачић пружали политици владе према крајевима настањеним претежно Србима. О томе је понешто и у литератури речено. Чедомир Штрбац, у чланку "Британски погледи на Југославију после 1948. Из архива Фориниг офиса", (Историја 20. века, 1987, 2, стр. 113), у вези с Коминформом, поред осталог, наводи документ, у коме се каже: "Партија је демонстрирала своју одлучност да искорени сваки облик политичке опозиције у својим редовима када су ухапшени гг. Жигић и Бркић, обојица водећи чланови хрватске Комунистичке партије, који су, иако оптужени да су били инструменти Коминформа, више сматрани за представнике жалби (негодовања) српске мањине у Хрватској".

Милован Ђилас у својој књизи "Власт" (Лондон, 1983, стр. 186-187) није искључив у оцени Жигића, Бркића и Опачића и њиховог односа према Совјетском Савезу, односно Информбироу. Он пише да је Александар Ранковић, као организациони секретар Партије био на челу Комисије која је испитивала њихов случај. "Ранковић се вратио са извештајем да сва тројица - Бркић, Жигић и Опачић - не одобравају начин на који се води сукоб са Совјетским Савезом, односно да се опредељују за Информбиро".

У збирци докумената : "Седнице Централног комитета КПЈ, 1948-1952" (приредили Бранко Петрановић, Ранко Кончар и Радован Радоњић, Београд, 1985), у стенограму Четвртог пленума ЦК КПЈ се каже да је другог дана рада, 4. јуна 1951, под тачком Разно, Осман Карабеговић предложио да се донесе одлука о искључењу Душка Бркића из чланства Партије и Рада Жигића из листе кандидата за члана ЦК КПЈ који су претходно већ били искључени из ЦК КПЈ и Партије. Предлог текста одлуке је усвојен, али га нема у стенограму овог пленума, нити су приређивачи успели да га пронађу. Станко Опачић се у овој збирци помиње само у напмени 402, у групи оних који су испали из руководећих тела КПЈ.

Владимир Дедијер у "Новим прилозима за биографију Јосипа Броза Тита" (књ. III, Београд, 1984, стр. 459), поред осталог пише: "Стево Крајачић објашњавао ми је, у једном од многобројних разговора, да ни Жигић, ни Бркић, као ни Ћаница Опачић нису били присталице СССР-а.

„То су били православци“, тврди Стево. Ћаница Опачић је тражио да се у његовом селу, као и Карловцу, свуда уведу натписи ћирилицом. А са Крцуном Пенезићем, мојим буразером, тако смо се ми звали јер смо се пазили, путовали смо једном кроз Србију и Крцун ми показа у Младеновцу да су натписи били латиницом”.

Према исказу С. Крајачића, Дедијер даље пише да је Раде Жигић на Голем отоку одлучно одбијао да има било какве везе са обавештајним службама СССР-а и није прихватио оптужбе СССР-а против ЦК КПЈ. Тако се држао до краја. У знак протеста штрајковао је глађу и тако умро на Голем отоку. Душан Бркић је, међутим, касније у 1974. години био један од организатора Барског конгреса присталица Информбироа.

Иако је приређивач уверен да је Опачић невино осуђен, он, ипак, мора констатовати да је још увек мало доступних докумената на основу којих би се донео коначан суд. Ова Опачићева исповест свакако би томе требало да допринесе. У вези с Опачићевом биографијом треба рећи још и да је био у истражном затвору у Загребу 14 месеци, и две године на издржавању казне на Голем отоку, од новембра 1951. до новембра 1953. године. После повратка са Голем отока, пошто није успео да добије одговарајући посао, вратио се у родно место - Тушиловић, и до остварења пензије, крајем 1958. године, живео је од земљорадње и дрводељског заната. Чин резервног пуковника ЈНА, који му је био одузет, враћен му је 1966. године. Носилац је Партизанске споменице 1941. и више других одликовања. Иначе, треба рећи да се одувек занимао за народно стваралаштво, да је објавио две књиге под насловом "Народне пјесме Кордуна" (Загреб, 1971, 1987) и више других радова, да има етнографску збирку у својој кући и др.

Аутобиографска казивања Станка Опачића Ћанице су драгоцено сведочанство за историју рата и револуције у Хрватској. Опачић је изванредан познавалац друштвено-политичких прилика на Кордуну, а нарочито села и сељаштва, њиховог живота и обичаја. Он познаје душу сељака, осећа како он мисли и како се односи према разним проблемима. Отуд су ови његови мемоари значајни и за изучавање села и сељаштва у НОР, а свакако могу бити корисни и за доктрину општенородне одбране.

Код Срба Крајишника, природно, је јако изражен национални осећај. То се уочава и код Опачића, али треба нагласити да код њега нема ни трунке анимозитета према другим народима. Из његовог текста произилази да српски и хрватски народ, а пре свега сељаци, нити су нетрпељиви једни према другима, нити у основи међу њима доминира мржња већ, напротив, Опачић истиче традиционално добре односе између српских и хрватских сељака и њихову свест о томе да им ваља живети заједно. Према Опачићу, сви расколи долазе из политичког вођства и да једино оно има интерес да манипулише наводном нетрпељивошћу међу народима и да мути међунационалне односе. Опачић не прави разлику између људи из политичког вођства по националној припадности јер, по њему, ту заиста нема битне разлике. (Власт је власт). Каткад, можда, чак и пренаглашава спремност појединих Срба да поради расподеле власти чине свакојаке компромисе, па и подлости. За њих су његове речи знатно рескије него за остале. У том погледу Опачићеве судови су импоновали приређивачу.

Опачићева казивања су написана јасно, сликовито и занимљиво, течним народним језиком којим се говори на Кордуну. Он пише отворено и директно, готово ништа не прећуткује, не оставља читаоца у недоумици. Код њега нема езоповштине ни кад су у питању догађаји, ни кад су у питању личности. Готово увек наводи пуна имена и презимена, а само ретко и изузетно оставља иницијале. Но, то не умањује општу слику коју пружају његова сећања. Опачићев текст делује веома привлачно јер он има изузетан смисао за приповедање. Уз то, при писању, он обилато користи народну мудрост, изреке и афоризме, што његовом тексту даје посебну драж. Он не даје само панораму збивања већ и осликава атмосферу времена.

Друга особеност Опачићевог текста је у томе што је у њему видно изражена тежња за објективношћу. Он није склон преувеличавању своје улоге нити, пак, омаловажавању других, како се то најчешће чини у оваквој врсти литературе. При том, Опачић не штеди ни себе ни друге, а све у циљу да догађаје опише онако како их је он видео и доживео. Код њега нема потенцирања шекспирских података да би по сваку цену био што интересантнији. Напротив, пре би се могло рећи, да и кад такве податке износи, да то чини смирено и разложно, па отуда његов текст делује врло уверљиво.

Искреност и једноставност у приказу људи и догађаја чини се да доминира у његовом тексту.

При свему томе треба имати у виду да је Опачић помно пратио литературу – историографску, мемоарску и публицистичку – и да се на њу у овим сећањима критички освртао, особито на објављену историјску грађу. Указао је на више пропуста ове литературе, што може користити историчарима рата и револуције и првих година послератног периода СФРЈ.

Будући да је Опачићев текст лепо написан, јасним и богатим народним језиком, у напоменама су дата само неопходна објашњења. У њему су учињене само правописне интервенције и отклоњене неке грешке настале углавном приликом прекуцавања. Других интервенција није било. Предговором, напоменама и међунасловима, приређивач је само настојао да помогне читаоцима да боље упознају и схвате личност Станка Опачића, а самим тим и његову исповест, и да прецизира историјска факта и библиографске податке. У Прилозима су дата документа и илустрације које би требало да аргументују, уопштине и поткрепе Опачићеве мемоаре, односно да дају целовитију слику времена о коме је он писао.

У Београду, августа 1989.

Милан Всовић

**ПУТЕВИ И БЕСПУЋА
ЈЕДНОГ КОРДУНАШКОГ
СЕЉАКА**

ПУТЕВИ И БЕСПУЋА ЈЕДНОГ КОРДУНАШКОГ СЕЉАКА

1. Коријени

Зовем се Станко Опачић са надимком Ћаница. Рођен сам 11. децембра 1903. године у селу Брезова Глава, општина Тушиловић, котар Војнић, од оца Михајила и мајке Драгиње (рођене Цвијановић), земљорадника у кућној задрузи Опачић к.б. 28 као најстарије дијете родитеља, на посједу од седам јутара земље. По националности сам Србин. Бавио сам се земљорадњом до народног устанка 1941. године. По традицији на Кордуну, као и многи други, узгред сам био самоук дрводеља. Отац ми је отишао у Америку 1906. године, а 1909. тамо погинуо, па сам растао као удовичко дијете са мајком и млађим братом Стеваном. Земље је било мало, али је била добра, а мајка ваљан домаћин па ипак нијесмо гладовали. Помагали су нам и очева и мајчина родбина док нијесмо стасали.

Основну школу сам свршио у мјесту (тада редовних пет разреда), године 1910-1915., и у свих пет био одликаш и од природе сам заволио књигу, а по старој граничарској традицији и пушку, па сам већ као основац, на Божић, у зору, по обичају пуцао преко куће. Мајка ми је била права граничарска жена која је успјела сачувати пушку пред безбројним жандарским прематачинама. Тукли су је пред нашим очима али није одала.

Она је била неписмена, али је знала много народних пјесама напамет, а онда се са нама основцима описменила. Отац је прије поласка у Америку служио војни рок и имао дара за учење језика па се вратио из војске са солидним знањем њемачког, маџарског и чешког. Можда га је то стало главе, јер је у Америци добио посао ће су ти језици требали и добро зарађивао па му гангстери отели новац, убили га и замели траг. О мом даљем школовању није могло бити говора па сам са том основном остао до данас.

Мој учитељ послјије основне је био воденичар Симеон Ђурић, самоук, из Доњег Будачког, члан Српске земљорадничке задруге која је осим других послова све до 1914. године ширила књигу и штампу, па сам од њега добивао на читање књиге. Био је то човјек ријетке бистрине, који је не само много читао, него и записивао народне умотворине по Кордуну, па године 1887. послао Српској

краљевској академији 95 народних приповједака које је 1927. године користио професор Чајкановић за своју збирку.

Симеон је оставио неизбрисив траг код моје и других генерација и умро 1932. године, па и мене заразио тим скупљачким радом којим се и данас бавим. Његов је идол био Васа Пелагић, а онда Светозар Марковић, за које смо од њега сазнали, а посебно је волио Његоша и Кочића.

*
* *

Када сам настао у 16. годину, пошао сам љети, у сезони, по градњи дрвених кућа и зграда са старим мајсторима. Међу тим људима је било и ислужених граничара-ратника који су се родили и живили у великим кућним задругама у којима је било по 50 па и 70 душа. Многи су од њих читали и писали српски и њемачки. Били су богати животним искуством и о свему сам имао прилику да се наслушам. Сви су вољели гусларске пјесме па их заволио и ја. Ваљда сам и као мајстор добро напредовао кад су ме цијенили па ме већ у 19. години понеће на градњи бирали за палира.* Међусобна солидарност и патријархални морал су тада на Кордуну били на завидној висини - није било ни већих посједника, ни беземљаша. Богатије газде су били само трговци и бирташи па смо и код њих градили, али никад нам нико није закидао наднице. Иако сам спадао међу сиромашније, као мајстор сам имао увијек двоструко већу надницу од копача и жетелаца на њиви па није било разлога за мржњу према имућнијима. Стекао сам доста искрених пријатеља што се показало кад сам позван у војску, а млађи ми брат отишао у подофицирску школу, па мати већ оронула здравља остала сама. Они су јој помагали у свему око обраде земље. Само је динар био тежак и то је била мука за сваког сељака.

2. Свађе има, и људи и ниткова

Војни рок сам служио у Загребу у I неборачком батаљону Савске дивизијске области, а по завршеној обуци, ће сам показао добре резултате, посебно у теорији и гађању, тражили су да идем на курс за каплара, али извукао сам се, па сам послан за ородонанса (курира), у штаб дивизије код команданта генерала Узун Мирковића, у Гајевој 30-а, ће сам провео до краја рок. Служећи војни рок, имао сам први пут прилику да видим оно што се не да заборавити: грдну разлику под истим режимом и законима. То ће ми послуже и у животу користити. Командир моје прве чете је био ратни официр Димитрије Стефановић. Чета је бројила око 250 људи и нити је командир кога ошамарио нити су каплари и подофицири смјели. Док већ у другој чети, заборавио сам има командира (био је млађи човјек), тукао је војнике он, а онда сви до каплара. Чета је била у

* ПАЛИР – старешина зидара и радника на некој грађевини који распоређује рад и води надзор.

суседној касарни, па смо знали све што каплари и поднаредници раде од војника, посебно ноћу кад се поднаредник врати пијан из вароши па "ноге за преглед".* Код нас у првој чети се то никад није смјело догодити. Ако се који вратио пијан, понашао се као срамежљива сеоска млада, само да не чује командир. То се видјело и нећељом кад нема вјежбе, па наиће преко круга командир друге, његови се војници повлаче, јер је он знао и на сред круга за нешто ошамарити војника. Међутим, ако наиће наш командир између нас, имао је обичај да се са неким нашали па се ми скупљај да га поздравимо и да се насмијемо. Дакле, као у двије државе. А никад нијесмо чули ни да је командир друге зато одговарао, нити наш командир да је имао приговор што поступа друкчије. А кад је свршена обука и прва чета похваљена, па војници распоређени за разне службе, писаре, ордонансе, посилене, у возарски ескадрон, највећи је број распоређен у више штабова, а за ордонансе и телефониسته сви из прве чете, док је из друге највише отишло у возарски ескадрон и, како су војници говорили: "Од мазги, к мазгама".

У штабу дивизије, пред канцеларијама генерала и начелника Раденковића, били смо нас четворица ордонанса. Стање из основа друкчије него у јединици. Сједили смо на клупи и на позив разносили пошту и обављали друго што се нареди. Ту смо смјели читати књиге и новине. Кад официри ујутро долазе, поздравимо, а послје, ако и генерал некуд излази па наравно и други, не дижемо се и поздрављамо, него опет само кад је свршено радно вријеме и одлази. Како смо разносили пошту по граду, па и у штаб Армије, имали смо сталне пропуснице, од 6 сати ујутру до 11 увече. Слободног времена на претек. Тако ја, и још један, пријавимо се да идемо на вјежбе у Соколско друштво "Југосокол"¹ у Богићевој ул. 7 и начелник то без ријечи одобри. На челу Сокола су тада били Ото Гавранчић и др Лазар Цар. Вјежбе смо имали, колико се сјећам, три пута нећељно по два сата. Вјежбао сам редовно, али сам у Соко долазио свако вече, јер је за мене била привлачна богата библиотека и читаоница у којима сам нашао и прочитао књига које ми раније нијесу биле доступне. У Соколу је било највише Хрвата, а онда Срба и нешто Чеха. Однос је био заиста братски. Иако су управо тада били заострени политички односи између Пашић-Прибићевићеве владе² и Стјепана Радића, то се у Соколу није осјећало нити се о томе говорило. Међу нас су долазили и Гавранчић, и др Цар и са нама разговарали, али никада о политици. Њихово је понашање било таково да смо их сви вољели.

Кад сам једном ушао код пуковника Раденковића, он ми рече: "Чујем, Станко, да много читаш". Сад већ не знам што сам му одговорио али знам да треме никада нијесам имао, а он је наставио: "Добро је да читаш, сељак си и то ти може ваљати, научићеш мислити, али ако заглавиш у политику, начитан си па се можеш и привидно уздићи до кортеша,** па мало по мало довести и до ниткова. Зато ти савјетујем да о томе водиш рачуна. Код мене у Шумадији сељаци

* "ноге за преглед" – фигуративан израз за малтретирање војника.

** Кортеш – политички агитатор

политику зову курвом па вјерујем и да у твом крају тако говоре. А курва, хм, и на њу жив човек набаше у животу, само никада не смије заборавити да је курва курва и друго никада не може бити". Како послуга увијек све дозна што се на господском двору догађа, тако смо и ми сазнали да су и он и генерал пристао демократе Љубе Давидовића.³ Не знам како смо то схватили, али хуман и људски однос њих према нама војницима је био главни. Поштовали смо их. Тако сам ја, потомак граничара-ратника и хајдука, и војску свршио а да нијесам имао разлога замрзити касарну као установу, само сам видео да и тамо као и свађе има људи и ниткова.

Раније сам, па и тада, понешто сликао, па насликао некако орла који у канцама носи јање, и то по причању друга Личанина који је то у Лици видео. Чудио се како сам то воденим бојама вјерно погодио. А што је то као слика вриједило то ни он ни ја нијесмо знали. Но то види капетан Вучковић, генералов ађутант, и каже пуковнику, а овај тражи да му покажем. Дуго је гледао и рекао да није стручан за то, и да има сина који иде у школу а из цртања има лоше оцјене, и да би му хтио показати што наслика сељак, а онда се насмијао и рекао: "Али не бих желио да ме намаграчиш, ако си полазио коју годину гимназије, реци ми, немаш разлога да кријеш. Ово читање, па сликање, мирнше ми на то". Испричао сам му истину, а он слегао раменима. Мене је шкакљао тај разговор, па сам насликао још неколико слика које сам уоквирио код куће, али сам читајући књиге о сликарству дошао до тога да је то одвише комплицирано, оставио се сликања, наставио са дрводељским послом који ми је плаћен, а слике су 1941. изгореле заједно са кућом.

Кад сам се вратио из војске, затекао сам оронуло газдинство које сам уз помоћ пријатеља брзо уредио. Одмах сам ступио у мјесно Соколско друштво и постао предводник, па два пута водио друштво у наступ и био похваљен посебно за вјежбе са копљима. Тада почиње оно што ће ме одбити од Сокола и увући у политику. Ја је нијесам тражио, али је нашла она мене.

3. Односи српских и хрватских сељака

Крај села Тушиловића ће сам рођен, Корана дијели хрватска и српска насеља. На лијевој обали Коране је католичка црква Св. Вида, а на десној православна Св. Илије. О годишњим црквеним славама ту се скупи по неколико хиљада људи ради забаве. Хиљаде Хрвата дођу овамо као и хиљаде Срба тамо, а ни најстарији људи не памте да је дошло до пијане свађе и туче између Хрвата и Срба. А пијаних туча је било, само се Срби побију међу се, а Хрвати исто тако. Ако се и догоди да се у крчми потуку двије пијане пропалице нико за то није марио, нити то приписивао сукобу двају народа. Тако на овом терену никада није било завађености између српских и хрватских сељака. Ко поле позна село и хоће да мисли, није му то тешко одгонетнути. Само, мало су се образовани људи трудили да упознају живот, душу и искуства сељака па им је довољан какав новинарски чланцић који је написао неки загуљени франковац или

*Задружни течај за књиговође, у Загребу 1929. године.
Станко Опачић Ђаница у народној ношњи.*

*Задружни течај у Задружном дому у Тушиловићу (1939).
Станко Опачић трети с десна у другом реду.*

проповјед неког попа, па да из тога извуче оно што му је потребно као сензација. А сељаци, и српски, и хрватски, не само да никада нијесу имали своју власт, него никада нијесу имали ни утицаја на њу. За сељаке је све, и оно мало добра и много више зла, долазило из градова, а сељаку је био ближи комшија који му прискочи у невољи у помоћ, без обзира на вјеру, него чиновник, трговац или било ко од господе који долази само да га огули. У таквом сам духу и ја одгојен, па ће се касније кроз мој живот и рад виђети да сам, не само ја, него и многи други Срби, стекао међу Хрватима безброј пријатеља. Тако и за вријеме кратког Пашић-Прибићевићевог режима, кад је Радић хапшен, овде се у селу ништа није промијенило. За све нас је то било горе, господска работа, ће се господа ради престижа и власти час свађају час помире, а код нас остаје исто. Чиновници, порезници и жандари су према нама остали исти они који су служили Фрањи, Карлу, Петру и Александру, и гонили краву из штале не питајући никога за вјеру, јер, држава треба новаца, а милости не позна. Треба платити оне који је чувају од народа.

Позната је епизода двадесетих година када су у граду Карловцу, на примјер, на изборима за градску општину побједили комунисти.⁴ То је био талас који је послје октобарске револуције захватио Европу. Радничка класа је овђе била толико малобројна у односу на тада преко 90% сељака који су багателисани, да није имало никаквих услова да се одржи, чак ни да је буржоазија није злогласном "Обзнаном"⁵ уништила. Грађанска маса која је добила те изборе, није била ни хомогена, нити је у себи имала што комунистичко. Језгро су били ситни обртници и чиновници и то се открило чим је буржоаска власт растурила ту скупштину. Већина главних агитатора се преко ноћи преобрази, и у излоге својих радњи истури слике краља, Радића, Пашића и Прибићевића. Још јуче је сељак од њега куповао опанке на штанду или друго што у дућану, а исти тај му причао нешто неразумљиво о социјализму. Сељак изишао из рата огуљен и осиромашен, слуша, купује и говори: "Не знам, каква је то нова вјера која ми обећава неки рај, а кад купим одере ме до гола". Сељак је био власник земље која га је једина могла одржати, а обртник је увијек тежио да постане велеобртник и власт, па је и у том трену мислио на своје позиције и у новом друштву ма какво било. Код нас је бар познато да је Комунистичка партија тек доласком друга Тита на њено чело 1937. године, окренула лице к селу које је најзначајнији ратнички фактор. Само зато је НОБ побједила. Од прича о барикадама није остало ништа. Ни приче о ниској свијести сељака не иду у прилог намјештању историје, јер неће бити могуће створити мудрост која ће све оправдати.

4. Опора прва политичка искуства

Послије првог свјетског рата у држави Срба, Хрвата и Словенаца, под круном српског краља, Хрвати су тактички постали хомогенији од Срба. У Хрватској сељачкој странци⁶ су се утопили франковци из познатих разлога, па давали тон политици те странке све

до њена нестанка побједом НОП.⁷ Код Срба је сасвим друкчије. Политичка борба се овде, повратком великог броја српских добровољаца и оних из руског заробљеништва, грдно заострила, јер су већина дошли као републиканци. Положај Срба у Хрватској је и Светозара Прибићевића силио да раскине са монархијом, па и са Давидовићем који није могао разумјети да је Србима овде са Хрватима живјети, и да за то треба наћи начин и у државној политици. А кад се Прибићевић због краљеве великосрпске политике завадио с краљем, огромна већина је пречанских Срба ушла у његову Самосталну демократску странку.⁸ Затим је услједило њено приближавање ХСС, па обје одлазе 1927. у опозицију у којој остају пуних 14 година. Колико је на овом терену Прибићевићева СДС била јака најбоље свједочи примјер стварања Приморско-крајишке области са сједиштем у Карловцу,⁹ ће је ХСС имао 29, СДС 31, а Пашићеви радикали¹⁰ свега, словом и бројем, 3 заступничка мјеста.

Нећу да тврим како сам и ја 1926. године по некаквој својој свијести постао Самостални демократа. Овђе су се међу Србима бориле за присталице само те двије српске странке. Радикали су под разним видовима скоро увијек били на власти, па су овђе у радикале ушли углавном богати газде, чиновници, лугари и сав онај шљам овисан о свакој власти. Демократе су остали листом честити сељаци и они моји, поменути, мајстори, па је и моје мјесто било, само међу њима. Тако све до 1939. године кад сам постао секретар илегалне ћелије КПЈ. Легално сам и тада био самосталац, све до устанка кад је Комунистичка партија изашла из илегалности.

Лом је почео још 1926. године, кад ме изабраше за тајника Мјесне организације СДС. На челу Соколског друштва у Тушиловићу је био богати трговац и бирташ В. Ђурић, који је био и предсједник радикала и тражио да сви соколаши буду радикали. Отворено смо се сукобили на скупштини па из Сокола иступих, не само ја, него и сви вежбачи. Друштво је остало али се радило није више ништа осим прослава краљевских рођендана. Тад би се сви опили, међу се потукли и служили за ругло. Једном сам се враћао са састанка одбора Самосталне демократске странке кући и дочекаше ме четворица клуподера газде Ђурића, километар далеко од куће, ноћу. Био сам сам и без оружја. Толико су ме измрцварили, да сам остао у несвјести и сав у крви. Кад сам се освијестио и на потоку опрао крв, једва сам дотетурao кући. Тужио нијесам јер нијесам имао свједока. Али мати ми је била јунак. Лијечила ме и бодрила, говорећи: "Остани човјек и не клони, а други пут боље пази и пуцај ко пође на тебе". Други сам пут добио још више. Нијесам још био ожењен, па сам на Петровдан у колу играо са дјевојкама у Доњем Будачком. Имао сам пиштољ у џепу, али је неко упутио жандаре да ме претресу те ми га одузеле. Ни једног од оних који ће ме послѣје премлатити на збору нијесам видио, па се нијесам злу ни надао. Враћао сам се кући са неколико жена и старијих људи, на зачељу, кроз грмље испод тзв. Градине, кад, иза грма добијем ударац по глави од кога се одмах онесвијестим, па и не знам ко ме је тукао. Пробудио сам се у болници сав у завојима. Али, сад сам имао свједоке, и, тужио суду.

Опет су била четворица. Један лугар, један општински писар, један кафански разбијач и један поручник краљевске гарде, Ромчевић, син општинског биљежника из Крстиње, а унук по ћери мог старог комшије ђеда Јована Опачића, мог најбољег пријатеља. Судија у Крњаку, неки Дидулић, режимлија, сву четворицу осуди да плате трошкове, али не на затвор, и тада сам чуо први пут чудно тумачење закона: "Тужитељу, за казну затвором нема основа у закону јер су они тукли ону политику коју ти водиш, а не тебе!" Одлучио сам да се не жалим, него кажем и судији и кривцима да им је ово последње, јер поћу ли поново, убићу, па нек туже они мене: "Пуцаћу у политику, а не у њих!" Тада судија опомиње како је то пријетња и кажњиво. Поћем и на вратима покажем пиштољ па речем: "Де сад, који воли нек изволи!" Опазио сам да су се препали и судија и силесије и стоје запрепашћени. Жандара није било у близини и ја заобилазним путем доћем кући и сакријем пиштољ. Два пута су долазили жандари, преметали али нијесу нашли па сам кажњен са пет дана затвора у срезу. Мој бранитељ, др Вујичић ми је рекао да друго не могу јер се присутни противници не могу употријебити за свједоке да сам пријетио пиштољем, и на томе се свршило. Пошто на пресуду није било жалбе, бранитељ направи затјев за одштету, али тројици није могао ништа јер су посједи кућне задруге. Остало је да све плати господин поручник.

Када је захтјев стигао у команду краљеве гарде и поручнику заплајењена плата, није остало на томе. Требао је бити избачен из војске и лишен чина, па су му савјетовали да му је једини излаз да се мени извини и тражи писмени опрост, да измисли пијанство или како зна. Тада долази к мени ђед Јован коме ја нијесам могао ништа одбити и кроз плач моли за тај опрост. И да не дуљим, учиним то и унук му остане официр, али одштету плати. Ђед Јован поштен и поносан човјек ми се поштено одужио. Од тада па док му тај унук није 1941. заробљен од Нијемаца, није ђед Јован дозволио ни да га посјети. Но ваљда је то утицало и на тога официра да се у заробљеништву добро држао, па је по провратку примљен у нашу Армију, унапређен у чин потпуковника, а прије неколико година и умро.

Последњи напад на мене је покушао 1927. године Стеван Гријаковић, син најбогатијег газде у нашем крају који је имао три куће, два дућана и двије биртије. Син је био типичан осиион газдински бајага, страх и трепет комшија, ухрањен и снажан. Ни бог му није био до кољена. Затекао ме је на појилу, на Радоњи, у 11 сати ноћи кад сам појио волове, заскочио ме и тако ме снажно ошамарио да сам се окренуо као чигра, али сам тргао пиштољ и пуцао два пута и обадва погодио. Нијесу куршуми били смртоносни, али ни лаки, па он у болницу, а ја у затвор.

Тај догађај одјекну по цијелом Кордуну као нешто до тада нечувано: да се неки сиромаш усудио пуцати у сина газде коме је у рукама новац и власт. Да не описујем каква сам имао окапања са жандарима и судијом Дидулићем, газдиним пријатељем, рећи ћу само то што ми је рекао жандарски наредник, кад је своје обавио и предавао ме суду: "Ја сам своје учинио, а теби кажем да си дубоко

заглибио. Стеван има Бога за оца и моћ у рукама. Има шест ујака као шест вукова, убиће те а ми ћемо само истражити и записати. Па сад брани се како знаш". - "Нэ, неће, господине, не бојим се," рекао сам. "Силници су увијек кукавице, и не иде им се ни у смрт ни на робију. Они су ме увијек тукли туђим рукама, и не само мене, него, како сам већ навео, Јову Тркуљу, Милоша Мандића, Николу Грдеља и друге. Сад кад су видели да и они могу добити, неће смијети ни они. Јамчим вам да мене неће ни псето њихово више дирнути кад зна да ја сад уби, јер не дам на себе. А за моје се богатство ни мени не исплати само лијечити убојине."

Након двадесетак дана ме др Вујичић извуче из затвора да се из слободе браним, јер је тужби за подмукли покушај убиства супротставио нужну одбрану. Кад сам се нашао у истражном затвору, са свих су ме страна затрпавали поклонима и мајци рекли да она не брига док је толико пријатеља који за мене брину.

Кад сам се вратио кући, изненадио сам се и сам колико сам постао љубимац, у првом реду оних којима су ти осиони газде и њихова штенад загорчавали живот. Суђен сам у Окружном суду у Огулину, ће је предсједник био отац др Владимира Бакарића,* и то на 21 дан строгог затвора које ћу послѣје одлежати у кули у Огулину.

Оженио сам се са Драгицом Михајловић из Клокоча, из честите породице демократске. Жена ми је била толико одана да сам, исто као и од мајке док није умрла, имао од ње пуну подршку за све моје поступке. Она и 13-годишња ћерка Вукосава пођоше са мном на мучан пут НОР-а, па бише и међ првих пет болничарки у Партизанској болници на Петровој гори. Но о њима ће још бити ријечи.

5. У сељачком задругарском покрету

На помолу је велика свјетска криза и село се сналази, па и Тушиловић оснива Задругу за пољопривредни кредит, а онда Задругу за осигурање стоке. У обадвије задруге ме једногласно бирају за секретара-благајника. Ни у једној од тих задруга нема плаће. Посао обављах нећељом и увече. Одмора немам јер се и даље бавим обрадом земље, а зими и у ружном времену радим столарске и коларске послове код куће и то ми доноси нешто зараде.

Године 1929. одлазим у Загреб на курс за секретара-благајника који траје три нећеље. Свршим са таквим успјехом да ми и Савез српских земљорадничких задруга повјерава ревизију материјалног пословања свих Српских земљорадничких задруга на Кордуну и постајем њихов хонорарни ревизор, билансиста. Плаћан ми је само успјешно обављен посао. Те сељачке земљорадничке задруге су постојале на Кордуну још од 1905. године, а Тушиловић је своју основао 1909. Бавиле су се штедњом, набавком племените стоке, умјетног ђубрива и сјемења, ширењем књиге и штампе, али их је 1914. године Аустрија забранила. Године 1918. оне опет оживљавају, али их криза 1930. поче умртвљивати. Но сељаци се сналазе и претварају их у

* Име оца В. Бакарића је Стјепан.

набављачко-потрошачке. Већ од 1933. године те задруге су реорганизоване готово по свим селима Кордуна, а ја сам сада више организатор и учитељ него ревизор. Оснивам и Одбор за уапшење задругарства, од пет чланова, најактивнијих људи, који ме бирају за председника, а наш се рад не плаћа. Од тих пет људи ће касније 1938. четири постати секретари Ђелија КПЈ, а у рату команданти и комесари, па Милисав Дакић и Душан Вергаш и народни хероји.

Позитивно је у тим задругама било што у њих нијесу могли бити учлањени трговци, бирташи, ни било које врсте шпекуланти, него само сељаци, учитељи и занатлије. Што само управни одбори одлучују о набавци и продајној цијени робе. Што се сваке године 50% чисте добити ставља у фонд за културно просвјетни рад, а половина дијели задругарима према учешћу у куповини у задрузи. То привлачи људе у задругу а у њима нема ни неслоге. Доста сељака напушта режимску странку да би могли постати задругари. Задруга је на закону основана и држава се нема права мијешати, осим контроле да не продајемо и не набављамо, на примјер, умјетно ђубриво и машине за незадругаре. Али се мијеша на свој начин. Задруга је са трговцима увијек на ратној нози јер је за заштиту од пљачке и створена. Трговци су увијек уз режим и у режимској странци, па режим држи страну трговцима и шпекулантима. Тако задруге, без своје заслуге или кривице, остадоше у рукама људи који припадају опозицији.

Но задруге ипак напредују. Задруга у Тушиловићу расте на 180 учлањених кућа са њиховим домаћинима као уписаним члановима. Тако у чланству задруге има и доста жена. Послови су доста велики па управни одбор именује мене управником. Први сам управник задруге на Кордуну и тада први пут примам мјесечну плату од 300 динара. До тада је плату примао само магационер, који је све вријеме у радњи и он прима 600 динара. Нико други нема плате јер, по закључку скупштине, сви задругари који иду својим колима и послом, узгред довозе робу из велепродаја из града или са жељезнице. Тако служимо примјером и Скупштина 1935. године закључује да градимо задружни дом добровољним радом и прилозима. То није било тешко изгласати кад су сви осјећали потребу. Сви су имали своје гајеве, шуме, већина возну стоку, доста мајстора за све послове, а ја одушевљен том вољом дарујем бесплатно од својих седам јутара земље парцелу за градилиште и подносим Среском начелству молбу за грађевну дозволу. Али ту запе, јер срез не да. Чекамо до прољећа 1937. године, а онда кренемо градити без дозволе. Дивота је било гледати довоз камена, сјечу и тесање дрвене грађе, копање темеља, паљење креча и по стотину људи и жена на раду. За новац смо купили само циглу за први спрат и цријеп за кров, чавле, окове и стакло. За то су све три задруге дале новац из својих фондова.

За вријеме градње долазе три комисије из среза (које плаћају трговци) да забране рад. Но ми нађосмо начин и комисију да збунимо. Договоримо се да сви ћуте и слушају кад срески изасланик говори, а онда да одговара мирно, само онај кога он нешто пита. Неки је пут и по осамдесет људи на раду ћутљивих, а један који

одговара, само каже: "Па господине, поднијели смо молбу по закону пре двије године, а рјешење је у вашим рукама, па зашто га не дате?" Жандари стоје по страни, а за интервенцију им не дамо повода и среском не остаје друго него да прочита одлуку о забрани. Чим комисија замакне у крчму на јањетину, ми наставимо радом. А мене слиједи казна од 500 динара и пет дана затвора.

Дом је у јесен 1937. године завршен и свечано отворен у присуству представника задруга са Кордуна. На дом смо истакли натпис "Задружни дом рочделских пионира". То је била успомена на прву потрошачку задругу у Рочделу у Енглеској, коју су основали радници ткачи 1844. године ¹¹ са истим циљем као и ми. Грађевинску дозволу смо добили два мјесеца послје отварања. Срески начелник је погрешно протумачио назив нашег дома и у одлуци написао да се одобрава градња дома "Ротчилдових пионира". За име великог финансијског магната је, дакле, знао. Слатко смо се смијали тој одлуци, многи су говорили да смо је можда због те грешке и добили.

Још исте године оснивамо на првом кату, ће је сала и канцеларија, читаоницу и библиотеку. Пет новина је плаћала задруга, а око 300 књига смо добили на поклон, већином од интелектуалаца из Карловца, чланова Самосталне демократске странке, председника СДС Срђана Будисављевића и тајника Савице Косановић из Загреба. Ја сам дао десетак књига, Вук Малић, повратник из Америке, сељак из Бутинског Поља, шест, и то за чудо, Хегела и дјела Светозара Марковића штампана у Чикагу ћирилицом. Књижницом и читаоницом је руководио самоук Ђуро Михајловић из Доњег Крњака, који је књижници поклонио 30 књига а међ њима и "Комунистички манифест". ¹² Читало се много па је дом, особито зими, свако вече био права кошница.

Но, овде морам нешто поменути. Кад смо у Карловцу молили неке интелектуалце за књиге, и то радићевце које смо познавали као говорнике са зборова Сељачко-демократске коалиције ¹³ за коју смо гласали, одговорили су нам да би нам дали мотику, да имају, јер је то за нас, а не књига. Тада смо осјетили да је ХСС најгосподскија странка која демагошки носи сељачко име.

Тако Тушиловићу расте слава по Кордуну и наскора још неке задруге граде домове, а за њима и задружне воденице. На све то режим бијесни и спречава ће може. Но, најдрастичније је било кад у селу Михољском плаћени магационер запали дом. Бесплатно га бранише код суда двојица најскупљих карловачких адвоката, утврдише помањкање доказа, и ништа. Но Михољчани поново саградише дом.

За све то вријеме Комунистичка партија није завиривала у села на Кордуну, али људи су се у борби за побољшање живота револуционисали. И систем рада у задругама је ишао тим правцем. Свака је задруга имала управни и надзорни одбор, а сваки је од тих одборника био за неки сектор рада задужен и тако стјецало организационо искуство.

Станко Опачић Ћаница као командир одреда "Дебела коса" (1941.)

О политичком путу Комунистичке партије и револуције ми смо највише слушали од повратника из Русије. Нарочито оних који су се активно борили у редовима Црвене армије, као што је на примјер, Стево Сикирица из Трупињака који је око двије године провео у Буђонијевој коњици. Те су приче биле доста збркане, али за нас је посебно приањала прича о власти радника и сељака, уништавању царизма и разних крвопија и експлоататора. Али су тим повратницима овде жандари пратили сваку стопу, па су и они били опрезни.

У Карловцу је постојао само Градски комитет КП Хрватске који је тек 1938. године основао прву ћелију на Кордуну у Војнићу. Но сви још сапети догмом о радничкој класи и барикадама, зазирали су у првом реду од земљорадничких задруга. Једина ћелија КП у Војнићу се претвара у Котарски комитет и има задатак да оснива друге ћелије. Но како и ту преовлађује утицај неких интелектуалаца, такођер обрваних секташством, иде споро, и људи на које се у селима ослањају су слаби и без угледа. Таквим ће се и послје, у народном устанку, кад се вриједност мјерила на бојишту и приврженост народа, показати, па неће далеко доћерати. Они, под утицајем књишког марксизма, тумаче како су земљорадничке задруге средство за богаћење сељака, кулачење и слично, а револуцију ће извести радници, сеоска сиротиња и безземљаши, јер је то кажу Маркс рекао. Зато се партија на селу мора ослонити само на такове.

Да не помињемо оно касније када ће социјалистичка револуција израсти у НОР. Тада то није важило не само за Кордун, него за читаву бившу Војну крајину (Лика, Кордун и Банија). Ту су још листом сељачка имања била патријархалне кућне задруге, па није било ни велепоседника, па ни кулака који би користили туђу радну снагу. Имућније кућне задруге су биле само оне које су биле сложеније и сачувале имање од диобе, али земљу саме обрађивале. Међу сиромашнијим, као што сам био и ја, било је доста оних, нерадника, или пропалица и пијаница, који су редовно били пришипетље око богатих сеоских трговаца и бирташа, па овисни о њима, увијек уз њих, уз режим. Из тих породица оно што је ваљало отишло је у занате, а у сеоске слуге су ишли само ментално ограничени. За време НОБ је КП и таковима поклањала пажњу, али су тешко и до водника догуравали.

6. Секретар прве партијске ћелије у Тушиловићу

До преокрета у таквом схватању села долази кад се основа "Сељачко коло" ¹⁴ културно-просвјетна организација у српским селима. Средишњица "Сељачког кола" је у Загребу и у њу улазе и комунисти родом са села, углавном интелектуалци и чланови Прибићевићеве Самосталне демократске странке. Они боље познају живот села на Крајини и помажу оснивања тих друштава. Опет су то готово исти сељаци који су организовани и у земљорадничким задругама. Тамо ће нема земљорадничке задруге, оснивају "Сељачко коло", од напреднијих лијево оријентисаних Самосталних демо-

крата. Тако настаје преокрет. Секташи се морају повући, па већ 1940. има на Кордуну тридесетак партијских ћелија и велик број кандидатских група и све и једна нађоше лежишта у крилу тих сеоских задруга и "Сељачког кола", ће су могле илегално дјеловати у тим легалним установама. Тако се и у мојој задрузи у Тушиловићу 1939. оснива ћелија КП којој и ја постајем секретар, као и у већини других ћелија ће руководиоци задруга и "Сељачког кола" постају секретари ћелија. А како су сви ти људи ранијим радом стекли углед који се у селу не стјече говораницама, него примјером у раду и поштењем, нити нам се догоди да полиција до устанка и једну провали, нити, кад је дошло до народног устанка, која заказа. Ти људи поведоше све у борбу и, како многи имаше десет па и петнаест година организационог искуства, лако је било од њих направити командире, комесаре, одборнике за послове производње и исхране, судије, па и културно-просвјетне раднике у селу и јединицама. И ту лежи тајна зашто је у устанку у овом крају већ 1941. сваки за рат посао кретао организовано. Да су и жене сељанке биле организатори у позадини, то је заслуга традиције у кућним задругама ће је жена у првом реду имовински равноправни члан и, у овом вјечито ратничком подручју, често домаћин и ауторитет. То су другови и другарице у граду рођени и школовани па као комунисти дошли овђе, први пут сазнали и врло, врло тешко схватили. Тајница АФЖ, чиновница је знала врло лијепо водити записник на састанцима, али је испадала смијешна кад би стављала примједбе на предлоге о сјетви, жетви, земуницама за скривање хране, о чему појма није имала. Много сам састанака обишао и много извештаја прочитао које су слично писали и знам да је у њима тачно само кад наводе количине и бројке колико су комада чарапа, цемпера, пешкира, хране и другог скупиле жене за установе и болнице. Само то није производња, него скупљање што зна сваки трговачић и скупљач. Ето ради чега и све извештаје треба критички читати.

*

* *

Године 1940. се тек формира Окружни комитет КП Хрватске у Карловцу ће сам и ја делегат. Било нас је 24 (само кад је Хисторијски архив Карловца издао књигу о томе формирању, ради тога што сам хапшен 1950. као ибеовац, нијесу смјели поменути моје име, него ставили да је 24. неидентификован.¹⁵ За секретара смо изабрали професора Иву Маринковића, умног и честитог човјека. Како је Тушиловић заправо капија Кордуна, он је сваки пут, на путу за југ, свратио у наш дом, одржао састанак са ћелијом, а онда сам ја, сад као ревизор задруга, често ишао са њим у обилазак ћелија по Кордуну. Он је једини из комитета схватио живот и обичаје тога краја. Дивио се раду у задругама и "Сељачком колу". А како су неке ћелије основане у "Сељачком колу", као на примјер у Горњем Примишљу, послао ме да и тамо оснујем Земљорадничку задругу ради легалног скупљања људи и успешнијег рада (јер су и тамо секташили). Од

тада у Дом у Тушиловцу често свраћају и други чланови Комитета, као Никола Кукић, Раша Станисављевић; познати задружни радник Бранко Сучевић из Загреба нам доведе Аугуста Цесарца који нам под фирмом "Сељачког кола" одржа предавање о значају савеза радника и сељака. Како сам био и предсједник мјесног огранка "Сељачког кола", позивао сам да држе предавања и други, а неколико пута и Раша Станисављевић, члан ОКК, иначе по занимању православни катихета.

Но, можда нећу бити сасвим објективан кад поменем неке студенте левичаре из Карловца који су долазили у Дом. Они су били "печатовци" и доносили нам у читаоницу "Печат".¹⁶ Читали смо али тешко разумјели и као још незрели партијци, љутили се на свађе и неслогу у Партији. Један од њих (сад је свеучилишни професор у Загребу) нас је све ујео кад нам је, причајући о револуцији и барикадама, рекао да ћемо ми сељаци сигурно бити сапутници револуције, али на крају ипак свршити као бијели, јер је то провјерено у Русији и још неће. Он није знао да ту већ постоји ћелија КП и да ми и о томе читамо, али то, да будемо нечији сапутници, није наша граничарска нарав лако прихватала. Није се обрадовао кад смо га напали, и отишао да нас више никад не посјети. Многи се од нас, док је устанак трајао, пропитивао, и свакако се коментарисало кад не пронађосмо да је и један од тих "печатовца" дошао к нама, па ни њихов славни газда.*

Кад нам је из средишњице "Сељачког кола" речено да скупљамо потписе на петицију за повратак шпанских бораца у земљу, ми смо скупљали чак и држали збор у Војнићу ће сам ја, као члан Среског одбора Самосталне демократске странке, био главни говорник и изradio да ми петицију потпише и предсједник Мишан Напијало, без ријечи. Можда бих то и заборавио да недавно не прочитах чланак у новинама ће то описује мој ратни друг Ђуро Мандић,¹⁷ пенезионисани потпуковник и помиње и упадице и пријетње жандара за вријеме мог говора.

Ето, тако је до почетка рата, из сељака на Кордуну, растао, не само Ћаница Опачић, него и многи други од којих многи изгибоше као ратне старјешине и јунаци револуције. Мало нас остаде које куршуми промашише.

Године 1941. сам постао члан Среског комитета Војнић у јануару мјесецу. Тада ОКК држи партијски курс у Карловцу и мени Иво Маринковић повјери снабђевање курса. Доводили су ми партијци од Вељуна, Купленског и Војнића грах, кромпир, суво месо и дрва. Све сам то слао за курс у току мјесец дана и полиција ништа не откри. То је била још једна провјера илегалног рада, за коју ми секретар Иво одаде признање и његово повјерење у мене тако остаде све до његове погибије за вријеме Хебрангове владавине. Неће око Загреба је под загонетним околностима пао у руке усташкој полицији.

* Мисли се на Мирослава Крлежу

7. Назирао се тамни облак над српским становништвом

Од свих предратних година од моје политичке колијевке 1927. године, у мом животу је била најбурнија 1939. година.

Те сам године примљен у чланство КПЈ. Те је године на западу почео други свјетски рат и свуда је мирисало на долазеће зло. Агенти Њемца Пешкеа, фабриканта, далматински торбари, преплављивали су Кордун агитујући за Хитлера и нови фашистички поредак. Власт је ћутала, а њиховој се разорној работи у српским селима одупирала само она шака чланова КПЈ и активнији самосталци. Режимлије ћуте. ХСС ћути. Мачекова Сељачка и грађанска заштита,¹⁸ нагло бројно расту и свуда су јој на челу, или готово свуда, познати франковци и католички попови. У свим општинама са српским становништвом се назире тамни облак не само Хитлеровог и Муслоинијевог фашизма, него и повампиреног римског језуитизма* чији је будилник словенски поп Корошец, министар у готово свим владама у Београду, и диктаторским и полудиктаторским. Он је за вријеме министровања полицијом, првенствено у све општине, или друге пунктове са српским становништвом, поставио франковце и створио густу мрежу доушника, не само против комунизма, него и за потребе геноцида 1941. године. Нема сумње да је Корошец то чинио у тијесној сарадњи са онима франковачко-клерикално настројеним типовима у Мачековој ХСС.¹⁹ Кад дође до пропасти старе државе и стварања НДХ, сви се открише. Било их је свих професија: учитеља, поштара, ветеринара, зубара, чиновника у надлештвима, трговаца, крчмара и других. Сви до последњег су били организовани чланови усташке организације по пет и више година, а неки чак од 1933. године кад је у Слуњу створена илегална усташка организација. Све је то било организовано по језуитском принципу: "Бити присутан свађе". Сви су се ти агенти без изузетка увукли под кожу Самосталним демократима и руководиоцима српских организација, тако да ови искрени присталице слоге и братства са Хрватима ни у једном не наслутише свог сутрашњег крвника. Мало је, на примјер, фалило да наивни секретар ћелије на Вељуну, Радош Вујичић, прими учитеља Шајфера у чланство КП, или кад је, на примјер режимски посланик Грба покушао да из Војнића премјести ветеринара Жунца, сви се Срби дигосе на ноге, неко припуца у посланикова кола, Жунца на раменима понеше и он остаде у Војнићу. Све је то било готово нормално у овако чисто српским мјестима, као на примјер Војнићу, Вељуну, и другим, ђе су Самостални демократи у већини. Они би сматрали за своју срамоту да ту, она шака великосрпских битанги око државних јасала, учини нажао неком од Хрвата и ко је могао поштен претпоставити да ће управо тај Жунац из Војнића, кад постаде котарски усташки повјереник, послати на клаоницу у Ивановић Јарак у првом реду оне који су га носили на раменима, а Шајфер као општински повјереник у Вељуну, послати у смрт преко 500 Срба, својих дојучерашњих пријатеља.

* Језуитизам – учење Игнација Лојоле, у фигуративном смислу значи дволичност, лицемерство.

Те 1939. године долази у Карловцу до побуне 106. пешадијског пука. Ни та побуна неће проћи да и мене бар мало не закачи, без обзира што са тим пуком ни побуном нијесам имао ништа.

Земљорадничка задруга је градила воденицу на Радоњи. Рукводио сам и организацијом и градњом као и прије двије године кад смо градили Дом. Срески нам је начелник гласно рекао да се концесије* дају пријатељима а не противницима. Али ми смо градили, комисије долазиле да обуставе градњу, ми настављали... Противници задруге су се удвостручили, јер су се сада трговцима придружили и млинари. Опет сваки час саслушања и казне, а онда тражење начина да се градња онемогући. Кад је дошло до монтаже стројева, које је правила нека мала ливница у Карловцу, кренули смо колима нас петорица по точкове за њих. Наишли смо пред бившу Домобранску војарну у којој је био 106. пук. Пред касарном стоји мој познаник, резервни поручник, иначе учитељ Миле Мартиновић из Крстиње, који је исте те године као и ја примљен у Комунистичку партију. На њему је ешарпа дежурног. Стоји дубоко замишљен. Из касарне су чују праве оргије, пјесма и галама, а кроз прозоре на улицу лете празне стаклене флаше. Уставимо и питамо га шта је то, а он само рече: "Мој Ћаница, нити ја, нити штаб знамо шта је, само видимо да не ваља. Него продужи. Боље да ту не стојите". И то је све.

Након неколико дана дође пандур по мене и одведе ме у Окружни суд у Карловцу на саслушање. Ту дознам да су двојица радикала из нашег села, по тужби непознатог, свједочили да је Ћаница Опачић, њих који су били у касарни, наговарао на побуну. Саслушавао ме је срећом предсједник суда Стеван, а презиме, или Христић или сл., већ се не сјећам, али свима познат као честит и неподмитљив судија, за кога је адвокат, др Милан Вујичић, рекао да не може направити нешто непоштено, ни да то од њега сам принц Павле тражи. Саслушавао ме је и пустио да се браним из слободе, јер сам молио да саслуша моја четири свједока који су знали, да оне, који ме туже, нијесмо тај дан ни видели. Ипак ће се истрага вући неколико мјесеци. Тад је др Вујичић, који ме је заступао, рекао да је неко пожурio да за ту побуну окриви комунисте. А како и мене сматрају црвеним, а смета им и градња млина, жељели су ме се на тај начин ријешити. Тад од др Вујичића први пут дознам да су ту побуну извели људи из Мачекове Заштите, а не комунисти, па сад др Мачек мучи муку како да то заташка. Исто ми је то, чим се вратио, рекао и поменути Миле Мартиновић, поручник, који је као члан КПЈ знао да комунисти ту нијесу били уплетени, него само франковци. То је било јасно јер се знало да КПЈ у то вријеме није ишла на слабљење војне моћи, већ, напротив, окупљала снаге које ће се опрети фашизму.

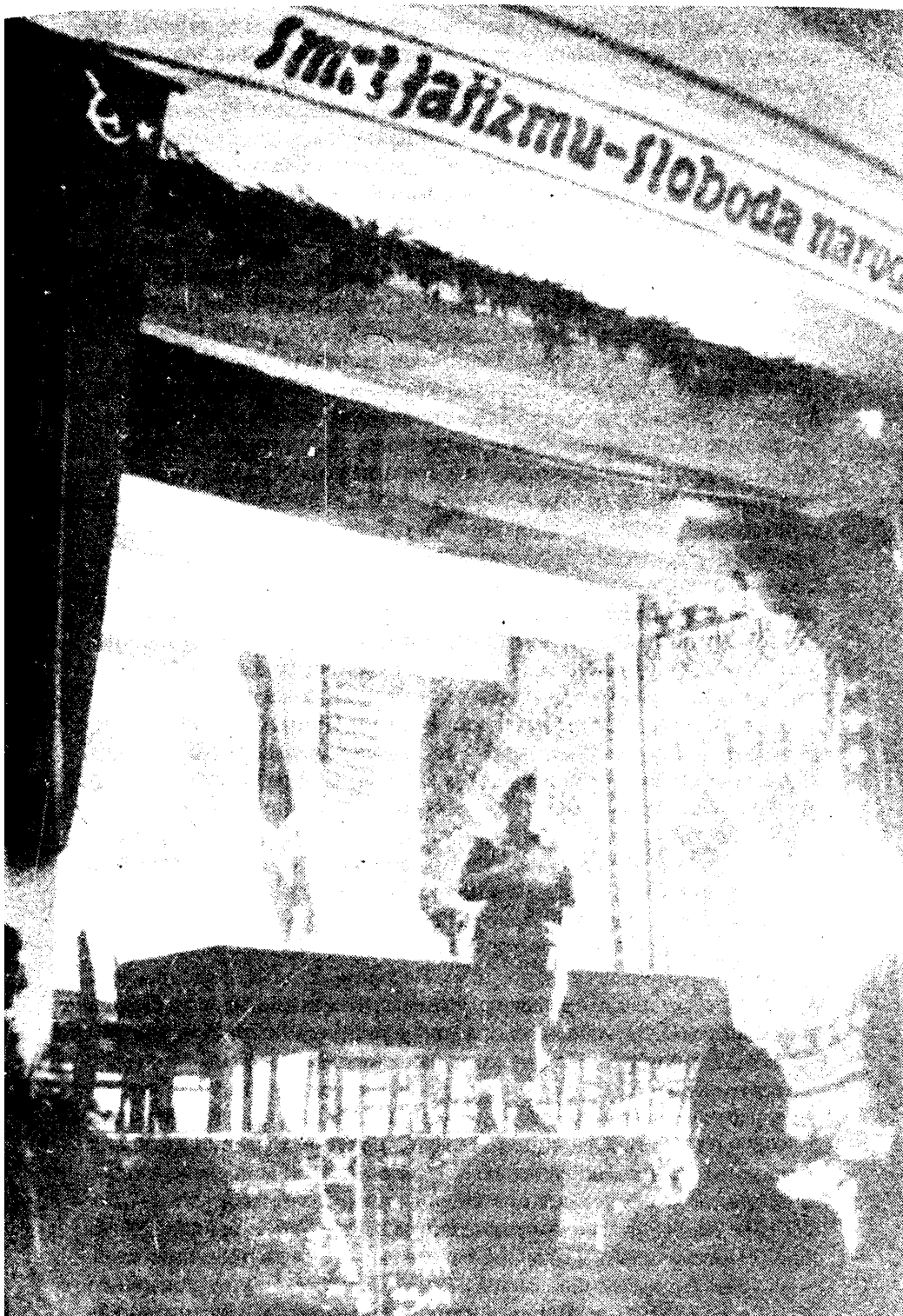
Ми смо већ осјећали да у врху Селачко-демократске коалиције односи лабаве, али за уговор др Мачека са Цветковићем смо дознали касније.²⁰ За уговор др. Мачека са италијанским министром грофом Ћаном, од 26. априла 1939., смо сазнали тек послје

* Концесија – одобрење власти.

рата. Тај уговор од осам тачака, потписан по грофу Ћану и Мачеком изасланику инг. Амадеу Карнелутију, је такав да га је могао потписати и сам Анте Павелић. Јер, иако се сигурно знало да Срби у Хрватској, ни самосталци ни радикали, не би пристали на цијепање Југославије, у овоме уговору о побуни, инфилтрацији Италије и сл., Срби се ни једном ријечју не помињу, а они су тада сачињавали око једне трећине становништва у Хрватској.²¹ Поменути уговор др Мачека и грофа Ћана, осим осталог, свједочи и то да је др Мачек побуном 106. пука желио показати Мусолинију шта он може, ако хоће, у Хрватској. Изведена је још једна побуна у Славонији, па и она заташкана кад је Мачек створио владу са Д. Цветковићем.

8. Нове пушке и фишеклије, ни зрно муниције

Пред крај марта 1941. године сам мобилисан у Карловац, у 81. пионирски батаљон. Командант је био карловачки штампар, резервни капетан Гаро Хаубфелд. У двије су чете били командири Срби, исто резервни официри, један Хрват из Сушака, а за четвртог се не сјећам. Двије ноћи пред долазак смо ми, комунисти по касарни просули партијске летке којима се позива на борбу против фашизма, а које смо добили од Окружног комитета Карловца, у пекари Ристе Констатиновића, члана ОК. Виђели смо да се свуда читају али реакције није било никакве. Потоварили смо на станици 9. априла у композицију воза понтоне и остали пионирски алат и у 22 сата кренули. Прије поласка смо сви примили нове пушке и фишеклије, али ни зрна муниције, па смо вјеровали да је она утоварена у вагоне. Возили смо се цијелу ноћ и ко зна докле смо могли стићи, али смо се у зору нашли у Иванић Граду, само 40-ак километра од Загреба, ће смо на брзину све истоварили и тек тада видели да муниције нема ни у вагонима. Са празним пушкама смо смјештени у школу. Ту смо тек опазили добро организовану превару. Командант је још у Карловцу снабдио групу муницијом од око 30 до 40 чланова Мачекове заштите, са којом је још на путу разоружао и ухапсио сва четири командира чете и неколико водних официра, па су нас сад у школи чували ови "заштиташа" под непосредном командом команданта Хаубфелда. Не знам које је доба дана било кад су стигли Њемци са неколико мотора с приколицом и једним камионом. Ту смо приморани да предамо празне пушке и ишћерани у школски круг ће смо са прозора из радио апарата саслушали Кватерниково проглашење Независне Државе Хрватске. Тада су настале оргије и дивљање. Псовке свега што је српско. Нас око педесетак Срба у батаљону се брзо јаду досјетисмо и побачамо у клозете сва војна документа и брзо се дошапћемо како ћемо се понашати уколико затраже да се издвоје Срби. Нико се није јавио па смо сви као Хрвати прошверцовани до Загреба ће смо на загребачком велесајму већ нашли улогорено неколико хиљада војника, углавном Хрвата, јер су Срби издвојени и неће спремани за транспрог у Њемачку. И ту смо нашли нешто Срба, али и они су исто тако изјавили да су Хрвати па се извукли, посебно ако су знали понешто кајкавски.

Станко Опачић Ђаница за говорницом док отвара Прво заседање АВНОЈ-а у Бихаћу 26. новембра 1942. године.

Одатле смо сви пуштени кући, али, у возу од Карловца до куће, на свим су нас раскршћима претресале патроле Мацехове заштите и поскидале са нас све што је било ново од одеће и зајменили прџама. Од мобилисаних чланова КП из мог села двојица су отишли у њемачко заробљеништво, а остали се вратили.

Са Окружним комитетом у Карловцу није већ било везе, јер се секретар Иво Маринковић, који је такође био мобилисан, још није вратио, а остале чланове Комитета све до његовог повратка нијесмо могли пронаћи. Већ током априла, жандари и "заштиташи", сад претворени у помоћне жандаре, почињу да одводе све виђеније Србе, попове, учитеље, сеоске функционере бивше режимске Југословенске радикалне заједнице²² па и истакнуте кортеше. У Тушиловићу су се у том лову истакли поштар Буждон и млинар Јожа Гершак који су тврдили да су организовани усташе, и неки крчмар Хемула, проријеклом Пољак, који је одмах био код Њемаца преводилац. Од ове тројице сам зазирао, па сам ноћу спавао по сјеницама под брдом у селу и тако измакао тој првој хајци. Али не само зато, него и зато што су усташе, ко зна ради чега, поставили за општинског усташког повјереника у Тушиловићу Ивана Лисца, председника Мјесне организације "Сељачке слоге"²³ и Хрватске сељачке странке у Церовцу, мог личног пријатеља, који ме је обавјештавао све што усташе у селу намјеравају и кад се треба склонити. Други се партијци још нијесу имали потребе склањати јер нијесу били компромитовани, али никакве везе, све до почетка маја, са Окружним комитетом не нађосмо. Новине више нијесу стизале у читаоницу па је остао само радио апарат ће смо могли слушати само застрашујуће вијести, посебно пријетње Србима и усташке наредбе. Но то не потраја јер дођоше Буждон и Гершак са жандарима и однијеше радио апарат и све књиге штампане ћирилицом.

Тада настаде тешко стање и мраморно ћутање у српском народу, па неповјерење због неизвјесности... А цестом сваки час програме њемачке моторизоване колоне.

9. Уништити и трагове да су овђе постојали!

Петог маја као прва партијска веза стиже из Карловца Никола Кукић, члан ОКК, који нас на састанку ћелије КП обавјести само то да се КПЈ спрема за оружани устанак и да треба прикупљати оружје и чувати га док КП не да знак. Ништа јасније о ситуацији ни он није знао рећи. Избјегао је да одоговори на питање шта мисли о усташкој пријетњи Србима, јер није ни знао. Отишао је и још исте ноћи се нашао у Вељуну. На састанак је сазвао чланове вељунске ћелије немајући појма о усташком плану за уништење вељунских Срба. Пала је цијела пратијска организација са око 600 Вељунчана. То је први масовни злочин над Србима на Кордуну извршен од 6. до 8. маја 1941. године у школи у Хрватском Благају. Ту су убијени и Никола, и 17 чланова Партије и преко 500 других Срба сељака. Од 600 похапшених, на интервенцију Талијана је пуштено око 80 млађих од 16 и старијих од 70 година, што су усташе врло спретно

искористиле подметнувши пуштенима да распричају како су остали отпремљени на рад у Њемачку. Сви смо у ту причу вјеровали. Чак је и секретар ОК Иво Маринковић, кад нас је у јуну посјетио у Тушиловићу, побијао сумње да су Вељунчани побијени. За све оно што се послје дознало, да је, на примјер, усташки министар Миле Будак у априлу на скупу усташких активиста рекао у Карловцу како Србе у Хрватској треба, не само уништити до дијетета у колијевци, него и трагове да су овђе постојали. Иво није знао нити је у то вјеровао, па и ми тај оптимизам прихватисмо. Зато смо се, кад се почело говорити о исељавању у Србију (народ би то прихватио као мање зло него смрт), ми комунисти томе противили, јер нијесмо вјеровали у геноцид. А је ли неко у ЦК КПХ знао да је истребљење Срба у Хрватској основ усташке политике према Србима, Јеврејима и Циганима, то још ни данас није познато.

Послије Ђурђевданског покоља²⁴ се стање примирило. Усташе су учвршћивале своју власт, али како је Кордун био доста густо проткан партијским ћелијама, а комунисти били углавном сељаци који су уживали у народу углед као људи, Партија, иако још у илегалу није имала нарочитих тешкоћа у раду. Сад је заједничка опасност за све Србе почела к нама збијати и раније режимлије који нам почеше вјеровати. Нас је комунисте храбрило то што смо сада знали да је Комунистичка партија Југославије једина организована снага која није признала разбијање Југославије и која је једино способна да јединствено дјелује.

Познати пакт између Хитлера и Стаљина²⁵ нас комунисте на селу није узнемирио. Нама су то из Окружног комитета објаснили као Стаљинову тактику да темељитије закрви Хитлера са Енглеском и Америком. А што смо ми тада друго могли знати и мислити?

10. Од Ивановић Јарка до оружаног устанка

Хитлеров напад на Совјетски Савез,²⁶ и нас комунисте, и српски народ је охрабрио јер је све вјеровало да је Русија непобједива. Тад смо још лакше у народу будили наду. На познату партијску конференцију 19. јула 1941., у шуми Абез код Вргинмоста, позвани смо као делегати за Срески комитет Војнић, ја и секретар Жарко Ђујић. Конференцију су водили секретар ЦК КПХ Раде Кончар и члан ЦК Јосип Краш. Било нас је десеторица, што је у историјским списима забиљежено па нема потребе да понављам. Чињеница је да смо сви били дисциплиновани и неограничено вјеровали у Партију. Вјеровали да је дошло вријеме да се почне са дизањем устанка па закључке о томе и донијели једногласно. Међутим, ми тада нијесмо могли ништа знати о колебању у самом ЦК КПХ, а још мање да је ЦК КП због нечег напосто суспендован и да другови из ЦК желе било какав успјех, што им није дотле успјело ниђе, ни у градовима, ни у покрајинама као што су Славонија и Далмација. Нама, старијим делегатима који смо боље познавали прилике у народу, је било јасно да ће почетак акција усташе узети као повод за одмазду и зато смо тражили да се рок почетка акције

одреди реално, за осам дана, како би смо могли одржати састанак са свим партијским ћелијама по Кордуну и Банији, па извести акције свуда у исто вријеме. Тако би и усташке репресалије разводнили на што шири простор. Секретари Глине и Вргинмоста су били млади интелектуалци Митић и Булат и тврдили су да је код њих све спремно и да могу почети већ сутра. За њихове године и помањкање искуства, па младеначку брзоплетост, то је било разумљиво, али вријеме ће показати да они нијесу разумјели оно основно, да се овђе ради о припреми за устанак народа, а не за извођење диверзантских акција које може учинити и група људи, па и појединац. Ми смо реално приказали да су нам неке партијске ћелије, које морамо пјешке обићи и покренути, удаљене по педесет, а у Слуњском срезу који смо добили у задатак, и до сто километра. Кончар и Краш су нас разумјели и нијесу имали приговора, али нијесу ни ријечи приговорили ни онима који су тражили да се почне већ прекосутра. Па, или им се журило да се почне било што, или су и они били под утицајем диверзантских акција као основног фактора. Та два различита гледања су се показала и за вријеме конференције. Јер, док је нас који смо тражили да се почетак темељито припреми занимало Кончарево излагање да се устанак већ разбуктава у Србији и Црној Гори, да је Словенија створила народни фронт и спрема се да почне, поменути младићи су се усхићивали кад се чула експлозија неђе иза Карловца и Краш рекао да то наша диверзантска група минира пругу. Они то и послје рата у својим написима истичу као подстрек, док Кончарево излагање о устанку и не помињу.

Како је год конференција завршена без закључка о једном року почетка, онако се и почело. Вргинмост није учинио готово ништа јер није ни могао учинити. Никола Видовић је 23. јула сасвим случајно, са још неколико другова, разоружао двојицу усташа који су дошли у село у неку преметачину, па једног убио, а други побјегао. Та се група неколико дана морала скривати и од рођеног села које је стријепило од одмазде. Овом случају је послје надовезивано оно што он није значио. Међутим, Глина је 23. јула заиста окупила већи број комуниста, а Васиљ Гаћеша, који је био народни трибун, дигао и народ. Напали су непријатељску посаду у Банском Грабовцу, ту разоружали посаду и добили десетак карабина. Али како је то било само једно мјесто, усташка реакција је брзо успиједила, осула ватру по народу, натерала га да се повлачи и тако деморалисала, да ни тада најбројнија партијска организација дуго није била способна да нешто од њега направи. Све се то из докумената штампаних у тому V "Војног дела"²⁷ добро види.

Ми, из срезова Војнић и Слуњ, урадили смо све како смо на конференцији рекли. Обишли смо све партијске ћелије и већ седам дана послје конференције, тачније од 26. до 28. јула извели на десетак мјеста диверзије рушењем телефонских веза и мостова, како је и предвиђено. Усташе су реагирале брзо. Већ су 29. јула купили људе од Вргинмоста, преко Војнића, па до Крњака и исту ноћ у Ивановић Јарку побили преко 300 људи.

Та људска касапница под шумом Лоскуњом, између српских села, узбуди народ који се поче склањати под обронке Петрове горе. Као члана Котарског комитета Војнић, позвао ме је секретар Жарко Ђујић на састанак Комитета у Петрову гору али сам стигао касно. Три хиљаде људи је тражило да се формира Команда за Петрову гору и да се иде у борбу, а Жарко, последије одржаног говора, бива акламацијом изабран за команданта. То је био знак поверења народа у комунисте. Тада се већ свуда знало да је Жарко секретар Комитета КП за срез Војнић. Одмах се почело и са формирањем одреда. Исти дан, 30. јула, наишла је у село Михољско усташка патрола, па борбена група Михољско и Широка Ријека убије двојицу и отме прва два карабина. Ми смо на сједници Комитета размотрили ситуацију и, поучени случајем Бановаца, да би убудуће избјегли деморализацију народа, одлучимо да свуда формирамо борбене одреде, а ће њих нема, да буду добровољци који имају по нешто ватреног оружја. То се брзо у пракси показало као најправилније. Створен је велики број одреда који су бројно расли онако како су из хајдучке бусије отимали од непријатеља оружје. Усташе су сад већ јавно почели вршити покоље српског народа не бирајући више само људе као до сада, ипак, само тамо ће су то могли.

Постао сам командир одреда "Дебела Коса" са око 25 бораца. Како се на овом дијелу Кордуна није распала ни једна јединица за вријеме расула старе војске, осим на југу око Слуња, ће се распао пук, само је овде народ сакрио и сад извукао око 60 карабина. У одред "Дебела Коса", Вецо Хољевац и моја жена Драгица, допремили су девет карабина и 60 комада муниције па је тај одред имао сада 13 карабина. У срезу Вргинмост је општински начелник Јандре Вигњевеић послао једном одреду 11 карабина. Ето, то је у почетку било готово све. Тако су хајдучка бусија и напад на непријатељске патроле биле једини начин борбе и наоружања, а то је, срећом, живило у традицији вјековно ратничког и хајдучког Кордуна.

11. Кржаве усташке руке

Први дан мјесеца августа долази у Кладушу усташки емигрант Баљак са тридесет својих кољача и ту узима два батаљона Мачекове "Заштите" који су у околици Кладуше, Цетинграда и Слуња бројили око 500 људи, и у неколико српских села покупи све одреда, од дјетета у колијевци до старца у кревету, па у неким барама недалеко од Кладуше, званим "Мехино стање", искасапе између четири и пет хиљада душа у три дана. Ту први пут Мачекова "Заштита" полаже кољачки занат и претвара се у усташке батаљоне; они што ће затровати усташтвом скоро сва хрватска села у слуњском срезу. Хрвати из тих села који нијесу хтјели са усташама, терором и убијањем наћерани су да им приступе. Ови окрвављени постали су безобзирни.

У Вргинмосту и око Глине усташе нијесу имали снаге да то чине него позову српски народ у Вргинмост тражећи да приме католичку вјеру ако хоће да преживе. А како се тамо млад Которски

комитет није снашао, нити уживао у народу онакав углед какав је имао КК Војнић и, кад је народ од комуниста упозораван да не иде, није вјеровао, него је на тај покрст пошло много народа. Усташе, немоћни да све то одвезу у Глину, врате жене и нејач кући, а одвезу око хиљаду мушкараца и покољу у глинској православној цркви.²⁸ Једини у томе крају, у селу Црни Поток, професор Станко Тркуља, дигне село, и десетак усташа, који су дошли да куне народ и воде на клаоницу, саћерају у школу и запале јер им усташе нијесу смјели живи у руке.

Кад је к нама у Дебелу Косу стигао глас о покољу код Кладуше, ми се сјетимо да је 2. августа, на Светог Илију, у Тушиловићу традиционални црквени збор на који се слијегало увијек много народа. А како у овом крају још није било покоља, знали смо да ће доћи народа, тим више што је ту био поп Рус, белогардејац, у кога усташе не дирају. Одлучимо да са одредом учинимо било шта у Тушиловићу да народ заплашимо, да се не скупља и јефтино не пане као жртва. Никакав други начин није постојао. Ликвидирамо пошту и Општину. Усташа, Буждон поштар побјегне, као и двојица жандара. Усташе су дојурили чим је свануло, али народ није дошао к цркви. Слично су поступили још и неки одреди и тако спасили доста народа.

У томе првом усташком походу они су настојали да униште што више српског народа, а да против себе не дигну куку и мотику, али то нијесу могли избјећи. Пред појавом усташа свуда се дигло све што је могло понијети какво оружје, и тамо ће су их комунисти повели, и ће комуниста није било, или се нијесу снашли. Тако су настали такозвани фронтови око Кирина, Перне, Широке Ријеке, Цвијановић брда, Вељуња и јужно од Слуња. Кад је код "Мехина стања" погинуо један усташа, а у Црном Потоку десет усташа, Баљак је брзо повукао кољаче у Слуњ и околицу ће му се нико није надао, па поклао све слуњске Србе, и око шуме Близинице колико је могао, а када је 8. августа видно да је сав српски народ на ногама, повукао се а овђе оставио власт сада већ бројним домаћим кољачима.

За то вријеме, ми на Кордуну међу партизанима имамо само тројицу Хрвата чланова Партије. Члана КК Војнић, учитеља Ивана Фурлана, Вецу Хољевца и Крстуловића, поштара у Војнићу. Њима овђе међу Србима није пријетила никаква опасност, али како су се касније ствари развијале уз различите перипетије, грдна застрањивања, па чак и да нам усташе убаци у највише руководство Партије заврбованог агента Андрију Хебранга, о расположењу и Срба и Хрвата се мора нешто рећи.

12. Трагови добрих односа српских и хрватских сељака

Добри односи српских и хрватских сељака на Кордуну и њихова до рата заједничка борба у опозицији краљевом режиму, оставила је позитивне трагове. Поменуто је како су нам усташе од Хрвата око Слуња створили непријатеље, и то на исти начин на који је Хитлер придобио све Нјемце, обећавајући им положај свјетског

властелина. Тако су и усташе и католички попови хрватској сиротињи око Слуња обећавали имања Срба, под условом да те Србе униште. Међутим, Хрвате сјеверно од Кордуна, од Бариловића до Покупља, а ни на тај, ни на који други начин нијесу успјели дићи против Срба. Тумачити ту разлику мањим или већим утицајем Комунистичке партије не води ничему, а разна пискарала која о животу села не знају ништа, само замрсују прилаз истини. Хрватски живаљ око Слуња живи на врло мршавом кршу и биједи, а по менталитету су граничари-ратници као и Срби, брзоплети на одлуци и кавзи као и Срби. Кад им је усташки покрет ставио у изглед богаћење ратним плијеном, а црква и бог благословили, ишло је лако. Хрвати на сјеверу су на плоднијој земљи, бивши феудални кметови, далеко од ратничког менталитета. Њих није било могуће увести у крваве усташке планове, а тешко покренути у било какав рат, у који се ишло само кад се није могло држави измаћи.

Срби на Кордуну су још од досељења на Границу у специфичном положају. Откинута од своје националне матице, збијала их је туђа држава мађухински у слогу, колико међусобно, толико и са комшијама, хрватским сељацима које судбина исто тако није миловала, јер су били свјесни да им је овђе заједнички живјети. У таквим условима се код Срба развила и свијест и племенитост. Чиме се друкчије могло објаснити понашање Срба партизана на Кордуну, који упркос грдних покоља никад не назваше све Хрвате усташама (иако су Хрвати споро долазили у партизане). Друго, још пластичније. Кад се НОП развио и у последњем српском заселку, створи се слободна партизанска територија на којој се нађоше и многа усташка села, а ојађени Срби, и борци и они у позадини, знају и куће и људе који им поклаше породице, па се ипак не догоди ни један једини случај да неки Србин упане у кућу крвника, испољи осветнички гнев и убије неког од његове нејачади. А од многих обичних људи се могло чути: "Убијати жене и дјецу може гњус, кукавица, нитков, а не чо'ек. На што бих ја личио људима и самом себи да се на то срозам. Крвника ја тражим да се с њим поједнем."

Знам да смо ми у Главном штабу Хрватске понекад о томе разговарали и са комесаром В. Бакарићем, који узгред буди речено, ништа о селу није знао, али зато није крио да се диви управо зачуђујућој племенитости српског народа на Крајини. Посебно је непознаваоце зачуђило кад је у јесен 1942. ослобођен цео слуњски срез. Усташа што није пало, побјегло је у Карловац, а по кршу од Благаја и Цетинграда остала је нејач. Из тих је кућа било и по двојица и више кољача. Могло се десити да неки ојађени Србин ту упане и изврши покољ, а да нико никад не открије ко је то учинио, па ипак се не догоди ниједан такав случај. Био сам члан ГШХ, члан Окружног комитета Партије и командант Кордуна и добро ми је познато да ни команда ни Партија није то све могла контролисати ни чувати, а најмање смо могли господарити душом тих људи, а у њој је било све. И одавно све усађено. Усађено исто онако као што је било усађено и код дјеце одгојене у франковачкој породици и духу, која су од књишких мољаца постала марксистички, борци-парти-

*Станко Опачић Ћаница као командант
Првог кордунашког батаљона на
Петровој гори 1941. године.*

*Станко Опачић Ћаница командант
групе одреда Кордуна 1943. године.*

*Станко Опачић Ћаница прима рапорт пред Командом подручја у Горњем
Будачком 1943. године.*

зани, а поново се, ипак, 1971. године нашли на франковачкој линији. Дакле, свако од нас носи у себи оно што је са мајчиним млеком посисао, а изузетка има, само су врло ријетки.

13. Долазак "Шпанаца"

Половином августа 1941. године Партија шаље неколико комуниста и шпанских бораца на Кордун, већином Хрвата. Они долазе у вријеме најгрђих покоља, дакле, кад је био врхунац неповјерења Срба према сваком непознатом дошљаку. На Кордуну се тада формирају рајони, па више команде, и најзад у октобру и највиша - Главни штаб Хрватске. У те команде улазе високи партијски функционери и шпански борци. Ту се најбоље показало колики су углед у народу уживали домаћи комунисти који су борце и народ упознавали са значајем доласка тих непознатих људи, и к томе Хрвата. Са значењем помоћи коју нам шаље Комунистичка партија Југославије. Ми, сељаци комунисти смо дочекивали те људе са истом оном радости са каквом смо као делегати у Абезу слушали Раду Кончара кад је говорио о устанку народа у Србији, Црној Гори, Босни и Словенији. Ово је била потврда да више нијесмо сами у овој проклетој мишоловци између големих непријатељских гарнизона до зуба наоружаних Шваба, Талијана, усташа и жандара. Тај је осјећај осамљености тешко притискивао народ и нама помогао да народ приближимо к тим људима.

У тих петнаестак дана од наших првих акција, до њиховог доласка већ је учињено много благодарећи граничарској традицији. Готово испред свих непријатељских гарнизона створене су "Сесоске страже" (исто онако како су стваране за вријеме Крајине до 1878. године, када су будно мотриле кретање турских пљачкашких буљука). Оне су једине пратиле кретање жандара и усташа према српским селима, обавјештавале село да се склања и слале вијести најближим тада још ријетким борбеним одредима. Те страже су стварали сами сељаци међу којима је још било живих старца који су упамтили живот Крајине.

За популаризацију доласка комуниста и шпанских бораца су, поред домаћих комуниста, највише учинили угледни сељаци, чланови Самосталне демократске странке, којима је народ често више вјеровао него неким мање угледним члановима Партије. Њихова је заслуга и то што је народ свуда, по разним врзинама и обронцима шума, градио земунице за спремање хране и вриједнијих ствари, одјеће, покривача, шиваћих машина, и сл. Све је то било драгоцен прилог народној одбрани, на жалост, од секташа и робова догме о "фазама револуције и барикадама", никад признат. У свему томе послу су постали активни по Банији и Кордуну људи као што су Јован Боројевић, Мићан Прчићевић, Васиљ Гаћеша и многи други из Баније, па Ђуро Ђурчија, Ђуро Михајиловић, Мишан Напијало, Васиљ Божић, Саво Божић, Ђуро Батинић, Саво Вучковић и многи други са Кордуна. Дакле, читава је та организација, поникла из народа, била у току прије него су се овдје појавили први "Шпанци"

и други комунисти из градова. Ето, ту лежи тајна зашто је доласком поменутих људи и успоставом више и војне и позадинске организације, врло брзо све организационо сређено. Мислим да је историјски неодрживо када се сви ореоли сликају само нама комунистима који смо ушли у прве више команде и установе.

Шпанским борцима, на примјер, оправдано припада значајно мјесто у историји НОП уопште. Они долазе овђе са ратним искуством из Шпаније. Неки су од њих у Шпанији командовали разним јединицама, па су и овђе разумљиво били способнији да стану на чело батаљона него ми без тога искуства. Али овђе тих јединица нема, нити има било какве сличности са стварањем батаљона, наоружањем и снабдевањем какво су имали они у Шпанији. Овђе се са двије пушке отимље из хајдучке бусије трећа, да би се створила група, па одред и чета, у чему "Шпанци" нијесу имали никаква искуства, па су се сада томе као и ми морали у пракси учити. Њихово ће искуство доћи до изражаја тек послје кад је хајдучија израсла у крупније војне јединице које је требало претварати у регуларну војску. Па и ту су више успјеха имали они који су знали више о стварању војске за вријеме Првог српског устанка 1804. године у Србији, него о рату у Шпанији ће није било гериле. Онај ко је знао напамет Клаузевицеву ратну доктрину, то овђе није могао користити, јер ни један од елемената те војне науке овдје није постојао.

Ту се посебно намеће проблем исхране нарастајуће војске, установа, болница, безбројних курсева, сељачком торбом. А како се овдје све четири године рата под куршумима орало, жело и спремало, а воденице непријатељ сваким упадом систематски палио, а народ поново градио, ту су више учинили сељаци и сељанке својим сналажењем него штабови са својим расписима и окружницама. А ти који су писали те упуте, често нијесу ништа знали о животу села и његовом начину рада. Ту су непроцејиву вриједност имали вјековна искуства сељака, а у овом вијеку, организациона искуства земљорадничке задруге и "Сељачког кола".

Међутим, ми смо ево свјedoци да тај сектор који је без сумње спасио НОП, до данас није научно обрађен, иако то не би било на одмет ни нашој општенародној обрани. Како да се не запитамо зашто?

Чињеница је да су управо овдје у Банији, Лици и Кордуну створене у Хрватској прве бригаде и дивизије, прве партизанске болнице и официрска школа у фебруару 1942. године. Да смо ми већ у јесен 1941. чим су се почели стварати органи нове народне власти, мобилисали све потребне занатлије, учене и самоуке, који ће све четири године рата радити бесплатно, као што се све четири године ништа није плаћало. И ту је била друга база за ширење устанка по целој Хрватској, за преношење устаничких искустава стечених управо овдје, ће су слободни партизански терени постојали са ријетким прекидима од првих дана устанка до краја рата, а без њих не би била могућа разнолика дјелатност НОП.

14. Прве жртве, без и једног пуцања

Крајем августа или почетком септембра 1941. је формирана Команда за Петрову гору од шест чланова, четири Шпанца и нас двојице сељака. За команданта је одређен Иво Рукавина, који је већ 19. октобра бити именован командантом ГШХ. У ту команду није сам именован случајно јер сам због већ значајних успјеха био командант I, и најтежег кордунашког рајона који је био теренски на удару најбројнијих непријатељских гарнизона у Карловцу, па све до Топуског. Међутим, тај се штаб није ни један пут састао, него су Рукавина и Манола водили све и нама издавали наређења по одлуци Партије. Тај је штаб имао бити Војно-политичко руководство, а како ради неповерења према сељацима то није могао бити, брзо је замењен са Командом Кордуна и Баније.²⁹ Директиве за формирање су долазиле из Окружног комитета Карловца у коме су били секретар Иво Маринковић и члан ЦК КПХ Јосип Краш. Но Комитет се у Карловцу распао због провале и погибије неколико чланова Комитета, неки су чланови отишли на терен, а неки, чак без питања Партије у домобранство. Краш је неуморно радио, али је и он у Карловцу убијен. Остао је сам Иво који је дошао на Кордун где је постојала могућност обнове Комитета. Створен је нови ОКК од шест чланова, али иако је Кордун имао три котарска комитета и бројну па и квалитетну партијску организацију, ни један од секретара котарских комитета не уђе у Окружни комитет. Ушли су и неки који кроз цео рат не показаше никакву вриједност, али су били из града. Тај је комитет једноставно прећутао Котарски комитет Војнић као и да није постојао и искључио из Партије секретара Жарка Ђујића, учитеља и једног од најинтелигентнијих комуниста на Кордуну чијом је заслугом у Војнићком срезу до рата створена најбројнија партијска организација са 18 ћелија, пет кандидатских група и једном скојевском. Од сељачких срезова је смо Глина била партијски нешто бројнија у цијелој Хрватској.

Ово и не би спадало у моју биографију јер у одлукама нијесам судјеловао нити о њима тада што знао, да нијесам добио наређење од команданта Рукавине да, као комесар I батаљона, смјеним Жарка са дужности командира одреда "Црна Локва" и поставим другог, а њега пошаљем на располагање команданту III батаљона. Тамо му је и саопштено да је искључен из Партије. Извршио сам наређење немајући појма шта му се као гријех уписује. Оно што је мени речено и записано није била истина, а тешко да је и њему истина речена. А кад је Раде Булат обновио КК Војнић, иронијом судбине за секретара на мјесто Жарково дошао је неки С. Лукачић из Карловца за кога је познато да ни прије, ни у рату ни после није вриједио ништа. Међутим, посредно, из разговора са комесаром Хољевцем, сам разабрао да је Жарко погријешио што се на поменутом народном збору 30. јула дао изабрати за команданта, без питања Окружног комитета. Осумњичен је и да нешто зна о нестанку члана комитета, Хрвата Ивана Фурлана иако није знао ништа. Тај је Фурлан побјегао чим је за вријеме покоља Срба на Мехином Стању 2. августа чуо да је тамо разјађена маса убила Тону Хрвата, Хрвата, и

Милу Дејановића, Србина и трговца у Кладуши иначе, чланове Партије под сумњом да су усташки шпијуни, јер дођоше отуд ће се кољу жене и дјеца. Народ је сумњао у Дејановића, трговца, не знајући да је члан Партије, а како су трговци по правилу увијек били уз сваки режим, вјеровао да се и он продао, па иако је био Србин, убише га, а Тону убише што је с њим дошао и покушао да га брани. А како се ни један од домаћих комуниста ту није нашао да ствар објасни, учињено је то због чега је учи Фуран напунио гаће и нестао. Све до шездесетих година у свим написима створеним у карловачком округу Фуран се води као загонетно и славно погинули комуниста. Тек тада га аутор књиге "Округ Карловац 1941"³⁰ проналази у Загребу жива и здрава и то као свеучилишног професора. Тешко је вјеровати да није прочитао те написе о својој загонетној погибији, али никада се није огласио да то објасни. Неће бити да он није чуо да је његово дезертерство уништило један најбољи Комитет и његовог секретара, па му савјест није баш чиста. Жарко је погинуо заједно са командантом Стјепаном Милашинчићем Шиљом, при нападу на Талијане код Плашког и одмах посмртно примљен поново у Партију, а ја ни данас не знам зашто је и коме све то требало.

15. Ирањенике је сељак чувао

Одред "Дебела Коса" са дијелом одреда "Горњи Скрад" ликвидира 31. августа 1941. жандарску посаду у Перјасици. То је био први напад партизана на један утврђени положај на Кордуни који је бранило двадесетак редовних и помоћних жандара. Командовао сам том акцијом. Борба је трајала од поноћи до зоре и, тек кад сам лично убацио бимбу у зграду на прозорче од шпајзе и експлозија запрепастила посаду, предали су се. Плијен је био преко двадесет карабина, 40 цивилних пушака и два сандука муниције и бомби. Како су све акције партизана до тада биле напади на мале патроле из бусије (кад добијемо по коју пушку и усташе нам врате са покољом нејачи ће стигну), ова је акција за оно вријеме била прави преокрет. Не само да је партизанима растао углед у народу, него се и усташе на то забрину и почну нешто мењати. Јаким снагама, које стигоше из Слуња и Карловца, нас потискоше из Перјасице али први пут ту нијесу убијали народ. Ми у шуми изнад Перјасице оснујемо нови одред "Перјасица", наоружамо га отетим оружјем и одемо у своју базу. Тада се рајони претворише у батаљоне, али сам сад и као командант батаљона водио у акције по два вода или чету и увијек непосредно комадовао. Како сам сваку акцију темељито припремио, нијесам имао ни једне неуспјеле акције и то је Штабу Кордуна и Баније послужило за оцијену.

Први пут се, на позив Штаба Кордуна и Баније 19. и 20. септембра, састају представници свих одреда и Партије Кордуна и Баније, да заједнички размотре све што се до сада урадило и што даље треба радити. Тај је скуп имао непроцијењив значај у духу НОП ће су борци имали прилику размјенити искуства са широког подручја Кордуна и Баније. Разбијен је дотадашњи начин када су

директиве стизале од неког народу невидљивог и илегалног, што овдје од првих дана устанка није одговарало природном стању народног устанка, па ће зато, управо, од тада све кренути на боље. Записник са овог скупа је штампан у разним едицијама³¹ и зато то не желим понављати. Ко треба, наћи ће.

Послије тог скупа и Кордунаши и Бановци изводе више акција сличних оној у Перјасици и свуда расте чартизанско наоружање. Расте и повјерења народа у руководство које више није тајанствено. Рјешава се и један крупан проблем оснивања Партизанске болнице у Петровој гори.

Код нас у НОБ, а нарочито касније кад се почело писати, запатио се један, рекао бих, ружан обичај да се идеја о нечем мора приписати неком ко је предвиђен за славу, а тај мора бити из руководства. Тако је било и са идејом о формирању болнице. На поменутом скупу је заиста одлучено да се она оснује, али из разумљивих разлога то није смјело ући у записник. Сви смо ми, командири и комесари који смо почели одоздо као руководиоци малих група и одреда, на састанцима са борцима свађе чули питања: "Другови, а шта ће бити са мном ако будем рањен?" Међутим, на та питања ни из комитета, ни из команде није било одговора. Мени је чак један друг из вишег руководства рекао, да је то "четничка пропаганда" иако на Кордуну није било четника.

Прекрупна је ово била ствар а да нас, домаће људе, не би ћерала на размишљање. Отезање да се разговара о стварању болнице, нама сељацима који смо се дигли да бранимо свој опстанак у првом реду и своје родно огњиште, није било једнако као и друговима који су дошли, јер они могу и промијенити терен ако овђе не успију. Али тада није било вријеме да то речемо друговима које смо једва дочекали као везу са устанком у цијелој земљи и једним изгледом на успјех. Ни тада ни данас многима, па ни мени, није постало јасно што је те наше другове ометало да не виде геноцид над српским народом, очигледан на сваком кораку. Никакве сличности овђе није било у посљедицама са сусједним хрватским селима или варошима. Кад су Хрвати комунисти тамо вршили диверзије и убијали усташе, за њима су трагали и кад их ухвате, убијају их, али ниђе за то не покољу хрватско село или улицу у вароши, док је то у српским насељима правило. А српски народ није имао куд него да овђе истраје или нестане. Њега је нужда гонила да мисли више о томе него о свјетској револуцији. Њему није било друге до да извиди ране и да се врати у строј и даље бори. Осим тога, добро је познато да сваки борац у рањеном другу гледа себе. Небрига за рањенике је пропаст морала бораца. Тако је тек на томе ширем скупу било могуће усвојити идеју стварања болнице. Она је примила прве рањенике у новембру 1941., а да је кроз четири године непријатељ не откри, заслуга је у првом реду народа, јер никада непријатељ не нађе издајника да је прокаже. Многи су примили нож у гркљан а не оладоше.

Друга је страна наших мука, што ми више од године дана у њој нијесмо смогли сталног љекара. Имали смо јединог, Саву Зла-

тића који је као комуниста и робијаш дошао у августу у Кордун. Он је руководио стварањем болнице и дочекао прве рањенике, важио као честити човјек и комуниста, али, као искусан партијски руководицац и члан Окружног комитета, поред огромних партијских послова, није тешко схватити колико је времена могао посветити лијечењу рањеника. А првог хирурга Кордун добива тек у јесен 1942. године, када је пао Слунј и слободни се териториј Кордуна спаја са Босном, па нам хируршку екипу шаље санитет Врховног штаба, а не Загреб ни Карловац пуни љекара.

Кад је у марту 1942. др Златић постао секретар ОК, болница је остала на болничару Бради и неколико оних које је он подучавао. Дакле, лијечење се састојало из његовања и превијања рањеника, али иако су многи умирали у помањкању хируршке интервенције, та је болница постала љубимче свега народа који ју је снабдевао храном, покривачима и завојима. Међу тим особљем су биле и моја жена Драгица и ћерка Вукосава. И оне су дању и ноћу двориле и прале гнојне завоје који су прављени од дјевојачких сватовских пешкира. Ипак је та болница и поред оскудице у љекарима и љековима очувала оно најважније: морал рањеника, бораца и народа пуну годину дана, када је први пут добила сталног љекара другарицу Шлезингер.

*16. У Главном штабу Хрватске:
пет "Шпанаца" и један сељак, Ђаница*

Око 20. октобра 1941. добио сам од Команде Кордуна и Баније позив на састанак у кући Петра Вучковића у Селаковој Пољани. Тешко се сада сјетити ко је све позван, али било нас је између 15 и 20. Био сам командант I батаљона и знам да су били сви команданти, комесари и чланови Комитета. Тад сам први пут видио Андрију Хебранга који је дошао из Загреба и руководио састанком. Рекао је између осталог да је ЦК КПХ формирао Главни штаб Хрватске,³² у који улазе: Рукавина као командант, Марко Орешковић као комесар, Сељо Огулинац као оперативни официр и као чланови Владо Ђетковић, Вељко Ковачевић и Ђаница Опачић. Нити сам до тада о томе мислио нити знао, па ми је било помало чудно како сам упао ту, међу петорицу "Шпанаца". То ми је објаснио секретар Иво Маринковић који је пратио мој рад од 1939. до тада и сад ме предложио као најуспешнијег команданта. Дакле, не по кључу, него по резултатима и правилним ставовима. Било ми је мало чудно зашто у ГШ није ушао нико из Славоније и Далмације. То тада нико није помињао, него сам последице дознао, да тамо до тада и није било неких резултата, па се нико није још ни истакао.

Формирање ГШХ је не само за мене него и за све било најзначајније по томе, што је његовим оснивањем био повезан НОП са Врховним штабом у јединствену цјелину у цијелој Југославији. То је било највише што се у свакој од ових устаничких оаза могло пожељети.

*Јосип Броз Тито говори на Првом заседању АВНОЈ-а у Бихаћу,
26. новембра 1942.*

Закључци о дјеловању ГШХ су били онакви какви су тада једино могли бити. У Штабу ће се задржавати командант и комесар а повремено и оперативац, док нас тројица остајемо на досадањим командним дужностима, с тим да на позив долазимо на сједнице. За формирање других одјела и секција при ГШХ тада нису постојали услови и то се стварало послјије како се НОП развијао. Мени је сада као његовом члану користило то што сам био обавјештен о развоју НОБ у цијелој Хрватској па и Југославији.

Када се сазнало да је комесар Марко Орешковић погинуо у Лици, на његово је мјесто дошао др Владимир Бакарић. Кад прелиставамо сад документа штампана у тому V "Војног дела", можемо доста дознати о почетним mukaма у раду ГШХ, посебно из писама Бакарићевих које он шаље ЦК КПХ у Загреб. Он у једном од њих опширно пише како су везе слабе, они о пракси слабо обавештени, а како он није био војник па ни пиштољем није знао руковати, пише како оно што знају уче од Кордунаша са којима имају најбољу везу. У једном писму које говори о разговору са доктором Савом Златићем, секретаром ОКК, каже да му је доктор рекао да би, ако би Русима пошло боље на бојишту, овђе сви Хрвати били побијени и сл.³³ За такве разговоре и размишљања ми тада нијесмо знали, а сад кад то читамо зачуђује тотално непознавање српског села и нас домаћих комуниста. Па ми смо били толико свијесни свог положаја и знали да се на нас сручило све фашистичко зло, да ни најглупљи сељак на Кордуну не би ишао на то да се закрвимо и са Комунистичком партијом, једином надом и светињом.

Међутим, упркос тих сумњи и слабе помоћи ГШХ нама на терену, доље је све текло без застоја и војне су јединице јачале. Ми смо имали велики број подофицира старе војске који су листом првих дана приступили НОП. То су била сељачка дјеца, пуна огорчења због понижавања у старој војсци, која су се овђе први пут осјећала као људи. Сви су се без изузетка бацили на обучавање младих људи у руковању оружјем. Многи ће од њих кроз борбу изгинути јуначки као командири и команданти, па и хероји постати, а преживели постати високи официри, незнатан број заказати, а и то у главном због секташења према њима (какво је вјерно описао Бранко Ћопић у свом роману "Глуви барут"). Много је нас сељака и код нас видјело типичног Владу, Ћопићевог комесара, само што они овдје, у сасвим друкчијим околностима, нијесу могли направити много штете НОП-у (али их праве послјијератним написима).

Осим тога, кад су шездесетих година давана у штампу документа за том V "Војног дела", то је било вријеме кад су одбацивана и документа и имена људи који су 1948. и 1950. хапшени по линији ИБ-а, па тако ни многи моји извјештаји нијесу дати у штампу. Чак су и моја присуства и дискусије на сједницама ГШХ избачена. Сметаће то историчарима, али је тако. А ко су ти секташи, то се најбоље откри 1971. године када стадоше на линију контрареволуционоарног маспокрета.

17. Убијте тог разбојника Ћаницу

Надолажење прве ратне зиме 1941/42. је било најтеже. Народ је исто што и ми борци, и као и борцима пријетило му је уништење. Он нас храни, одијева и лијечи, а наше јединице су још немоћне да га заштите и никакво правило за то не постоји па сами проналазимо начин. Али и непријатељ проналази свој. Другог децембра 1941. крећу Талијани из Карловца са 500 људи на терен мог батаљона, хапсе кога ухвате и предају усташама. Дочекамо их код Крњака, и то први пут у нашој пракси, фронтално. Узмемо 25 добровољаца са којима бацимо талијанску претходницу из села Мартиновића које пале, а онда вратимо и главнину којој избацимо из строја око 50 људи. Ми имамо само једног погинулог борца. На нашу срећу, ни жандари, ни усташе им не прискачу у помоћ и то ће учинити да ни Талијани више не крену тим путем. Код нашег скорог напада на усташке гарнизоне, ни Талијани њима неће помоћи, што ће нама омогућити врло значајне побједе.

Усташки котарски повјереник, ветеринар Жунац, придобива бившег криминалца, отпуштеног општинског благајника Драгана Кораћа, коме обећава, као и свима који му помогну, паре и пропуснице за Београд. Излаже му за то вријеме примамљив план: "Зима је ту и, ако партизани наставе са нападима на усташе и жандаре, нападњемо, и народ вам сатјерати у Петрову гору да од студени и глади поцрка. Зато у вашем интересу спријечите партизана да нас нападају. А то ћете начинити само ако убијете тог разбојника Ћаницу. Ови нас дошљаци не интересују, јер ће њих подржати нешто комуниста али не сви. А тај је Ћаница домаћи човјек, храбар и једини коме народ вјерује. Лајав је и неће мировати, јер, ево како дрско направи грдну касапницу Талијанима, и то сада у зиму кад вам то није паметно."

Кораћ за ту идеју придобива једног мог комесара чете и једног водника. Доносе закључак да се атентат изврши и коцка пада на водника, заиста храбра момка за кога су знали да га ја врло цијеним, Нинка Радошевића. Заказао сам четну конференцију у другој чети, у Радоњи, и ишао тамо само у пратњи командира вода, М. Новковића. Лако нас је могао побити обојицу иза грма, али каже да напосто није могао пуцати у мене јер се нешто у њему прекинуло. Вратио се и у једној кући попио на душак пола литре ракије, па пијан дошао на конференцију, али је ту послјије неспретног покушаја свезан и онда кроз плач одао све. Похапсили смо сву петорицу завјереника и сви су једнако говорили о плану усташког повјереника Жунца. Суђени су и стријељани, а горе у Штабу то, не знам зашто, окрстили "Четничком завјером". Међутим, ту није било ама баш ништа идеолошког ни четничког. Од петорице актера су била двојица бивши порезници, један криминалац, један трговац дрвом и један кафански разбијач и познат силедија. Дакле, шићарције за којима нико осим њихових фамилија не жажали, као да смо побили петоро паса скитница.

О том случају је створен читав сноп списка са саслушања и суђења, послан Штабу Кордуна и Баније који су то били дужни

доставити ГШХ, али нијесу доставили. У једном штампаном писму друга Бакарића за ЦК КП он пише, да је на Ћаницу покушан атентат, али да му то "они мудраци" (мисли на Манолу и Вецу) никако не шаљу. Тај покушај атентата помиње и Иво Маринковић на конференцији у Кладуши 12. марта 1942. Нико не помиње друге чланове којима је пријетила опасност. Тек након 40 година, када друг Раде Булат издаје књигу "Свједочанства из Петрове горе", он пише како је атентат био уперен и на њега и друге, иако атентатори тешко да су тада њега и познавали. И не знам зашто му је та измишљотина била потребна?

Послије је покушано још једно организовање атентата на мене, опет из усташке команде у Карловцу, преко неког капетана Продановића, Србина који је примио католичку вјеру и пришао усташама, али је тај покушај у зачетку осујећен. Ни та документа нијесу дата у штампу.

18. Тешке борбе и прва велика пobjеда

У трећој декади децембра 1941. долазе најтежи дани, али само за сјеверни и средишњи дио Кордуна, за терене IV батаљона Николе Видовића и I батаљона Ћанице Опачића према Петровој гори, док су II и III батаљон на западу и југу, којима командују "Шпанци" Роберт и Шиљо, мирни и неактивни.

Видовић са IV батаљоном 18. и 20. децембра ликвидира домобранске посаде у Војнић-колодвору и у Утињи. Заробљено је стотињак домобрана и добар плијен. Али му у исто вријеме на сјеверу прелази Купу Павелићева тјелесна гарда, под командом Мошкова; затим неколико елитних усташких бојни и сам Анте Павелић, који ће Нову, 1942. годину провести у Бовићу. То је била до тада најбројнија снага, око 3.000 усташа, коју су усташе извеле на један сектор и први лични Павелићев излаз на бојиште. Поклали су до дјетета у колијевици село Пркос на десној обали Купе и добар дио Дугог Села, око 1.500 душа, и спалили око 2.000 кућа. Видовић их је пресрео са око 250 бораца, али све што је могао учинити било је да усташама успори кретање и другим селима омогући да пребјегну на терен мог I батаљона, и у Петрову гору.

Послао сам му у помоћ командира Мирка Поштића са дијелом чете, али све је то било незнатно према десет пута надмоћнијем непријатељу. Снијег запао до паса, а ја са Првим батаљоном опседам три непријатељска границона: Крњак, Војишицу и Војнић. На мој терен се слегло око 15.000 избјеглица, па је страшно било и помислити шта ће бити са народом ако усташе продуже покрет према Војнићу. Комесар Кордуна и Баније, Хољевац је 23. децембра отишао к Видовићу и тамо се разболио, а командант Манол се разболио од грипа у Селаковој Пољани. Остао сам сам са комесаром и оперативним официром Б. Орешчанином. Уочавам пропуст који је направио Видовић кад према Купи није оставио ни једне бар десетине партизанске, која не би могла ништа непријатељу, али би бар запуцала и дала знак народу да бјежи, па не би све било изнена-

ђено и поклано. Ја у очекивању напада наређујем да се не оголи терен ни пред једним непријатељким гарнизonom, од Бариловића, Карловца, Вукманића, Вргинмоста и Топуског, како би, ако непријатељ крене, пуцањем сигнализирали народу да се склања. Притиснемо Војишницу, ликвидирамо је, 24. децембра ослободимо народу друм Војнић - Вргинмост и отворимо пролаз у Петрову гору. Бројна жандарско-усташка посада у Крњаку нам побегне у Бариловић. Остаје нам Војнић који опседамо са борцима и великим бројем људи наоружаних разним рогоуљама и копљима. Војнића се не бојим, јер нам могу само побјећи, али од Бовића се чују топови и сматрамо за нормално да крену к нама, у правцу Војнића који опседамо, и који непрестано надлијећу авиони односећи извјештаје о стању. Тада ослабимо опсаду. Највећи дио снаге повлачим на разорену пругу Карловац - Вргинмост, не би ли их, ако они од Бовића крену туда, бар одбили од села на друм за Војнић. Но, догађа се нешто што тада нијесмо могли разумјети. Талијанска посада се у Вргинмосту за све то вријеме не миче, а у ноћи, око 23 часа, 23. децембра, стиже око 2.000 Талијана са топовима и тенковима, а са њима и бојна потпуковника Корна од око 500 усташа и домобрана. Добро их пратимо, али намјере им не знамо, па остајемо на истим положајима. Но, већ у 1 час послје поноћи курири доносе вијести да се Талијани враћају назад у Карловац, да журе и да ниђе не опалише пушку, само да су усташе појачале војничку посаду на око 500 људи. То ће нам се објаснити тек кад 12. јануара 1942. савладамо посаду и чујемо од заробљених. Ни појачана посада не излази никуд, а ми послје ликвидације Војишнице појачавамо фронт на прузи. Богдан и два командира остају на опсади Војнића, а ја са водницима и делегатима чекам на прузи оне од Бовића. Али, мјесто њих, иза леђа ми долази 12. јануара посада из Војнића. Лако су пробили опсаду на једном мјесту и кренули у зору према мени. Богдан је са штабом био око три километра јужно од Војнића, или око 12 километара удаљен од мене на прузи, а 9 километара има од Војнића до пруге, и око три сата хода кроз снијег, а усташе крећу и одмичу. Добро сам прикрио засједе изнад пруге и кад се непријатељ у километар дугој колони пружио пругом, наредио сам паљбу. Моје су засједе имале добре заклоне и добро гађале, док је непријатељ пуцао насумице, из долине на брдо, не видећи мете. Тако смо ми у три сата борбе имали само двојицу рањених, а непријатељ око 80, што мртвих, што рањених. Предали су се кад је Богдан стигао од Војнића па осигурали појачану ватру с наше стране. И да не улазим у детаље: вратили смо се у празан Војнић водећи 380 заробљених непријатељских војника и 37 рањеника које ћемо, чим су превијени, отпремити и предати усташама у Карловцу.

Плијен је био око 400 карабина, 32 пушкомитраљеза и 7 тешких митраљеза са 23 коња товарњака и доста сандука муниције. У те три недјеље наше офанзиве, Први и Четврти батаљон су освојили око 700 пушака, 52 митраљеза, 7 тешких митраљеза, око сто хиљада муниције и три бацача мина (али са свега пет мина). Побили смо и ранили око сто непријатељких војника и официра, и заробили око

500 војника и 12 официра. Дакле, до тада највећи успјех, и више оружја него су до тада отели сви партизани заједно у Хрватској. Тада је само мој I батаљон нарастао на 680 бојаца, а с оружјем смо помогли и II Робертовом батаљону, и нешто дали Бановцима.

Тај је успјех још благотворније дјеловао на народ, код кога се први пут пробудила вјера у своје партизана. Народ је до тада навикао да закопава само своје мртве, а сада закопава гомилу непријатељских војника и превози рањене непријатеље. Први пут је сада могао мирно преспавати ноћ од доласка НДХ, вјерујући да су партизани способни да одбију непријатеља ако пође. Први пут се, иако је била зима, у селу чула пјесма жена и дјевојака, која се до сада могла чути само у партизанским одредима у базама. Тих дана се разбежаше мање непријатељске посаде као на примјер из Вељуна и Перјасице, а нешто касније и из Кладуше, вјерујући да ће се сада то оружје сручити на њих.

Кад смо са плијеном и заробљеницима стигли у Војнић, нашли смо спаљене ограде и дрвени олтар српске православне цркве, намјештај из кућа одакле су становници или побијени или се давно разбежали. Пустош.

Послао сам курира команданту Маноли у Петрову гору и он је дошао, честитао нам и изљубио се са нама. Комесар се још није био вратио. Ми који се три нећеље нијесмо изували него газили снијег, били смо исцрпљени и уморни. Али сада је требало појачати јединице према Карловцу, јер нам није било тешко замислити да нам тај пораз усташе неће лако опростити, само ако узмогну. Био сам позван да 13. јануара 1942., дођем на сједницу ГШХ у збјег крај Слуња. Како нијесам смио ово оставити несређено, отишао је Манола (зачудо, изгледао је здрав). По повратку је командант Манола издао наредбе бр. 11 и 12 Штаба Кордуна и Баније, ће у првој похваљује Први и Четврти батаљон, а у другој Први, за највећу побједу, али без потписа комесара Хољевца.³⁴

Овђе морам нешто рећи што су тада запазили сви борци и старјешине, па о томе и данас причају. Нова 1942. година, у снијегу до паса, не зна се, је ли на овом терену била тежа борцима који су на смијену спавали, напети као жица на тамбури, или народу који са завежљајима и нејачи стријепи и сваки час шаље одборника да нас пита шта да ради и куда би. А ми ту, једва неколико километара од Штаба Кордуна и Баније и Окружног комитета, добивамо два расписа у којима нам пишу како треба дочекати и прославити Нову годину пригодном забавом итд.

Те су окружнице писане у топлим собама, али, ето ни ту, ће се ипак не пуца, нијесу могли схватити да ни борцима, ни народу овдје није ни до какве забаве, кад сваки тренутак све мора бити спремно за борбу, или да се пред њом склања. Тако глупих расписа су се борци читали кроз цео рат. Увјек се на бојиште друкчије гледало из дубоке позадине, него из штаба који се налази у првој борбеној линији. Народ и борци су на свој начин реагирали. О боју код Војнића, па и о другим, народ је испјевао безброј пјесам и у њима поменуо све оне борце и старјешине које је гледао у окршаји-

ма, али је тешко наћи који стих о оним руководиоцима који су били неће подалеко од куршума, па макар то били високи руководиоци.

19. Прећуткивање велике побједе

Послије ослобођења Војнића смо реорганизовали јединице на Кордуну и формирали три нова батаљона. Створили смо два кордунашка одреда и то, Први са четири батаљона (коме је за команданта именован Ћаница Опачић), а Други са три батаљона (са командантом Робертом Доманијем Шпанцем). Усташе нијесу имали снаге да нас нападну све до марта. За то вријеме су на Кордуну обављени значајни организациони послови, што је омогућавао неометан слободни териториј.

Одмах након ослобођења су непријатељски рањеници превижени, нахрањени и на саоницама отпремљени до Тушиловачког Церовца према Карловцу. Ту смо мобилисали нова возила код хрватских сељака који су и одвезли рањенике у Карловачку болницу. Усташама се тај наш хумани гест није свидео, јер им је покварио пропаганду како су "србокомунисти" звијери и сл. Затим смо, оно десетак Хрвата што се тада налазило у партизанима на разним дужностима, послали међу заробљене домобране, да са њима разговарају и да их наговарају да остану у партизанима. Међутим, иако су ови неуморно агитовали, успјеха није било. Сви су ти домобрани били или сељаци, или радници, и сви су знали да су ти Хрвати, партизани комунисти којима је у НДХ пријетила опасност, каква њима не пријети, па готово сви одговарали: "А, друг, ако останем, кај бу з мојом фамилијом, бују је усташе малтретирали". Тако ни један једини не пристаде да остане. Пуштени су кући и свуда од усташа дочекани режањем и псовкама, али опет сврстани у јединице. Ни од 12 заробљених официра ни један не пристаде да остане. За њих је тражена нека замјена похапшених комуниста, али кад усташка власт није за њих дала ништа и они су пуштени. Код свих тих људи је франковлук дубоко усадио у душе људи да је НОП, ствар Срба којима пријети истребљење, и комуниста које усташки режим прогони из идејних разлога. Но, постигли смо ипак једно, а то је да су ти заробљеници и рањеници, макар и шапатом, пренијели дио истине о партизанима коју су до тада усташе свим средствима скривали од хрватског народа.

Како су до тада били уходани и успјешно функционисали сеоски, општински и котарски НОО-и, настала је практична потреба да се створи окружни НОО који ће објединити њихов рад, посебно кад се ради о смјештају избјеглица са једног терена на други и исхрани, па је Окружни комитет формирао тај одбор. Створени су и позадински окружни одбори АФЖ, омладине и сл. У Војнићу је 25. јануара 1942. је одржан народни политички збор, који је доста лично на мирнодопски јер ничим није ометан, на коме смо нас неколико говорника, Хрвата и Срба, могли народу све што је требало јавно објаснити.

Исти тај дан долази к нама на састанак први пут комесар ГШХ друг Бакарић. Против народног збора није имао ништа, али је одбио да он иступи и говори. Међутим, на састанку цијелог Комитета, представника партизанских команди и друштвених организација, нашао нам је сто мана и замјерки, а ни једне једине ријечи признања. У првом се реду окупио на Комитет што је "преурањено" формирао некакав Окружни НОО као зачетке неке "Кордунашке државе" и сл. Затим је грдно напао све руководство: "што нијесмо ништа учинили да заробљене домобране придобијемо да ступе у партизане". Нијесмо ћутали, него износили све шта смо покушали, јер нам и није било потребно ради одбране лагати, али он од свега тога ништа није прихватио. ОНОО је ипак укинут и од њега створена нека комисија при штабу Одред. Војсци је ускраћена наредба ГШХ и признање за ту велику побједу. Нико од нас није био задовољан али, како смо тада сви без изузетка у Комунистичкој партији гледали божанство, а Бакарић је из врха Партије, пред тим смо ућутали. Јер, "ако Бог тако хоће онда тако мора бит." Чудно и нејасно је то било, али је било тако.

У октобру 1941. група Кордунаша, са другом Вецом Хољевцем на челу, упала је у Карловац да покуша извући из болнице секретара Градског комитета. Није га нашла, али се успјешно вратила. Била је то заиста смјела диверзија, али ипак само диверзија која није могла имати већи значај за развој НОБ-а. Тада ми сви команданти добијамо од ГШХ наредбу, потписану по команданту Рукавини и комесару Бакарићу, да се прочита пред стројем. У тој се наредби, између осталог, патетично наглашава величина комесара Хољевца: "Ти, комесару, идеш путем славних комесара Црвене армије...", итд. Сада је, хтјели ми или не, прећуткивање велике побједе око Војнића, од стране команданта и комесара ГШХ, морало изгледати загонетно, јер нико за значај НОП није могао ова два догађаја успоредити.

Кад су после рата објелодањена нека писма и извјештаји из тог времена у разним зборницима докумената, многи су оповргли ове приче друга Бакарића, али се он није освртао на то. У његовој је моћи била и оптужба и пресуда. Но, листајући документа, види се да се приговор нама, што нијесмо домобране придобили, вуче све до мјесеца јуна. Тада наше јединице код Примишљанског Тржића заробе 60 домобранаца. Њих ће лично обрађивати командант Манолла и комесар Вецо свакодневним предавањима у форми курса. Трајало је то. Домобрани су одобравали све што им је говорено. Кад је изгледало сигурно да ће сви у партизане, добивам ја наређење од Манолле да пошаљем тамо добар батаљон и пролетерску чету, који ће свечано продефиловати испред трибине и домобрана демонстрирајући партизанску снагу. Говорио је комесар Вецо, и чак назвао домобране друговима. Међутим, кад је на крају, хотећи испунити принцип добровољности, затражио да се изјасне, ни један једини се није јавио. Сви су исто као и они у Војнићу прије пола године истицали опасност за своје фамилије и све је пропало. И као да ништа није ни говорено. Напросто, испале лакрдија. Али, ето, од

тада се у документима прекидају приговори нама за оне у Војнићу. Остала су она претходна документа, са свим својим заблудама и оцјенама са позиције власти, па нека се историчари служе њима по својој наклоности и нахођењу.

20. Јаме - јасни докази геноцида

Марта 12., 13. и 14. 1942. године, одржана је окружна партијска конференција за округ Карловац. Присуствовали су и другови Бакарић и Владо Поповић, делегат Врховног штаба. Реферат је држао секретар Иво Маринковић који је дао солидну анализу стања у Партији, и објаснио стање у синдикатима карловачког индустријског басена и узроке зашто радници не долазе у партизане. Документа са те конференције је штампао Хисторијски архив Карловца у посебној књизи.³⁵ У тој се књизи провлачи помало апсурдна фама о томе како од самог почетка НОП, рат и револуцију носи радничка класа, иако је из основа обрнуто, јер су и борци, и нижи старјешине сељаци, а високи старјешине углавном интелектуалци, и једва по који радник и сељак. Тако ће бити све до капитулације Италије, када је очигледан био пад и Хитлера и Павелића. На тој смо конференцији први пут у ОК изабрани нас тројица сељака. Документ о том састанку је још по нечем занимљив. Другови Поповић и Бакарић су по неколико пута узимали ријеч, али иако су обојица лично познавали друга Тита, ни једном га не поменуше, а нико од нас других није знао за његово име. Зашто су они име врховног команданта још држали у илегалности, то ми данас није јасно. У Босни су још за вријеме формирања пролетерске бригаде борци за њега знали.

Друго зачућујуће је било излагање друга Поповића у коме он наговјести да би уколико би "ми" морали напустити овај терен, требало оспособити агитаторе, који би остали овђе ради политичког рада и сл. То он говори овђе, ће се на стотињак корака налази јама, а онда и по цијелом Кордуну друге, као јасни доказ геноцида. Кома би ти агитатори агитовали ако борци оду, а усташе стану чистити нејач српску, то ником од нас није било јасно. Чудно је било и то да он то не зна (или неће да зна). Сви смо знали да се овом причом српском народу зло пише, али нико се од нас не усуди ништа рећи. Једини који је нешто упитао био је неки студент Симо Карапанца из Дубраве, познат и као храбар и бистар момак. Одговора није добио.

21. Пролетерске чете од најбољих сељака

Када смо Роберт и ја као команданти одреда добили наређење од ГШХ да од изабраних чета формирамо ударне батаљоне, ишло је лако јер смо већ заиста имали доста прекаљених ратника. Али кад добисмо наређење да формирамо сваки по једну "Пролетерску чету" обојицу ухвати мука, јер, нити смо имали радника, нити сеоског пролетаријата, у овом крају кућних задруга. Оно радника што смо имали било је већином распоређено по друштвеним организација-

Прекрштавање Срба у Хрватској у време НДХ

Кућа Раде Пиље у селу Збијегу, у којој је у децембру 1941. и јануару 1942. био смештен Главни штаб Хрватске

ма, а у војсци понеки и као комесар. Занатлије је било глупо третирати као раднике, јер су ти истодобно били и сељаци, па често и имућнији од других сељака. Ми ГШХ нијесмо могли у ту голу истину увјерити, па смо те чете формирали од изабраних најхрабријих сељака. (Ни данас ми ето није јасно зашто је тај фалсфикат требао. Осим ваљда за писана документа?) Моја чета је бројила 70, а Робертова 60 момака. Они су предвиђени за слање преко Купе, у хрватске крајеве, па смо их наоружали тако да је сваки десети имао пушкомитраљез. Командир Прве је био сељак Миле Бреберина, умјешан и храбар, рођен војник, способнији него неки редовни или резервни официр. Роберт је поставио исто таквог, али је тај био подофицир. Обојица ће погинути као команданти батаљона.

Тада долази до прољетне усташке офанзиве на Кордун и то само на терен Првог одреда и Петрову гору. Напад почиње 18. марта 1942. са око 5.000 најбоље војске коју су усташе имале и опет под командом Мошкова, команданта Павелићеве тјелесне гарде. Наоружање се не може успоређивати, јер тенкова, топова, бацача мина, бацача пламена и авиона ми нијесмо имали. Наши напади на Опачић главицу и Петровац нијесу могли успијети и усташе нам испресијецаше цео терен и заузеше Војнић. Први је одред то морао издржати сам, јер, ко зна зашто, нити су батаљони II одреда макли, нити је ГШХ учинио било шта да помогне. Народу је било тешко нешто помоћи и ја остадох вјеран концепцији да од сваког батаљона одвојим по чету која ће крстарити тереном, уједати непријатеља ће узмогне и народу колико толико омогућити склањање. Усташка Команда запажа да неће успјети остварити намјере, утишава офанзиву, а онда нас изненађује склапањем обруча око Петрове горе ће су се нашла моја два батаљона, пролетерска чета, и Вергашева чета која је припадала 2. одреду, а све преморено. Ту се нашао и Штаб Кордуна са Манолом и Вецом на челу, и око десет хиљада народа из околице. Стезање обруча је почело 9. маја, а ми се за 14. мај спреми смо и успјесмо пробити обруч на ком смо изгубили 24 војника. Кад је у свануће наша јединица изашла из обруча, усташе су се без наређења своје команде почеле повлачити бојећи се нашег проласка иза леђа и тако оставили на миру онај дио народа који је био са нама. Међутим, све оно што су за вријеме стезања обруча одсјекли од нас, или су поклали, или одвели у логоре, или послали у Њемачку. Наскоро је Кордун опет постао слободан. У тому V "Војног дела" има штампан један допис ГШХ у коме се приговара Штабу Кордуна, Маноли и Вечи, да нијесу смјели дозволити "да буду опкољени" иако ови за то нијесу били криви. Наша је обавештајна служба још била у повоју и нико од нас није знао што нам се спрема. Како је то све што је ГШХ за нас тада учинио (и своју немоћ прећутао), разумљиво је да је око те усташке офанзиве никло много лажних извјештаја и написа. И усташе су били присиљени лагати својим командама, јер, Мошков пише како је издао наређење за повлачење својих снага послније пробоја, а оне су се повукле прије него је он стигао да сазна за пробој.

Дакле, ипак смо ми успјели да избјегнемо трагедију какву ће мјесец дана касније доживјети Козара.

22. На своју одговорност формирам бригаду

У јуну се формирају оперативне зоне, а Ћаница Опачић бива именован командантом Кордуна. И неће ни то бити случајно. ГШХ је већ у то вријеме био солидно попуњен јер су основани неки потребни одјели. Нас се вањске чланове престало позивати на сједнице. Имали смо и више, што стручних, што резервних официра, а кад сам ја именован командантом Кордуна (пored њих) биће да се морало водити рачуна о командној ефикасности, а она се мени није могла порећи. Сад је Штаб групе имао важан задатак: продор и слање јединица дубље у неослобођени териториј, формирање бригада и припреме за формирање дивизија, и оснивање команди мјеста и подручја као војно-позадинске власти.

Најприје сам послао на Жумберак десетину бораца на челу са Тешом Булатом. Водич им је био члан Партије из Покупља који их је напустио чим су прешли Купу и послао на њих Талијане. Али ови су се вукови снашли, нашли везу и стигли на Жумберак, одржали се, и траже помоћ, па им шаљем два вода, а онда спајам пролетерске чете у батаљон. За команданта именујем командира Бреберину. Али тада од ГШХ добијем наређење да им одузем назив "пролетера". Чудно, али ја сам наређење извршио. Берберина се пробија на Жумберак и са тамо затеченим снагама ликвидира многе мале жандарско-ушашке посаде и проширује слободни териториј на Жумберку. Његов оперативни официр, а сад пензионисани генерал Борис Балаш, и сада прича да се, тој јединици и таквом команданту, тамо све дивило јер постадоше страх и трепет непријатеља. Тамо је била друга оперативна зона и командант Марко Белинић је од свих јединица формирао Жумберачко-покупски одред од два батаљона. Тада се тамо нашао на пролазу Иво Лола Рибар, члан Врховног штаба. Он пише да су за команданта Одред поставили Бреберину као најспособнијег команданта, иако су имали и интелектуалаца и резервних официра.³⁶

Иза тога од ГШХ добивам наређење да на Жумбереку шаљем три батаљона спремна за формирање прве кордунашке бригаде. Није ми јасно ради чега слати батаљоне, а не бригаде када је за њихово формирање потребан само један дан, али на сва писма Зони и ГШХ не добивам одговор. Комесар Хољевац исто инсистира да се шаљу батаљони. Добро познам и ситуацију и борце које шаљем у туђе непознате крајеве: терен куда треба да иду је између големих непријатељских гарнизона Карловац-Метилика-Загреб. Вјерујем да нам три самостална батаљона непријатељ може раздвојити и један по један уништавати, док је бригада под јединственом командом ипак сигурнија. Кад опет одозго добивам наређење да шаљем батаљоне, ја на своју одговорност формирам бригаду и за команданта именујем Николу Видовића, а за комесара Милу Мартиновића, учитеља. Дакле двојицу најбољих које сам имао. Командант Зоне,

па ни мој комесар, нијесу хтјели ни доћи на формирање па сам то, уз помоћ ОК, обавио сам, обавјестио о томе Зону, и, бригада је кренула са наређењем да се за мјесец дана врати на Кордун. У тих мјесец дана Бригада је учинила и више него је имала у плану. На примјер, ослобођење српске дјече из логора у Јаски није било предвиђено јер за тај логор нијесмо знали. У одређеном року се вратила на Кордун и донијела своје рањенике, а о свом путу и акцијама на Жумберку ме редовно куририма извјештавала. Враћајући се, уз пут је наишла на повећу талијанску колону са камионима, слистила је и оружје дала једној словенској јединици која је с њима била у контакту, па су Словенци писали да су их Кордунаши научили ратовати.

Овђе узгред желим поменути нешто, за што нијесам имао никаква узора осим свога искуства из предратног руковођења Земљорадничком задругом. Тада је 180 задругара, у борби са режимом са мном имало само невоље, па су ипак све подносили. Нећедоше ме ни искључити, ни напустити. Сад сам као командант са борцима успоставио исти онај однос који сам имао са задругарима. Никад нијесам дозволио да се нижи старјешина или борац преда мном кочи у ставу мирно. Него, де друже, то и то је потребно учинити, и идемо на посао. Извршавали су без поговора.

Кад сам дошао за команданта Кордуна, тамо први пут видим ће оперативни официр Шумоња стоји готово пола сата пред комесаром Хољевцем окрућен, и само се клања и одговара: "Разумијем". Мени се то помало гадило. Војнички је то био ред, али некако кад гледам ће учитељ и резервни официр метанишу пред дојучерашњим трговачким помоћником крамаром само зато што је овај стицајем прилика нешто виши по положају, ту ми је нешто фалило. Било је нешто туђе. Њему то као да је годило. Ја ни ту нијесам дозволио да се преда мном круте.

Мени се ипак догоди да и сам, али први и последњи пут, поступим друкчије. На положају код Примишља ми погину командир једне чете. Питам најприје партијску хелију, па онда чету, кога да им поставим за командира, и сви кажу да 'оће водника и пушкомитраљесца Војина Љеповића. Добро сам га познавао и био задовољан избором. Али јест. Неће он, него се брани и рукама и ногама. Те није дорастао за командира, те више ће дати на овој дужности, те упропастиће чету својим незнањем, и тако ... Није тада било лакташења, а и дужност митраљесца није мање опасна од командирове, јер, непријатељ најприје туче мјесто одакле се јави митраљез. А он у чети храбар и вољен као друг. Оставим му да промисли до сутра, а кад га зовем сутра, он рече да остаје код свог. Но, како знам да чета 'оће њега, остајем и ја код свог. Уздржавам се да се не насмијем, него питам: "Друже Војине, јеси ли ти војник?" Поцрвени мој Војин и само ка' срамећа снаша проциједи: "Па мислим да јесам друже команданте." "Е сада стани мирно и саслушај: Наредујем ти да преузмеш чету као командир, јеси ли разумио?" Састави он пете и гласно рече: "Разумијем", и оде. Кроз мјесец дана питам команданта батаљона, какав је Војин као командир а он се смије и

вели: "Најбољи командир чете у батаљону". Дуго се о томе причало и шале правиле, а тај узорни војник је сада пензионисани пуковник, чујем да и сам помене то као неку драгу успомену.

23. Трећа бригада Хрватске постала је четврта

Након неколико дана повратка Бригаде са Жумберека, долази нам из ГШХ друг Владо Поповић. Како мени кроз то вријеме нико није приговорио, очекивао сам да ми он доноси нешто што ме следује за непослушност. Разговарали смо о свему, па и о припреми за формирање Друге бригаде и Команде подручја. Како он не помиње оно моје формирање Прве, нестрпљив сам и питам шта ме чека? Он се насмијеши и вели: "Ништа, све је добро што се добро сврши. Горе су имали нешто друкчију концепцију тога похода, али ово је твоје испало добро. У Видовићу и Мартиновићу имаш одличне руководиоце". "Па, Владо, познам људе, који су са мном у борби одрасли", кажем. "Видим", одговори он, "али није све у томе. Они су довели натраг Бригаду, а могло је бити и друкчије." "Знам", рекао сам, "можда би било друкчије да сам послушао па послао неповезане батаљоне". Насмијешио се и ништа више није рекао. Тако се завршио овај неспоразум. Тек послије дознам у кулоарима да је ту бригаду требао тамо на Жумбереку формирати командант друге зоне, из пропагандних разлога. А то би био још један фалисификат. Но, не знам да ли је то тачно, али знам да ни један документ о томе није дат у штампу, па су, ево, сада монографије те бригаде били присиљени муцати о њеном постанку. Рекли су само да је она била Трећа бригада Хрватске, али је ради нечега тај број добила нека која је касније формирана, а ова кордунашка постала Четврта.

24. Како сам отворио Прво засједање АВНОЈ-а

Кад је формирана Команда подручја, Друга бригада, па Осма дивизија, завршена је и моја војничка дужност за коју сам, чим су установљени чиновни, добио чин пешадијског пуковника. Предвиђен сам за члана Иницијативног Одбора АВНОЈ-а и делегата за АВНОЈ. У међувремену сам радио на организацији НОО и помагао уходавање Команде подручја. Тешко сам се растајао са војском, а и борци су мене дуго жалили, и много ми пјесама испјевали. Они и народ. Ту ћу љубав и славу ипак врло скупо платити.

Једног дана добијем од ГШХ позив са Титовим потписом. Кренемо у Бихаћ (у "понтијаку" који је заплијенила једна моја јединица) заједно Бакарић, Хебранг, Шиме Бален, Ката Пејновић и ја. По доласку у Бихаћ прва су двојица отишла к Титу, Шиме је нашао своје друштво интелектуалаца, а Ката и ја, који нијесмо имали познаника, остали смо као двоје сирочади и тако нашли Павла Крцу, сељака Далматинца, и Деву Србијанца који су, као и ми, остали сами. Таман седосмо нас четворо у неку кафану на јечмену каву, кад уђе официр из ВШ и тражи Ћаницу Опачића. Одведе ме код Моше Пијаде који ми рече да сам предвиђен да отворим Прво

засиједање АВНОЈ-а. За Мошу сам чуо и знао да га зову Чича Јанко, али га до тада нијесам познавао. Чуо је и он за мене и прво што ме је упитао било је имам ли трему код наступа. Рекао сам да никада нијесам имао треме. Мени је тада било тек 39 година. Знао сам за парламентарни узус па рекао: "Како то, Чича Јанко, па има вјећника који би ми очеви могли бити?" "Знам" рекао је "али прекидамо с тим обичајем. Тито је тражио да нађем најистакнутијег команданта сељака, па смо нашли тебе. Војска су нам сељаци, ти то знаш као и ја. Па ти сад гледај."

Одвео ме код Тита. С њим је сједио један друг, а Чича Јанко ће још са врата: "Ево Стари, ово ти је тај кордунашки 'ајдук који може стићи и утећи и на страшном мјесту постојати!" Тито се насмија, устаде, поздрави се са мном и пита: "Је ли, Ћанице, јел' онако како Чича Јанко каже?" "Ма, друже Тито, знам стићи кад бјеже, а утећи још брже, а оно ..." "А оно је мало теже. Знам", доврши Тито. Тако је контакт одмах успостављен, и за неку трему није било разлога. Сјели смо и питао ме за ћуд липицанске кобиле коју смо му у име Штаба Хрватске поклонили, а како је случајно била моја, испричао сам му. Захвалио ми се, и казао: "Чича Јанко ти је сигурно већ рекао какву смо ти дужност намијенили и вјерујем да ћеш ти то добро обавити, а ја сам само хтио да те упознам јер сам чуо о теби". Опростио сам се од њега и кад смо се вратили у Чича Јанкову собу, пита друг кога смо тамо оставили, је ли Ћаница имао трему, а Чича нехајно одговори: "Ма каква трема, 'ајдучина је то". Дао ми је написане предлоге да проучим, као и друге потребне упуте. Тако сам се 26. новембра 1942. године на дани знак попео на говорницу и обавио посао. То је штампано у јубиларном издању АВНОЈ-а које је приредио Моша Пијаде,³⁷ као и у едицији "Бихаћка Република" књ. II,³⁸ ће је и моја слика при отварању, а која је истакнута и у Музеју АВНОЈ-а у Бихаћу.

За вријеме засиједања сам слушао говорнике из свих крајева и би ми чудно што сви некако пјевају о НОБ, а нико и не помену усташке злочине, иако се и ту крај самог Бихаћа налазе двије јаме ће је поклано око 12.000 народа. Не помињу ни моји из Хрватске, па се непланирано јавим за ријеч. Говорио сам о злочинима на Кордуњу и Банији и кад сам завршио, попрадио ме плесак. Но кад сам силазио са говорнице и наишао испред друга Бакарића, повуче ме он за блузу и рече: "Да си извео кобилу и приказао као наш поклон Титу, још би ти боље плескали". Отишао сам и сјео зачуђен немајући појма зашто ми је то рекао. Кад сам га послјије за то упитао, рекао ми је само: "Не ваља истрчавати пред руду", одмахнуо руком и никада послјије није хтио објаснити. Мој говор није штампан, али га је тадањи записничар, новинар Шиме Бален, послјије петнаест година штампао у свом чланку у зборнику Хисторијског архива Карловца "Друга година рата"³⁹ и кад сам га прочитао, нијесам видео никаквог разлога ни за Бакарићеву ироничну примедбу ни за прећуткивање. Али таки је вакат.

25. Канцеларија ме никад није могла заробити

ЗАВНОХ је требао бити формиран по нашем повратку из Бихаћа, али је дошла позната IV непријатељска офанзива па је Иницијативни одбор ЗАВНОХ-а основан тек у марту 1943. у селу Понору крај Коренице. Сад се не могу сјетити колико је свега чланова имало то тијело, али знам да је нас сталних чланова са задужењима било петоро: тајник - др Пајо Грегорић; организација - Ђаница Опачић; привреда - Бранко Златарић; просвјета - Влатка Бабић и пропанганда - Шиме Бален. Кад је ослобођен Оточац, прешли смо тамо и настанили се у кући неког усташког генерала Матасића, а у близини су се смјестиле и установе као Главни штаб, Централни комитет и друге. Канцеларија ме никада није успјела заробити, иако сам од прије рата, за вријеме управниковања у Земљорадничкој задрузи и те послове понешто знао. Сад сам то радио само кад је било неопходно, а и послови око организације окупних НО одбора водили су ме на терен. Имао сам три добра јахаћа коња, два пратиоца, и тако готово три године рата провео у седлу. Пратиоци су ми додељени још после покушаја атентата у децембру 1941. па то и остало. Сад су ми требали за курире.

У прољеће 1943. су у мом сектору рада настајали најтежи дани. Народ Баније, Кордуна и Лике је масовно захватио тифус и готово су се распали сеоски НОО на којима је лежало оно основно: прољетна сјетва, па после жетва. Многи су одборници за вријеме офанзиве отишли у војску, неки изгинули, а свако попуњавање, сад већином женама, падало је од тифуса. У народу ни једног јединог лијечника нити лијекова. У котарским се одборима већ почела масовно гнијездити бирократија, папири и расписи које су уносили бивши чиновници. Њих је за чудо од некуд доста искрсло и зазирали су од терена и тифуса.

Имам и прелиставао сам, све четири књиге документације о раду ЗАВНОХ-а.⁴⁰ То је драгоцен збирка и без ње нико не може писати историју тога раздобља које је било зачетак државне организације. У стварању многих од тих докумената сам и сам учествовао. Али ту је и непоправива мана која ће младим историчарима задати много муке. Кад је ЗАВНОХ створен, рат је већ двије године трајао. И војска и народна власт су већ били учвршћени и требало их је само даље развијати. Међутим, у тим се папирима много шта губи од онога што је живот тада стварао. Посебно после капитулације Италије када у партизане нахрупи талас чиновника од свих могућих струка који, нити су знали, нити жељели знати нешто о ономе што је учињено док су они били на другој страни и настојали да се много шта прећути, или прилагоди оној концепцији коју они једино знају.

То је вријеме кад се ХСС цијепе и к НОП-у прилази оно што се није о НОП непосредно огријешило, али ни много згражало над оним што је усташка власт урадила. Они ће год могу настоје да умање злочине, чувајући се да их отворено не бране. Секретар Централног комитета Хебранг зна да ХСС настоји да подијели власт са комунистима. Зна да су они заточници хрватске сепаратис-

тичке политике. Он сваки дан са њима контактира и преговара, а ми о суштини разговора једва што знамо. Знамо да се од ХСС-оваца јавно тражи да агитују долазак што већег броја Хрвата у партизане из домобранства и села. Они то јавно обећавају и одлазе у села да о томе говоре, али резултати су такви да се добро види да стварање НОО, организација жена, и других, у неослобођеним хрватским селима, као и скупљање прилога за НОБ некако иде, али долазак људи за бојишта иде килаво. Изузетак су Далмација и Хрватско приморје који су стењали под талијанском окупацијом, па им је исто као и Србима, једини пут до слободе била НОБ. У разговору са многим Хрватима из сјеверне Хрватске који су дошли у партизане, чуо сам да њихов долазак није био дијело агитације тих будућих вјећника ЗАВНОХ-а, него нешто сасвим друго. Тај сељак партизан гласно прича: "Неки су моји суседи мобилисани и отишли на источни фронт одакле се мало ко вратио, а ја забушавал док сам могао, а кад ме зтисло промозгел сем. Хитлер бу сигурно пропал па и Павелић, грм у партизане. Можемо и погинути и остати, а ако идемо там, или бум погинули, или одговарали за оно кај су усташе делали". Дакле проста прича каже више истине него сви говори политичара.

За вријеме рада на припремама оснивања ЗАВНОХ-а у Оточцу, упале нам једне ноћи нека усташка јединица у варош. Како сам био једини војник у Иницијативном одбору, стража је код ЗАВНОХ-а била моја брига. Усташе нијесу одмах напали наше сједиште, него неке друге установе. Кад је запуцало, изашао сам и ставио стражу у приправност, али нити сам знао ко, ни зашто пуца. Ноћ, помрчина, чекамо али до нас нијесу дошли. Поклали су нам рањенике у болници, које су његовале ту затечене опатице које су се повукле са усташама. Те је ноћи рањен у ногу Стево Крајачић, члан ЦК.

Рад смо наставили у миру и Прво засједање је одржано у Оточцу и на Плитвицама. Држао сам реферат о организацији и изабран за члана Предсједништва. На другом засиједању ЗАВНОХ-а у Плашком сам исто тако био члан Предсједништва, а на Друго засједање АВНОЈ-а у Јајце сам ишао као делегат, али како нијесам предвиђен за говорника, нијесам се јављао за ријеч.

26. Папири постају светиња

На Трећем засједању ЗАВНОХ-а, у Топуском, сам опет држао реферат о организацији народне власти, биран у извршни орган па и постао повјереник за обнову, а касније, кад је Карло Мразовић отишао у Славонију, примио сам и сектор саобраћаја. Исте те 1944. добио сам и неколико других задужења. Већином су била радна а само нека репрезентативна. Био сам члан Комисије за ратне злочине, члан Законодавне комисије, потпредседник Одбора за сређивање задругарства у Хрватској, делегат и референт на Конгресу правника, делегат на Конгресу културних радника. Послије сам постао потпредсједник Српског просвјетног друштва "Просвјета",⁴¹ предсједник Српског пјевачког друштва "Обилић".⁴² Оба су та друштва основана у Глини, и једино су у њима моје чланство и

титуле биле репрезентативне. Дакле, радио сам као и до рата, као и у војсци, а зато се тешко мирио са новим положајем, и новим друштвом у коме нијесам нашао ни трага ономе што сам до тада стекао читајући безброј свакојаких књига. Ономе што сам стекао од инацијске градње задружног дома и воденице прије рата, до другарства у рату када су борац и командант заједно лежали на снијегу и дијелили парче хљеба које нам је донијела нека сељанка у торби, откинутог од уста рођене дијете. Овђе, сада, у друштву чланова Партије, за које често не знам зашто себе зову комунистима, па чиновника и ХСС-оваца, први пут ми се помало открива нешто што ме гони да се сјетим што сам читао о језуитској школи и методама. Овђе сад папири постају светиња, а никога на узбуђује ни покољ рањеника, ни свакодневне драме људске и на бојишту и у селима. Прокрстарио сам села Лике, Кордуна и Баније, у дане кад су сељаци као сноплје лежали у тифусу под колибама, надстрешницама и стоговима сијена, дворила их родбина, кумови и комшије, и над појединим призорима нисам могао задржати сусзе. А кад се вратим у ЗАВНОХ ту се врти неколико лијечника који сваки дан у клубу ХСС-а бистре политику, па трче до Хебранга да своје идеје са њим рашчисте. Код нас се монсињор Ритиг сасвим угодно осјећа. Он иступа на скуповима ЗАВНОХ-а, велича братство људи и народа па и нама комунистима шиље благослов, али га Папа не изопћује из цркве, а Нина Рупчић, Хрват и комуниста, у шали примјећује, како је и надбискуп Степинац био српски добровољац па сада благосиља све оне који кољу Србе. "Метод је" каже "језуитски: бити свађе присутан па били то људодери у Африци и Азији, или комунисти на Балкану". Али већ неко и Николу ућутка ради виших циљева.

И војску нам је захватио тифус. Бригаде спале на батаљоне. Али, код војске је ипак боље јер и љекари радије иду у војску. Тамо иако мањка љекова, његовање је на висини, па је проценат смртности заиста мали. Око 3%. Док је у народу, само на Кордуну, по подацима које смо добили од Одбора, боловало око 20.000 а умрло око 7.000. Дакле, грдан проценат. Безброј је расписа и упута из ЗАВНОХ-а отишло на терен о стварању екипа за разушивање, послано толико и толико жељезне буради, а екипе, или су створене, па дио пао у тифус и нестале, или уопште нијесу ни пошле даље од котарског сједишта. Грдно сам се замјерио кад сам то без уљепшавања износио на сједницама Извршног одбора, онима који су вјеровали да је довољно слати расписе и мудре савјете санитета.

27. Није добро замјерити се Хебранговим људима

А како је било НОО-у то вријема са нама, од више примјера које познам, навешћу само један. Изненади ме друг Паја Грегорић кад ми рече да се са терена Баније и Кордуна вратио један наш друг и њему реферисао како неки которски одбори не вриједе и не раде ама баш ништа, па би требало нешто озбиљно подузети и сл.

Тај је млади друг био правник, можда и члан КП, не знам. Загрепчанин, и од 1941. у партизанима. У ЗАВНОХ-у је радио по

Ката Пејновић и Станко Опачић Ђаница у Јајцу за време Другог заседања АВНОЈ-а 1943. године.

Пуковник Станко Опачић Ђаница 1943. године.

Станко Опачић Ђаница (лево) у разговору с Владом Зечевићем и др Иваном Рибаром на Другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу 1943. године.

правним пословима. Тада су сви ЗАВНОХ-ови радници имали исправу и налог НОО-има да им осигуравају превоз колима и водиче. Довезао се он до котара Војнић и ту није добио кола, па је морао пјешке до Слунја. Предсједник Одбора Војнић му је објаснио зашто нема кола, али је то њему личило на изговор да га се отараси и са сигурношћу закључио да тај одбор не вриједи ништа па га треба мјењати. Било ми је неугодно, не само зато што је то мој родни котар, него и зато што је тај КНОО од оснотка 1941. године важио као један од најбољих, а посебно кад је био председник Михајло Шкара, један од врло бистрих и оданих сељака. Зајашио сам коња и кренуо на Кордун да ствар испитам и средим. Установио сам да тих дана VIII дивизија врши замашне операције око Кладуше и Цетниграда и да је купила по селима и последње кљусе које може вући кола, за превоз рањеника, хране и другог, па заиста нијесу имали, а другу из ЗАВНОХ-а је све то речено. Навратим и у штаб Дивизије па ми командант исто то рече. А кад му испричам све, он се намршти и рече: "Познам ја њега, то је господско дјете и не види даље од свог одгоја. Такове би ви требали послати к мени у дивизију да му дадем пушку да мало куша барута, па ако буде рањен, тада ће схватити да је прече превести рањеника, него здрава који зна само за своје право. Иначе тешко народу коме такви буду правили законе." Кад сам се вратио и све то испричао другу тајнику Паји и рекао му да ћу ствар изнијети на првој сједници, молио ме да то не чиним, него да ће га он искарати и додао: "Знаш Ћаница, овако ће бити мање главобоље и нама, јер је Л. Андријин љубимац, жалиће се па ће бити муке и Андрију убједити да Л. гријеши". Промислио сам и повукао се. Али не само зато, него се већ тада, 1944. године свуда шапутало да није добро замјерити се неким људима за које се знало да Хебранг у њих има више повјерења него у друге. У ЗАВНОХ-у се знало да повјереник привреде у ЗАВНОХ-у, Б. Златарић, забада нос у све секторе и свађе има главну ријеч, а најчешће иде на реферату к Хебрангу. У неким су окружним комитетима дошли за секретара људи познати као мало вриједни, али познати као послушни бескичмењаци, а исто такви и за руководиоце агитпропа у комитетима и командама подручја. Но, чему и зашто то, нико, нити се у то упуштао, нити сам ја, затрпан својим пословима организацијским по НОО, нашао за потребно да тражим објашњење.

Вјеровоа сам у ЦК и Хебранга и мислио да тако треба да буде. Све док не искрсну нешто што ће и мене, ни крива ни дужна, увући у судије на неком суђењу, на Кордуну, које ни ја ни други не можемо заборавити. Међутим, на томе није остало. Ти Хебрангови људи на разним пунктовима имали су опет своје људе, распоређене по позадинским установама војним и цивилним, по стражама око команди мјеста, подручја и нижих установа, и то оне који извршавају и најпрљавије послове не питајући. Како сам на примјер, на Кордуну познавао готово све људе и одраслији подмладак, зачудио бих се кад сретнем на озбиљној дужности неке потенцијалне шпекуланте и дезертере, које сам као командант са патролама извлачио из рупа, а никад их успјео довести да омиришу барут. Сад су на

дужностима ће је довољно да им његов старјешина упре у неког прстом, па да тај остане без главе без суда и закона.

Командант подручја капетан Јоцо Еремић дође к нама из гестаповског затвора. Хебранг га предложи за чин и он постаје командант подручја. Пред IV офанзиву нареди да се затрпају сви прекопи и мостићи на цестама и маса народа довуче дрвље и поправља. Туда ће наводно кретати тенкови и камиони VIII дивизије, иако она тога нема. Тада наиђе њемачка моторизација, а кад је прошла, опет наредише да се то раскопа. Неки Мајсторовић, бивши лугар, који је тиме руководио, превари се па доста гласно приговори, како ту нешто не ваља и чим то доушници јаве Јоци, командант мјеста у Слуњу доби телефонско наређење да још ноћас тога Мајсторовића стријеља без саслушања. Сви су знали да он није непријатељ, али је стријељан. Тај случај није једини. На сличан начин је остао без главе и Душан Митровић, па и мени постављао питања, а ја, који ништа од тога нијесам знао, нијесам ни умео што да одговорим. Код Обавјештајног центра од Ранка Митића и Ј. Ђерђе дознам да имају податке да је тај Душан још прије рата добио лугарију зато што је био против Комунистичке партије. Врло шупље објашњење, јер, кад би стријељали све који су прије рата намјештени и нијесу били склони Партији, мало би нас остало. У разговору са народом сам био запрепашћен колико је пољуљано повјерење у партизанску правду. И то ту, ће већ тада немамо кога ни мобилисати, па правимо омладинске чете од дјече од 15 година. Ту ће се до тада не запати ни једна једина "Четничка десетина" а камоли већа формација, ће се нема ко ни побунити јер су остали изгладњели и тифусом измождени старци и жене.

28. О "четничкој пропаганди" и "четничкој опасности"

Ето, ту се од 20. до 23. новембра 1943. одржава Трећа партијска конференција којом руководи сам Хебранг. Из књиге коју је штампао ХАК⁴³ се види да су сви говори уперени на то да се сва недјела свале на "четничку пропаганду", што је одвише прозирно. Ту се четничка пропаганда није имала на кога ослонити, нити могла од старих родитеља, којима су синови и унуци, или партизани, или изгинули, сада створити четнике.

Да ни конференцији није било лако сугерирати лаж за истину, види се из многих питања. Довољна су два да покажу сву гадост Хебрангове политике.

На стр. 182. већ треће питање гласи: "У Цвијановић брду имају два старца који су неспособни за било какав посао, а саботирају нашу борбу. Какве мјере предузети против њих?"

Одговор на стр: 190 - "Другови, онога ко нама смета, ми ћемо знати да уклонимо и, ако он ради против интереса НОБ, не пита се колико је стар, ми ћемо њега знати уклонити и не можемо ником дозволити да ради против интереса НОБ. Не може то бити исприка ако је стар". Дакле, тешко да је икада тако апсурдна директива упућена са једне партијске трибине. Посебно је страшно кад се ради

о селу у коме је пола становништва српског уништено, остало било у партизанима од првих дана, а ни псето из села отишло у непријатељски табор. Делегат села који то пита је руководилац којему је требало одговорити питањем: "А колико, друже, вриједи та твоја организација кад вам два немоћна старца могу саботирати НОБ, и зашто би саботирали кад су све што су имали дали НОБ-у, јер је познато да је у томе селу све спаљено. Сигурно и ти старци леже у штенарама и гладују па још само језиком могу да вас грде што им ништа не помажете". Али одговора није било, и како многи који су то слушали да се не сјете Змај Јовине пјесме о "Лавовом царству": кад се вук жали на непослух оваца, а цар наређује: "Ко се год противи нашој царској вољи - кољи!"

Друго је питање поставио командант Плашчанског батаљона, Гајо Буњевац. У истој књизи, на стр. 248 пише овако: "Он наглашава да у неке јединице долазе другови, који никад нијесу били у борби, за замјенике комесара. Борци се боре већ преко годину дана, а он дође наједанпут у Одред и постане замјеник политкомесара. Затим се често чује ријеч кулак за људе који су прије имали четири вола, а стекао је то својим радом од зоре до мрака, и за борбу је дао све. Друг мисли да је то неисправно, док други могу несметано шверцовати и трговати".

А како је поздрављен бурним аплаузом, услиједио је са истог мјеста одговор:

"Срамота је за све оне који му плешћу, јер друг Гајо је показао примјер какав не ваља бити. Друг Гајо нам није казао како је он један од главних криваца за стање у плашчанском одреду. Друг Гајо баца кривњу на Стеву Перића, он показује да још није чврсто везан уз нашу Партију, а Партија ће му омогућити да постане прави комуниста који је на правом мјесту самокритичан ..."

Сви, па и онај који одговара Гаји, знају да је Гајо рекао истину о пракси која се тада проводила на свим секторима. То је све тиштало и зато су му плескали. Знало се да је Гајо не само храбар, него да је, са угледом који је уживао у Плашком, спасио тај крај ће је била талијанска команда, да не постане четнички. Знали су да је комесар корпуса Хољевац смјенио комесара дивизионе артиљерије VIII дивизије Јову Саболовића, учитеља и ратног ветерана, па на његово мјесто поставио свог познаника који је јучер дошао из Карловца, а тамо ради нерада, из Партије искључен и није имао појма ни о партизанима, ни о артиљерији, па бише сви незадовољни. Знали су да су до сада долазили чиновници и ђаци јер је Италија капитулирала. Долазе равно из канцеларија и школа ће се радило по усташким плановима, и умјесто пушке, иду опет, или у канцеларије, за учитеље, или на руководеће положаје, носећи собом стечене навике, туђе средини у коју долазе.

Међутим, зло не би било у томе. Ти господичићи нијесу могли пољубати ни у чем те већ прекаљене ратне ветеране. Неваљало је било у нечем другом. Они долазе из нормалног живота, из комфора, у тотално попаљене крајеве ће се живи како се мора, а изнурена старица са унучади која са њом гладују, не може тој новој

гошћи дати оно што би ова желила, па проклиње свој живот и судбину не бирајући речи. Те ријечи као извештаји иду према горе и до самог ЦК, и како ни горе не ваља, тај се однос без крзмања крсти у четничку појаву. А како усташе партизане и нијесу звале друкчије него "четничко-комунистичка банда" многи су сад видели четништво и у српској баби, у пјесмама Змаја Јове или Његоша које се уче у школи, у пјесми о покољима Срба, о проклетству које народ баца на усташке кољаче. Ти усташе, тамо, њима, и нијесу изгледали тако страшни. Тако је учитељ у школи код Војнића, врло писмен сељак каквих је много било прије доласка стручних учитеља, смјењен, јер га је неки надзорник затекао ће дјеци уз гусле пјева неку српску народну пјесму. Ето, одатле зачуђујуће ова књига о Трећој партијској конференцији Округа Карловац бива проткана "четничком опасности".

Све то није остало и није могло остати без посљедица. Мој нераздруживи пријатељ, подравски сељак, Хрват Стјепан Првчић, члан руководства ХСС-а, али и члан КПЈ, ми је много пута причао како је Божо Маговац, уредник "Слободног дома",⁴⁴ често развијао о Србима исте оне теорије које је Старчевић поставио у свом дјелу "Пасмина славосербска по Хрватској" (штампано 1876.) а послеје франковци развили до апсурда. По тој су теорији Срби највеће зло за Хрватску и сл. Једини ко се томе супротстављао у томе друштву је био Стјепан, искрен пријатељ Срба и братства са њима. Зато га нијесу трпили. Маговац то није могао писати у "Слободном дому", који је штампан на Кордуну, али је тој теорији остао вјеран, и не само он.

Ситне су посљедице на примјер биле да поменути миљеник комесаров, комесар дивизиона, без муке догура до чина пуковника и сад ужива као пензионер, а његов претходник, грешни Саболовић глоцка учитељску пензију три пута мању од пуковничке. Крупније су посљедице биле оне из седамдесетих година, када је на примјер, Фрањо Микулић, један од тих младих ратних учитеља који су служили на Кордуну, а сада предсједник општине Јаска и члан тзв. "Клуба педесеторице",⁴⁵ оргијао, и не само он, него и неколико партизанских генерала, који су сматрали да су Срби достојни само да послуже као топовско месо, а сад више нијесу потребни. А кад Савка од чиновнице догура до секретара Централног комитета, друго се тада није могло очекивати него појава контрареволуције, назване маспокретом.

29. Лакрдија од суђења

У прољеће 1944. се и ЦК и ЗАВНОХ вратише на Кордун. Позвао ме Андрија Хебранг у ЦК и исприча ми да је једна четничка група на Кордуну штампала на циклостилу летак потписан по неком четничком штабу и даде ми да га прочитам. Летак је заиста био страховито отрован. У њему се оптужује ЦК и руководство НОП уопште, за злочине који се врше над српским народом на Кордуну, и каже да то потиче из самог Централног комитета у коме нема ни

једног Србина, али има усташа; како су Срби само војници који гину на бојишту, а други служе као целати српског народа по наређењу тих усташа и сл. То је било основно у летку, док ми се осталих детаља тешко сјетити. Никада ја нијесам размишљао о томе ко је све члан ЦК јер сам још увјек као фанатик вјеровао у Партију која је непогрешива, и по мом су гријешити могли појединци а не ЦК. Нијесам тада знао ни то, да се ЦК КПХ у рату до тада није ни састајао као цјелина. Андрија ме је посматрао док сам читао, а онда ми рече; "Ево видиш, Ћаница, каквим се та банда лажима служи, али и у лаж неко неупућен може повјеровати. Како видиш, кажу да у ЦК нема ни једног Србина, а чланови су ЦК и Раде Жигић, Душко Бркић и Миле Почуча." Ни то ја нијесам знао. Упитао сам шта ја сада поводом те лажи треба да радим? "За сада ништа", рекао је, "али ћеш имати посла. Ми смо банди у трагу и већ их хапсимо. Мислим да ћемо овај пут приредити јавно суђење, да пред народом раскринкамо те издајнике, а ти као популаран на Кордуну се спреми да будеш предсједник суда". Пристао сам без ријечи, увијек спреман да талумим непријатеље.

Штаб Корпуса је тада био у Топуском, а ЗАВНОХ у једном селу крај Топуског. Добивам позив да дођем одмах тамо. Дочекали су ме командант Б. Орешчанин и комесар В. Хољевац очито забринути. Рекоше ми да је један батаљон партизана неће око Перјасице напустио положај и без наређења кренуо према Петровој гори. Да су у њему неки четнички елементи пронијели вијест да се хапсе сви Срби руководиоци. Да је ухапшен Ћаница, Богдан и други. Да су двојицу тих агитатора ухапсили, али да Батаљон још нијесу дирали и да би ја требао ићи у тај батаљон и показати се. Тада ми комесар рече да ће ми дати петорицу бораца за пратњу. И заиста дођоше петорица. Сву петорицу сам познао из дана када сам још био командант. Били су то без изузетка кукавице и ниткови, које никада није било могуће повести у акцију. Неки би се пред акцију превијао од болова у трбуху, неки нестао у мраку и појавио се кад смо се враћали са акције, са стотину лажних изговора, да је залутао и сл. Један се, кад је прикљештен да иде, сам ранио у руку. Служили су за ругло борцима и били далеко од тога да могу нешто постати, а сад их гледам и тешко схваћам шта се то промијенило откад ја оде из војске, па ови добивају тако одговорне дужности да мене штите. Није била прилика за смјех па се нијесам могао ни насмијати, него изненађен рекао команданту и комесару: "Шта ће ми то, па ови су још за мог командовања чували и видим сачували себе, и ако им сада ви поклањате повјерење и вјерујете њиховим доставама, тешко ваљаним борцима. Они су убијали само кад им борци непријатеља доведу на ноге свезаног". Богдан је све вријеме ћутао, а и комесар је крио очи и само промрмљао: "Па не смијемо те пустити у побуњени батаљон без заштите". "Овака ми заштита не треба, нека тебе чувају", рекао сам већ љут и додао: "Будеш ли вјеровао оваквима, имаћеш још побуњених батаљона, а ја на своју одговорност идем са својим пратиоцем у тај батаљон". Одјашио сам и уз помоћ једног командира чете одмах успоставио везу са тим батаљоном и наредио им да се

врате и построје код Михајловића у Крњачком Грабовцу. Кренули су без ријечи. Вјеровао сам да је то батаљон неке бригаде, али кад боље погледах лако сам погодио да је то одредски батаљон позади-наца, у коме сам познавао по неког лакшег инвалида, реконвалес-цента, па неколико недораслих младића, синова и браће познатих бораца и официра у бригадама. Све је то било збуњено. Ниједан није знао по чијем се наређењу и куда повлачи. Сасвим природно за такovu јединицу, батаљончић од око 150 јадникача, који би се, кад запуца, повукао, без икакве непријатељске пропаганде, као стадо оваца кад вук завије. Говорио сам им и укорио их па су готово сви плакали. Наредио сам да се одмах врате на положај који су напус-тили.

Када сам завршио однекуд искрсну М.Ђ., један од оне пето-рице, и рапортира ми да је разговарао са борцима и да је све у реду. Најурио сам га и зачудио се што је комесар ипак кришом послао тај гадалук за мном. Послије их до краја рата нијесам виђао, али сам сазнао да су сви преживјели рат и дочекали 1950. годину кад сам ја хапшен по линији ИБ-а, и опет заједно са овим истим комесаром били главни агитатори Ђанићине издаје, а сви су рат провели по позадинским приштабским стражама и сл., и добили дебеле пен-зије.

Вратио сам се у Корпус и о свему их извјестио. Други дан сам поднио и писмени извештај, али ни тај извештај нијесам нашао штампан у тому V "Војног дела".

За кратко вријеме сам опет позван к Хебрангу који ми рече да идем у Глину ђе правник Фердо Чулиновић саставља оптужницу. Тек од њега дознам ко је све ухапшен и изненадих се кад видим да су на челу оптужнице стари предратни комунисти: Вељко Кораћ, Илија Жегарац, Љубо Вујичић и још неки руководиоци Пропаган-дног одјела Окружног НОО, познати као велики интелектуалци.⁴⁶ Затим неки чланови Окружног комитета и Одбора, па доста других у које никад не бих могао посумњати. Али они су ту, и коље их поменути летак за који су наводно признали да су га писали, и, да би замели траг, потписали неки непостојећи четнички штаб. Чита-јући изјаве са саслушања видим да не крију незадовољство са ста-њем на Кордуну, али сву кривицу сручују на шефа Агитпропа ОК, Аницу Ракар, коју је ЦК КПХ ту поставио и која их на разне начине малтретира. Посебно по питању штампе коју издају за српски на-род, за штиво које користе српске школе и сл. Фердо се опет као врстан правник, професор и велики Југославен, жали што му се сугерира да оптужницу пише као полицајац, а њему то, каже, као правнику, не иде.

Зачуди ме кад од њега чујем нешто што сам ја као старији комуниста од њега, морао знати прије него он, али нијесам знао. На примјер, да прије тога летка заиста није у ЦК било ни једног Србина и да је појава летака била узрок да Хебранг укључи Србе у ЦК КПХ, па и Раду Жигића постави за комесара ГШХ мјесто Бака-рића. Но кад ми и он даде да прочитам тај фамозни летак, одмах сам видио да то није онај летак који ми је показао Хебранг. Из овога је

Из дечјег дома "Радоња" код Војнића 1943. године.

*Село Понор у коме је 1943. године формиран
Иницијативни одбор ЗАВНОХ-а*

нестало свега онога што се односи на ЦК КПХ. Друго је све исто па и папир исти. Још увијек у својој фанатичној сљепоћи нити сам сумњао, нити то Ферди поменуо. Себи сам правдао да су можда издали више летака, па не морају бити једнаки. Али, дубоко сам се замислио како ћу водити суђење, кад међу оптуженима има и неколико правника и других интелектуалаца. Сплешће ме у стварима које не знам па могу чак тражити моје изузеће, што на јавном суђењу не би ваљало. Поново сам отишао к Хебрангу ће сам затекао њега и С. Крајачића. Кад сам им рекао ово, Стево је као прави полицајац дочекао као из пушке: "Па нека лају, издајнике треба стријељати и шта ту ..." Међутим, Хебранг се замислио и вели: "Ха, чини ми се да Ћаница има право, суђење је јавно и не би добро одјекнуло код публике да га сплету и траже изузеће. Морамо наћи правника за предсједника и мора бити Србин. Али Ћаница мора бити у суду јер има углед". (Знам, и биће, али предсједник?) Тада Стево предложи Б. Орешчанина, комесара Корпуса, који је био правник. Хебранг предложи суд који ће се звати Војни суд, за предсједника Богдана Орешчанина, за чланове М. Шумоњу и Павловића, за државног тужиоца Душка Бркића, а за народног Ћаницу Опачића. Имена поротника се више не сјећам. Али се сјећам да су за бранитеље, ваљда по службеној дужности, били постављени неколико најглупљих људи које сам у партизанима познавао, а и оно су пре тужили но бранили, па је испала лакрдија. На судијском је столу стајало распело и двије свијеће као код буржоаског суда, и рекоше ми да је и то била Хебрангова идеја. И ја, и државни тужилац смо написали своје говоре према оптужници, углавном пропагандне, јер у ствари ни један од нас није ништа знао о стварној кривници оптужених. Све разне доказе и писма је припремила обавештајна служба и за све постоје документа која је ЦК КПХ послао или дао Хисторијском архиву Карловца ће сам их недавно прочитао. Фердо је био секретар суда, али се ни једном ријечи није јављао. Причао ми је да је код Хебранга инсистирао да се на суду, бар као свједок, појави А. Ракар јер су је оптужени у истрази грдно теретили и он ју је као свједока ставио у оптужницу. Али је Хебранг забранио да се појави, јер ко зна какав би утисак изазвало кад јој оптужени стану постављати питања. У публици су били ради плескања сви секретари партијских организација и комитета, па и она петорица које ми је комесар нудио за пратњу. По завршетку поступка смо Богдан, Душко и ја отишли код Хебранга и он је поткрижио кога стријељати, кога на друге казне судити, па је то Богдан само прочитао и то је било неопозиво.

Иако добро знам како је све текло, сад кад сам 1984. године та документа читао, видим да су тако уљепшана и да остављају утисак једног суђења мирнодопског по свим прописима, истинским издајницима, па их једва препознајем.

По свршетку смо безбеди добили задатак (ми руководиоци) да на састанцима тумачимо пресуду: Раде Прибићевић, ја и други по позадини, а војници по јединицама. Дочекани смо са интересом, али и ћутањем. Но, штошта смо дознали у личним контактима са

пријатељима, и по свему оданим људима и женама. Све је ухватио страх који ућуткује. Тако дознамо за праву хајку на све Србе интелектуалце, за загонетне погибије неких људи који нијесу тужени, али су ћутали кад је требало да гласно одобравају хапшење. Мени неки стари пријатељи рекоше у повјерењу: "Ово, друже Ћаница, кад нас убијају и извана и изнутра не слуги на добро, а ти или си немоћан или не знаш што народ зна. Нико не вјерује да су ти људи криви за издају. Па ево ако си и ти ослијепио и не видиш, кољи и мене ј... ме, ја сам одлучио да ти кажем па шта би". И Рада се наслушао као и ја, али тек као да смо сада почели сумњати, па се и сами престрашили. Причамо онако најлак како се ће по састанцима дискутовало и долазимо оба до тога, да су дискутовала само службена лица, и то псовање издајника попраћали само познати шпекуланти. Дуго је требало да се и нас двојица један другом искреније отворимо и признамо да са тим што смо дознали, не смијемо ићи к Андрији. Обојица смо још држали да је то секташтво које је превршило.

Но тада се из сасвим других разлога и у ЦК нешто мијења. Хебранг по постигнутом споразуму са ХСС-ом дозвољава оснивање Клуба вјећника ЗАВНОХ-а ХСС па то логично повлачи и оснивање Српског клуба. Мора да је и Хебранг осјетио да је отишао предалеко у гушењу свега што је национално српско, а сад кад ХСС велича хрватство, може доћи до зла па и он сам лоше проћи. ХСС покреће свој "Слободни дом" па и Српски клуб оснива свој лист, "Српску ријеч"⁴⁷ коју је српски народ објеручке прихватио. Не знам шта је Хебранг рекао другима, јер нас није заједно позивао, али кад је позвао мене, рекао ми је: "Од сада више да не иступаш као члан КП, него као члан Српског клуба и Србин јер је сад тако потребно". "На то сам већ и заборавио", рећи ћу, "па не знам како ћу сад србовати?" "Ма ђавола си заборавио, ја сам старији партијац од тебе, али сам најприје Хрват па онда комуниста. Послао сам вам у Српски клуб и Наду Сремец. Она је рођена Српкиња, а католичку вјеру је примила кад се удавала за др Сремца. Од тада је Хрватица и члан ХСС-а, али остала је Српкиња, па ето вам је". Ја сам Наду добро упознао и по свим њеним поступцима она је била "потурица" већи од Турчина и сад се показало да је све што је чула у Српском клубу (ће није радила ништа) реферисала у ХСС-у. На то нас упозорава Стјепан Првчић, па је говорио да будемо опрезни јер она као новинарка зна да ријечи тумачи како јој одговара.

30. Кардељ нас није одао

Код таковог стања долази на Кордун друг Кардељ, и Раде Прибићевић и ја одлучимо да са тим упознамо Кардеља, па нека се догоди најгоре. Нађемо га насамом и испричамо му, ако не баш све, а оно доста. Он нас саслуша са интересом и не рече нам ни ријечи шта о томе мисли. Но, кад је од нас отишао у ЦК код Андрије и Стеве, изгледа да се по њиховом понашању и ријечима увјерио да смо му Раде и ја рекли истину. Но, вјеровали смо да Кардељ није

Хебрангу рекао ко га је информисао, јер да му је рекао, и Хебранг намигнуо коме треба, тешко да се би нас двојица наносили главе. Ђерђина се дружина била толико осилила да је извршавала и не базирајући се на посљедице. Тако, када се ништа није догодило, закључисмо да нас Кардељ није одао.⁴⁸ Хебранг је смијењен и дошао је Бакарић. Ми пишемо чак и уводне чланке за "Српску ријеч" и немамо никаквих неприлика па и заборављамо на то. Али тада наиђемо на црне послове у просвјетном раду. На примјер, добро нам је био познат наставни план за школе јер смо га проучавали и одобрили на сједници Извршног одбора ЗАВНОХ-а. У њему је штиво било сасвим у духу и НОП и равноправности Хрвата и Срба. Писци историје и књижевности уврштени, колико је за те прилике простор и вријеме дозвољавало, па немамо ни ријечи приговора. Међутим, кад смо свратили, сад први пут у неке школе са чисто српском дјецом, ријетко је које било шта знало рећи о свом националном поријеклу и српској историји, а исто тако ни она из виших разреда нијесу знала ни ћирилског слова записати. Српски су писци једноставно прескакивани, а од хрватских су понешто знали и о онима којих нема у уџбенику. Али, да зло буде веће, нијесу сви наставници били Хрвати, него и Срби, а ти су нам говорили, да они и немају програма, него раде по директиви која долази из Окружног народноослободилачког одбора. Дакле, програм је писан за историју, а пракса је била као да је пренесена из НДХ и њених органа.

Не волим цитате, али овде морам цитирати изјаву др Бакарића на скупштини ОНОО у Војнићу 13. децембра 1944., штампану у дисертацији др Ђуре Затезала.⁴⁹ Ту др Бакарић пред 500 делегата, између осталог, каже и ово: "Ја знам, без обзира на реферате, да све то не штима и да све не иде, како се оно каже, по жнорици. Не могу да кажем да однос између Срба и Хрвата не ваља. Не, основи и темељи за рјешавање тог питања су уложени, и са сигурношћу можемо рећи да су темељи братства и јединства у вашем округу и положени. Тај посао ни издалека није готов и морамо рећи да се власт није сналазила, да се за рачун братства нешто запостављало Србе. Ја мислим да вас је већина Срба и да сте ви то можда и осјетили ... Његово постојање, његову националну културу и његову будућност, која се на томе темељи. У погледу његове српске националне културе учињено је доста пропуста. Знадете, другови, нити је вама предавана српска историја, нити су вас везали са славним српским традицијама на којима се наша борба данас темељи и води вас еланом што омогућава братство Срба и Хрвата ... То су пропусти, који су довели до извјесног неправилног дјеловања српског пучанства према нашој народној власти, коју нису сматрали својом. Ваш Окружни одбор треба да у том погледу учини потпуну прекретницу и омогући сваком Србину, да све ово његује како он то хоће. То је нужан услов да српске масе осјете власт, као своју власт која ће његовати српске традиције и која ће омогућавати сарадњу са хрватским народом.

У погледу Хрвата види се слиједеће. Ви знате да су Хрвати и овдје много касније устали у борбу, уколико су уопће устали ...”

Дакле, како се из овог извода види, Бакарић је о свему био добро обавјештен и све на дипломатски начин поменуо. Остали дио говора је био на мјестима и оштрији, али то је више било објашњење теза из овог цитата. И ја сам био на том скупу и говорио, заједно смо и дошли, и прије доласка ми је рекао да ће морати рећи све и додао: ”Али да не би искрсао револт за који има доста разлога, ти ћеш као Србин то морати предухитрити, јер нам бар сада није у интересу неки обрачун са овим одбором који је крив, утолико што је слијепо извршавао нечију секташку политику.” Знао сам на кога мисли, али он ни једном ријечи није поменуо Хебранга. Испричао сам му сукоб Милића Деановића, официра за демобилизацију при команди подручја, са Аницом Ракар на сједници Комитета, кад је викнула: ”Шта радите, кад не хапсите ове четнике!”, а он се једва уздржао да не потегне пиштољ и рекао, по прилици, ово: ”Какве и које четнике, кад смо ево и дјецу мобилисали и реконвалесценте послали на дужност, а остало само оно најнемоћније, па да хапсим бабу којој су синови и унуци гинули или гину. А на тебе ће и твоју политику многи закукати ... ” Бакарић је слушао пажљиво и само рекао: ”Да, посијани су свуда и мораћемо неког послати дођавола.” И то је било све. Аница је послјеје процеса увукла роге, јер више није имала моћи, и јер се Српски клуб окуражио и нешто повратио поверење. Само се ево до данас нико не усуђује да дирне у тај монструозни процес. Сви се врте око Хебранга и 1948. Као да овђе на Кордуну није скидао главе пуне двије године, а борци на положајима слушали ће усташе и домобрани пјевају: ”Партизани, лако нама свама, дак су наши, господари ваши” Као да су и они нешто знали, а ми тек на кожи осјетили.

Мени је опет требало пуних 38 година да, у књизи ”Четврта година рата” Хисторијског архива Карловца,⁵⁰ на страни 25., прочитам да је друг Кардељ, кад се растао са Радом и са мном, написао Титу писмо које се налази у Архиву ЦК СКЈ (док.576) ће је, између осталог, написао и ово: ”Срби, као што су на пример Ђаница Опачић и Раде Прибићевић, мишљења су да су српски процеси на ослобођеном територију Хрватске у много чему резултат неправилне политике према Србима, јер - тако они кажу - међу осуђеним су људи који су прије безусловно били одани народноослободилачком покрету ...”

На крају писма Кардељ тражи да одмах смјени Хебранга, у том смилу да, уколико он и даље остане секретар ЦК КПХ, довешће до зла које може имати тешке посљедице. Кад сам дошао до фотокопије тог писма, сјетио сам се да сам често чуо да је др Бакарић, кад би поводом јубилеја давао изјаве новинарима на телевизији помињао то писмо и случај, као ”малу еуфорију” па, као ”оно познато писмо друга Кардеља Титу” и сл. А то писмо још ни данас широј јавности није предочено. Ни Драган Кљакић га у својој књизи ”Досије Хебранг” не помиње. Тако се и могло догодити да сада професор Иван Супек издаје књигу у којој плаче за Хебрангом,⁵¹

што је разумљиво за оне који знају да је др Супек држао и био управник Општеобразовних курсева на Кордуну, у вријеме кад је Хебранг на такве дужности постављао само одане људе. Па такви сад, кад бране Хебранга, у ствари бране себе.

Када је 1948. објелодањена сарадња Хебранга са усташама за вријеме рата, чуо сам у народу безброј питања и коментара, о којима се нијесам могао изјашњавати, једноставно зато, што су са званичне стране дате само шкрте изјаве, а не и докази, па је коментарисао како је ко хтио, а ја сам тада био министар и члан ЦК КПХ, па нијесам могао причати којешта.

Највише је питања било о ономе што је народ највише боло, као на примјер: Зашто у Славонији, на Јасеновац није пукла ни једна партизанска пушка, ни онда кад су Славонци имали корпус и заузимали многе утврђене градове? Зашто не отеше ни један транспорт народа из ових крајева и Босне, који су слани у ту касапницу? Јесу ли у повјереништву ЦК КПХ за Славонију, били слијепци или Хебрангови људи? Зашто смо ми на Кордуну пристали да будемо судије и целати комуниста који су даље видели и сл.

Овђе су таква питања разумљиво протурале ојаћене породице постријељаних, које су до тада, само нама судијама псовкама чистили мртве мајке, и тек сада наслутиле да је проблем дубљи. То је сасвим разумљиво. Прије су знале само за нас који скидамо главе јер је то видљиво.

И ја сам себе штошта питао, али одговора нијесам налазио. Иако се добро види да је друг Бакарић знао какву политику води Хебранг и како се у српским школама врши подмукла језуитска асимилација српске дјеце, зашто није о томе обавјестио друга Тита, него су то преко Кардеља учинили Раде Прибићевић и Ћаница ризикујући животе. И још је много тих зашто које остављам историчарима.

Али још неких неугодности за вријеме Хебранга ја нијесам био поштеђен. Хебранг је присуствовао некој приредби бригаде, на којој је хор дјеце из дјечијег дома у Војнићком Грабовцу, под равнањем слијепог музичара Диклића, својим пјесмама расплакао борце. Позвао ме Хебранг и помало најезено ми рекао: "Па овај ваш слијепец има у свом репертоару више пјесама о теби и још неким, него о Титу. Не ваља то." "Можда не ваља, друже Андрија" рекао сам "али шта сам ту ја крив? Диклић није Кордунаш и мало га познам, а никога од оних који састављају о мени, Дакићу, Бреберини, Васиљу, М. Орешковићу и Стојану Матићу пјесме, не знам. Има пјесама и о Титу, али зашто их је мање, то ти не би требао питати мене, него другове Бакарића и В. Поповића који све до јула 1942. године нијесу пред нама ни помињали Титово име. Тек тада сам и ја за њега сазнао. Народ је пјевао онима које види, а како ће пјевати ономе за кога не зна." "Да, можда си у праву, али то треба прекинути." Послије тога разговора отишао сам у Дом и рекао Диклићу да све пјесме о Ћ. Опачићу избаци из репертоара. Учинио је то, али су наставили гуслари и други. То кад бих и хтио не бих могао забранити.

31. Идеја о стварању партизанске гимназије

Како сам као самообразован сељак природно био приземљен, а ходајући по терену лако запазио шта се све инфилтрира^{*} у културу и просвјету, дошао сам на идеју да оснујем гимназију. Око ЗАВНОХ-а се вртило доста доконих професора за које није било посла, а ми од дјете правимо пионирске, омладинске и скојевске паролаше, што им не осигурава никакву, или врло лошу егзистенцију. Начелник просвјете је у ЗАВНОХ-у била учитељица Влатка Бабић из Сушака, врло разумна жена и добар комуниста. Саопштимо јој идеју, а она како је имала повјерење у мене без ријечи пристане. Са Окружним НОО се договорим о исхрани и локацији па изаберам село Рујевац код Двора на Уни, у Банији. Лако се скупи око 80-торо дјете са свршеном основном, све сами курири, скојевци из организација и јединица. Пошаљемо и наставнике, и гимназија почне рад. Но није трајало дуго кад у гимназију дође, ко зна откуд, нека другарица инспектор, и установи да за рад гимназије нема услова. Све су то сугерисали наставници, јуче дошли из градских школа и комфора, сада откинута од централне установе која је увијек на сигурнијем мјесту и послани овде ће се понекад мора пред усташким упадом бјежати. Долази тај извештај на сједницу ЗАВНОХ-а, и час посла прочелник привреде осигурава мушкој дјечи пут у занате по радионицама, само за женске, ето, нема фризера и трговина па нека иду откуд су и дошле. Ћутао сам, а онда се грдно окомим на предлоге господе и речем, да су бјежања саставни дио живота те дјете већ готово три године и да је њима овђе бјежати, ма ће год били, па нека и то господа науче (сад кад је бјежања ипак мање). Усташе не само да рјеђе упадају, него ниђе се више не могу ни дана задржати у ослобођеним српским селима. И тако, нека се гимназија кад је потреба склони, па опет врати и настави рад. Хебрангов миљеник Златарић је заћутао, Влатка је подржала моје објашњење и гимназија је наставила рад. Прва права Партизанска гимназија на ослобођеном подручју Хрватске дочекала је ослобођење Глине и тамо наставила рад до ослобођења земље.

Године 1978., о јубилеју, ти ђаци, сада сви са високим образовањем, организовали су прославу у Рујевцу. Прије тога су отишли код другарице Бабић, која им је гласно и јасно рекла, да је идеја за стварање гимназије била Ћанице Опачића па га треба позвати. Позвали су ме и ја сам и дошао. Дошао је и републички секретар за културу, Стипе Шувар. Ја сам дочекан од тих бивших ђака лијепо, али су се сва господа са мношћем кисело поздрављала и са киселим гримасама на лицу саслушала када је другарица Влатка Бабић у реферату рекла исто, да је идеја о гимназији Ћанице Опачића. Тешко су господа схватила да идеја о гимназији може доћи од сељака, иако је тај сељак не само пуковник ЈА, него је можда прочитао и више књига него неки од њих, а имао и очи да види што је потребно. Али сељак је и врати га у бразду, јер к нама не спада. Ми смо елита.

* Инфилтрирати – уносити, убацивати, улијати

ЦИЕНА 4 ДИНАРА

СРПСКА РИЈЕЧ

ГЛАСИЛО НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОГ ПОКРЕТА

Београд

2. ДЕЦЕМБАР 1943.

Год. 1

ОД КОСОВА БОЈА, ДО ДАНАШЊЕГ ДАНА

Данас је дана дана и Подришје и савику и да
данас је дана дана и Подришје и савику и да
данас је дана дана и Подришје и савику и да

ма народним устанцима,
красицама и каласицама,
српски народ је имао нај
јачу тврђаву, да ће се

наша миса су тачно утврђена
наша миса су тачно утврђена
наша миса су тачно утврђена

СРПСКА РИЈЕЧ — СЛОВОДНА НАРОДА!

У свакој страни и свакој земљи
у свакој страни и свакој земљи
у свакој страни и свакој земљи

ЦИЕНА 4 ДИНАРА

СРПСКА РИЈЕЧ

ГЛАСИЛО НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОГ ПОКРЕТА

Београд

21. ДЕЦЕМБАР 1943.

Год. 1

Српски Народно-ослободилачки Клуб

Вијешника ЗАВНОХ-а

Напомена: Извршно Одбор ЗАВНОХ-а
Напомена: Извршно Одбор ЗАВНОХ-а
Напомена: Извршно Одбор ЗАВНОХ-а

Овај дан ЗАВНОХ-а има своје својство
Овај дан ЗАВНОХ-а има своје својство
Овај дан ЗАВНОХ-а има своје својство

народна војска, народна војска, народна војска
народна војска, народна војска, народна војска
народна војска, народна војска, народна војска

Тако су чланови и председник [Илија Илић]
Тако су чланови и председник [Илија Илић]
Тако су чланови и председник [Илија Илић]

„Српски Народно-ослободилачки
Клуб“ долази као група свих оних
„Српски Народно-ослободилачки
Клуб“ долази као група свих оних

Прво је разгранати преко српских
Прво је разгранати преко српских
Прво је разгранати преко српских

О тој је гимназији требала изаћи књига и организатори су од мене тражили да напишем чланак као један од компетентних. И написао сам, али је нека невидљива рука махнула и књиге нема.

32. На челу три министарства у влади НР Хрватске

Кад је 1945. формирана влада Хрватске, постао сам министар грађевине. По ослобођењу сам од Уставотворне скупштине ФНРЈ на свим изборима биран за посланика и то, за Савезну скупштину у котару Војнић и Вргин мост, а за републичку у котару Војнић; и био посланик све док у септембру 1950. нијесам поднео оставку на положај министра, па су ми и скупштине одузеле мандате.

У влади Хрватске сам промјенио три министарства. Кад је Министарство грађевине сређено и почело да функционише као сат, позвао ме је предсједник владе Бакарић и рекао ми: "Одлучили смо да ти, Ћаница, преузмеш министарство дрвне индустрије." "Да то није нека казна", питао сам јер нијесам знао разлог. "Каква казна, а ... ако оћеш да знаш, признање. Ми сад морамо из иностранства куповати, а платити немамо ничим осим дрвима. Треба извозити, а министар Симо, ни они око њега за то нијесу способни. Тамо има стручњака на претек, али нема организатора. Ти си и у борби, и у Министраству грађевине показао способност организатора, знаш успоставити однос са стручњацима јер се не фалиш да знаш оно што не знаш, него их потичеш да раде и одговарају за посао, и то се показало правилно. А управо то сад треба у дрвној. Симо то не може. Дозволио је да га помоћници праве смијешним пред начелницима и директорима. Ће нема ауторитета, посао не ваља, а нама је сада то једино извозно министарство, у овом часу најважније. Мислим да ће тамо неког требати послати у материну, а ти и то знаш. И сад на посао. Од мене и од ЦК ћеш добити помоћ кад год затражиш, а ти само тражи."

Схватио сам, па и нове муке, али се мука никад нијесам бојао. Са В. Бакарићем, изузев кратког прекида 1944. сарађујем од дана кад је постао комесар ГШХ, он ме и унапређивао на разне дужности, али никад од њега ни признања а камо ли похвале, а сад ово. Заиста се у тој ситуацији, Министарство дрвне индустрије није могло дати неком неспособном миљенику богова. А мени су до сада у свим контактима Бакарићеви говори, директиве и манири више личили на језуитске него на комунистичке. Знао је све наговјестити, рећи, приговорити, али никада ништа појаснити, као да је све остало у божјим рукама. Ни друговима са којима сам разговарао он није био јасан, а ипак смо га сви цијенили ..., или се бојали. Не знам. Јер, и у Партији је постојао "страх божји."

У министарству није било никакве примопредаје и ја на првом информативном састанку са помоћницима и начелницима назрем у чему је ствар. Била су три помоћника, а помоћник за опште послове и секретар партијске јединице је био Митар Трбовић, некад пилански радник, а у рату позадински руководиоца. Један од оних од каквих су и ваљани комунисти и борци зазирали и говорили да

би био бољи жандар него партијски руководиолац. Овђе је све смотао у своје руке, па кога сам год упитао да ми рече нешто из свог сектора, рекао је: "Па то ће друг М'итар." И Митар је заиста све објашњавао. Наскоро смо сви министри и помоћници дрвне индустрије позвани на савјетовање у Београд код Кидрича. Мени је за рефераду Митар припремио податке. Али кад сам тамо то изнио, јавио се Кидричев помоћник и рекао да смо њима прије неколико дана послали о некаквом послу сасвим друге податке и изнио разлику. Било ми је врло неугодно и морао сам рећи: "Па другови, ја сам тек неки дан дошао у то министарство, а и једне и друге податке је правио друг Митар, па ево нека он објасни." Муцао је, јадник, и презнојавао се, али га је на крају Кидрч смрвио. Нијесам уживао у тој бламажи, али ми није било криво. Лекција неће бити ни њему на одмет. Кад смо се вратили, затекао сам га ће телефоном разговара са неким теренским директором, и дере се на њега као на неког балавца, назива га саботером, пријети. Ружна навика газде који немају лијепе ријечи за слуге, а ево, то се јавља ће не треба, три године послје рата. Да му ипак не крњим ауторитет пред начелницима, позвао сам само помоћнике и одмах рекао како је било код Кидрича и наставио: "Друже Митре, прво што треба да схватиш је да овђе постоји само један министар, а не два. А вас двојица знате свој посао, сарађујете са Митром, али кад тражим да ми речете ситуацију у вашем сектору говорићете ви, а не Митар, и ви ћете одговарати за лажне извјештаје какве сте увалили мени за Београд да код Кидрича петљам. Слушао сам Митра како разговара са неким директором са терена, банда, саботери, у затвор и сл. Ако и ви тако разговарате, смјеста прекидајте са тим. Па није ово казниона, а оно кажњеници на које се дере сваки полицајчић. То су људи можда способнији од вас. Да сам ја на мјесту тог директора, послао бих и министра у материну, па отишао, дрвосјече ће ће ме сматрати човјеком, а ни за какву директорску плату та понижавања не бих подносио. Уколико са тим не прекинете, доведшћу тога директора за помоћника, а неког од вас послати на његово мјесто, да видите како је тамо. Па сад јесте ли ме разумјели?" Разумјели су, и ћутали, али се стање поправљало. И у ЦК сам о свему послао извештај, па су ваљда и они помогли. У свим привредним министарствима је тада било крваво министровање. Свуда посљедице ратног разарања. Свуда оскудица. Данас морам товарити 25 вагона грађе за извоз, а добијем пет. Дирекција нема вагона. Грдан број камиона за довоз грађе је без гума, а ни гума нема. Помоћник из Савезног министарства ме зове телефоном и пита ништа мање него "јесам ли свјестан" шта значи неко кашњење, а ја од свијести већ падам у несвијест. Иронично га молим да ми савјетује, да ли да тражим да се жељезничари похapse, или какав би политички говор одржао камионима, па да без гума крену. Није ми било до шале али некада се ни без ње није могло. Увозили смо камионе и гуме, али то је стизало на Ријеку. У комисији за расподјелу, Хрватска није имала представника, па ја из једне пошилике добивам један камион, а Босна пет. У Загребу отнем два и одмах их пошаљем у Капелу. Грме телефони, али то Бакарић некако уталуми. Послије се у Београду на

Скупштини сретнем с посланицима из Босне, Хасаном Бркићем и Авдом Хумом, са којима сам иначе био добар. Али сада зарежаше на мене: "Ајдучина Кордунашка, бусијаш," и све у том смислу. А шта можемо него враћати истом мјером. "Па другови" велим кроз смијех, "зашто грдите мене кад су ваши турски преци од мојих направили 'ајдуке, а и ово је зулум, кад ја добијем један, а ви пет камиона, а имам план већи него ви." За ручком смо се помирили уз смијех оних који су слушали.

Зове ме Марко Белинић, члан Политбироа ЦК, и шаље ми петицију бирача из свог изборног котара у Хрватском загорју, и напросто наређује да изађем у сусрет њиховој молби. Примео сам их и саслушао. Код њих рат није ништа уништио, али јединице које су ослобађале Загреб су неком топовском гранатом погодиле једном сељаку штагаљ и полупало се 150 комада црепа, другом избиле из штале седам брвана која су сад неупотребљива, трећем је у кући експлодирала ручна бомба и оштетила му ормар, сто и кревет. Остала су двојица претрпели неке мање штете. А како смо тада све што је индустрија произвођила употребљавали за друштвене објекте и извоз, ето, само министар може направити изузетак и помоћи "овим страдалницима" који, до овога, ни по чему рата нијесу осјетили. Дао сам наређење да им се што треба изда и одмах отишао до Бакарића да о томе са њим поразговорим. За мене је то био најстрашнији час, да члан Политбироа који је прошао Кордун, Лику и Босну и видео нечувену пустош и драму хиљада села (којима немамо да дамо оно најнужније) овдје користи ауторитет члана ЦК, да задовољи петицију својих бирача-шпекуланта, па лично к министру Србину, који, ако не да, ево приче како Срби господаре над Хрватима, и сл. (омиљена тема усташке пропаганде преко Радио Мадрида). Но поред свих мука Министарство је како-тако извршавало своје задатке. Митар се примирио и људи се окуражили, јер су се ријешили море. Био сам необично задовољан кад би сад износили без страха, оно ће посао иде, и ће никако не иде. Сви су осјетили нови, друкчији курс руковођења, и са више воље радили.

И да не дуљим, када је прошло пуних тридесет година и ја преживео анатему Голог отока, одбачен, добивам 1978. од заједнице шумарства и прераде дрва из Загреба топао позив на јубиларну прославу. Био сам болестан и нијесам могао ићи, али за неколико дана, добивам од њих писмо сјећања и захвалности за оне дане мучних почетака, са 52 оригинална потписа, листом тадањих руководица у дрвној индустрији и шумарству. Разумљиво је да ми је било драго, јер ми није непознато да је риједак министар кога се толико људи по добру сјећа, посебно кад је на њему проклетство званичне политике. Међу потписима једино нема Митровог.

Године 1950. је министарство реорганизовано и узгој и господарење шумама одвојено у посебно министарство шумарства. Био сам превише изморен и истрошен напорима, јер се ни ту нијесам могао дуго задржавати у канцеларији. Најрадије сам проблеме рјешавао на лицу мјеста, а свима је то било милије него одгонетати расписе и директиве из министарства, и зато је ишло.

Кад сам од своје воље преузео ново министарство шумарства, знам да су многи из индустрије жалили, а шумари се радовали, што се и из наведеног писма нак. ч 30 година види.

За вријеме тога рада искрсавало је превише свакојаких сметњи, а највише је муке било кад је требало послати на терен, у производњу, неког шумарског стручњака који је све своје вријеме рада провео у канцеларији, међу папирима. А морало се јер је купац тражио тачну класификацију грађе која се извози. Тако пошаљем једног врсног стручњака у Лику, коју он никада није видио. Тамо је добро примљен јер је знао посао, али како никада није макао из Загреба, кроз два мјесеца добијем од њега врло дуго писмо у коме моли да га вратим у Загреб. Као разлог наводи између осталог и два најважнија. Прво да у Загребу има стан, жену и двоје дјеце, а у Лици, ће је све изгорело, тешко подноси становање у баракама, што му може уништити и здравље. И друго, како су у Лици углавном Срби, и "мудро" ми образлаже, како би из политичких разлога било умјесно да на његово мјесто пошаљем неког Србина, итд. Нијесам оклијевао него кренем у Лику и са њим обиђем све дрвосјеке и пилане. Разговарам са многима. Попијемо ракију у собици у којој је становао, а коју је са пуно смисла за комфор уредио (што хиљаде других није знало). Најзад установим да је на шумским радовима двије трећине Хрвата, а само једна Срба, што је било и сасвим логично, јер су Срби, и стручњаци, и радници, кроз НОБ отишли већином у официре, а Хрвати много мање. Разумио сам градски пургерски менталитет и његова настојања да се врати у Загреб, а од директора дознао да он савјесно ради. Био је дакле поштен, али господин који је нашао начин да га за вријеме НОБ не мобилишу, ни Павелић, ни партизанија. Али како је таквих било много, још сам као министар грађевине научио како им прићи. Нијесам се много бавио његовим јадиковкама у писму, него му причао како сам се и ја за вријеме НОБ последије удобног кревета тешко привикавао на спавање у снијегу, али се привикао, па ево сад таква нужда и њега овђе доведе. А чим он оспособи друге да га могу замијенити, неће бити проблема да се врати кући. Изгледа да је схватио, остао прилично задовољан и радио још боље. Његову причу из писма о Србима и Хрватима нијесам ни поменуо, а директору сам рекао да га пусти кући кад год то посао дозволи. Послије сам га изгубио из вида, али ево, сад у писму међу 52 потписа, видим и његов. Желим му добро здравље.

33. Оснивање сељачких радних задруга

Поред оволико редовног посла требало је вршити и посланичке дужности, а ни те нијесу биле лаке. Мене је срећом и сам посао грађевинца, па дрвењака, гонио међу бираче, тако да се ни моји изборни котареви нијесу осјећали занемареним. Међутим, прилике су чиниле своје. Чим смо се ми ратници усидрили у градове и примили прве плаће, почели смо се раслојавати и многи су брзо заборављали села која су их у рату хранила. Неки посланчићи су у село одлазили само од избора до избора. Власт се одвајала од

народа. О томе се морало разговарати. Добро се сјећам да је то посланик Марко Половић, из Карловца, у једном говору у Сабору оштро критиковао, и као узор какав требало бити посланик истакао Ћаницу Опачића. Али и Марко је био сељак, па ти говори нијесу имали никаквог ефекта. Кад је било на реду оснивање сељачких задруга, позове, нас посланике села, предсједник Бакарић и рече нам како је то сад главни задатак остваривање социјализма на селу. Сви морамо на тај задатак, а посланик који не успије, значи да не ужива углед и не заслужује да буде посланик. Отишли смо, па се свакако сналазили. Но Бакарић који сам о селу није знао ништа, знао је бити површан. Тако, ја успијем у котару Војнић основати свега десет задруга (само од оних које сам могао наговорити и који су ми вјеровали да ће им, кад ступе у СРЗ, потећи мед и млијеко), па ми ипак ни једна није бројала више од 15 домаћинстава. Но друг Сима Тодоровић, посланик за Глину, оснује 22 и то много бројније задруге. Тако ја послвије на састанку код Бакарића добијем грдан обрисач, а Симо искрсну као херој кога нам друг тура на нос као узор. Но не прође дуго, сви смо сазнали како је Симо то постигао. Водио је собом двојицу удбаша у кожним капутима, па силом и пријетњом скрпили задруге из којих набрзо почеше долазити делегације к Бакарићу и жалити се. Тако је и друг Бакарић имао прилику да види да се похвалом залетио.

Но грешка није била само у томе, него и нечем много дубљем. Из устанничких крајева је послвије рата повучено са села све што је ваљало и што се сада могло употребити било зашто у новоослобођеним градовима, а у селу је остало по НОО и комитетима свашта. Највише оних јадничака који су се за вријеме Хебранговог режима уздигли на ситним дужностима, а послвије рата за вријеме откупа загорчавали живот народу и постали омражени. Неће је било таквих апсурда да се уписало у задруге по неколико таквих који су радили и примали плату у општини, котару и комитету, земљу дали у задругу, а на земљи су имали немоћне оца или матер и понеко дијете, па су сад они способни за рад то ради земље морали хранити. Руководство задруге су натурали комитети и то оне у које су они имали повјерење. Њега су најчешће чинили нерадници и никакви домаћини, а како је задруга сложено домаћинство, то није могло ићи. Ту није вриједила ни конференција ни сила. Повратници из њемачког заробљеништва који су ушли у задругу су били најпослушнији, али нијесу могли разумјети какав је то социјализам у коме неко може радити, па и красти, а да му не смијеш ни приговорити, а камоли га гонити. Иако сам ја раније био и добар домаћин, и искусан задружни руководилац, па знао да би требало друкчије радити, та је машина била тако уходана да нијесам могао ништа помоћи. Шолоховљеви сам "Узорану ледину" добро проучио, али смо ми оно у њој различито видели. Шолохов је бар могао неуспјех пребацити на кулаке, а код нас кулака нема, него једино да сједем на линију оних који их измишљају да скину кривицу са својих поступака.

Недавно ме на то заборављено вријеме подсјети пријатељ М. Савић, пензионисани официр Удбе, који ми исприча: "Кад сте ви 1947. кретали на Кордун, мени нареди шеф да вас осигуравам и утури ме у Вргинмост у ваша кола, а ви се тек у Црном Потоку сјетили да ме питате докле идем. Ја вам речем што ми је наређено, а ви зауставите ауто и велите: 'Ајде ти сине, натраг и кажи шефу да мене ни од кога на Кордуну не треба чувати. Ако ме Кордунаши не требају, па нека ме онда убију.' А ја онда пјешке осам километара натраг."

Исте те 1947/48. дочекивали смо код Бакарића у Банским Дворима, Нову годину. Сва је елита, и политичка, и улема* била ту. О сукобу са ИБ-ом још није било трага. За једним столом је сједило нас десетак и неко је претерано величао Стаљина. А како ја од природе нијесам имао длаке на језику, а религиозност нама граничарима није урођена, треснуо сам, и не мислећи много, да је Стаљин лако постао највећи кад је све велико око себе побио. На то су се неки запрепастили а неки од срца насмијали. Дакле, јако различита реакција. Бакарић се кисело смјешио и вели: "Ипак би ти Ћаница, могао завезати мало узла на језику." И ништа, прошло је, јер за кога је важно што сељак лапрнда, никада од њега правог вјерника нове вјере, комунистичке.

34. Сукоб са Информбироом: ни часа се нисам колебао

Дошло је и до сукоба са ИБ-ом.

Маријан Цветковић је читао писма нама министрима комунистима на састанку ћелије. Ни часа се нијесам колебао. Више ме заинтересовала Хебрангова улога, док сам Жујовића једва и познавао. Те сам године био делегат на Петом конгресу КПЈ у Београду и на републичком биран за члана ЦК КП Хрватске. Тада по кулоарима први пут дознам да је Хебранг био агент убачен у НОП, ће је радио по договору са усташама, да сада помоћу Стаљина жели доћи на Титов положај и сл. Штампана је о томе ћутала, али се међу нама отворено наклапало. Ишли смо држати говоре и објашњавати овај сукоб народу, али нам је речено да само Хебрангову сарадњу са усташама не помињемо, јер није провјерено.

Већ раније, без икакве везе са ИБ-ом, долазило је до оштрих ријечи између Бакарића, Жигића и мене. Наиме, радило се о томе да сам још као министар грађевине добијао врло мале суме из буџета за попаљена села, уз одговор да нема. Тај би новац расподијелио на грађевинске одјеле окружних НОО, а они су распоређивали по котарима и селима. Испадало је да од сто спаљених домаћинства, два или три којима је најпотребније добијају материјал, само за кућицу, док су се за остало морали сами бринути. Ни о каквој "ратној штети" није било ни говора. Причало се да Нијемци неће да признају ништа што су усташе палили, и ко зна што се све није причало. Али је била чињеница да ако овако наставимо, ни за сто година народ неће бити обештећен.

* улема – знанци закона; двор: правници; правничка елита

*Седница Законодавне комисије ЗАВНОХ-а у Топуском 1944. године.
Станко Опачић Ђаница трећи с десна.*

Породица Опачић (1944): кћер Вукосава, Станко и супруга Драгица.

Као ни други Бакарићев ратни другови, никад га нијесмо оловљавали ни титулом, ни са Ви, него - друже Владо. Тако сам му могао рећи и то, да је њему лакше него мени кад ме у селу окупе стотину удовица и старица, које ме никада не зову министром, него - "друже Ћаница" и стану кукати: "Па ти знаш како нам је у штенарама са нејачи, када ћемо нешто добити" и сл. Једном сам био са Жигићем код Бакарића кад је између њих двојице дошло до праве свађе. Наиме, радило се о локацији двију војних фабрика, па је једну тражио Жигић за Кореницу. Они су то ваљда још раније почели, а сад наставили. Ја сам се убацио са предлогом да једну даду мени за Вргиност. Ће има и жељезничка пруга, али се Владо мене лакше отарасио кад је рекао: "Ћути ти са својим Вргиностом. Сит сам и овог са Кореницом, који не схвата да ми сад од Коренице не можемо направити Беч." На ову неразумну ријеч, каквој се од Владе нијесам надао, Раде му је иронично одговорио: "Ко тражи да се од Коренице прави Беч, али може се направити Лички Осик."

Ето, тако дознајем да се ради о локацији у Личком Осик. Лички Осик је хрватско село код Оточца у коме ни једна кућа није изгорела, а све партизане до капитулације Италије можеш на прсте избројити. Док, Кореница је српско котарско мјесто до темеља спаљено и партизанско од првих дана устанка. Има и све друге предности пред Личким Осиком, који сад треба корумпирати фабриком да би прихватили социјализам. Фабрике су ипак отишле у Лички Осик и Брегану. На границу између Хрватске и Словеније.

Ја сам још као министар грађевина добивао неке задатке да градим понешто што би могло и причекати, као на примјер обнову родне куће др Ивана Рибара у Вукманићу, па католичке цркве бискупа у Сењу и друге. Како тада још нијесмо имали ни једног католичког бискупа на нашој страни, а сењски био најприступачнији, знао сам да је то политичка потреба, док ми баш из политичких разлога није било мило да градим Рибареву кућу. Вукманић је хрватско село окружено српским селима која су спаљена. Он је остао читав и једини је партизан из Вукманића био др Рибар, па и он ту само рођен. "Како ће гледати Срби", питао сам Владу? Знао сам да он никад није цијенио Рибара, али је према њему био обазрив ради изгинулих синова. Бакарић ми је одговорио: "Слушај, Ћаница, знам о томе можда више него ти, и знам да ћемо то тамо морати бранити, али мени наређују други а ја теби, па морамо извршити." Схватио сам и урадио, али Рибар није мировао. Једног ме дана изненади кад из Карловца преко Ладвењака и Церовца засијаше сијалице и у Вукманићу. Гракнуше на то сви ови мученици из страћара. А како је "Електра" била под Министарством индустрије, одем к Жигићу да га питам зашто је ово направио? Он се најези и вели само ово: "Знам. Знам као и ти да народ зове политику курвом. Знам и то да се ти као и ја гадиш курви, али видиш, сад нам је голу стрпаше у кревет и наредише да узјахујемо."

И ја сам то знао па лако схватио. Отишао сам без ичијег савјета у Карловц код директора "Електре". Био је то аполитичан стручњак, и шеф "Електре" прије рата, у рату, па и после рата. Нико није

имао разлога да га смијени. Мало се узортио кад му у госте дође министар, али нијесам видио да се боји. Почастио ме ракијом и извинио се што нема нешто друго, али ја сам одмах прешао на ствар и рекао му да што прије повуче електровод од Ладвењака до Војнића и освијетли и Војнић и успут бар једно село. Скрушено је саставио дланове као за молитву и почео објашњавати како нема увоза па нема материјала. Нијесам све слушао него га прекинуо и по мало усиљеној шали рекао: "Па друже директоре, знате ће ћете наћи материјал", он се мало разведри очекујући ваљда да му покажем извор, али га ја брзо охлади: "Материјал потражите тамо ће сте га нашли за Ладвењак и Вукманић, и довиђења."

Одо' ја послјије поздрава и више не знам шта је било. Али, ни три неђеље није прошло кад сам наишао према Војнићу, а тамо већ цртана траса и развучене бандере. Наскоро се просвијетлиле колибе и у Војнићу, и у Тушиловићу. Материјал су открили ваљда они који су га чували очекујући повратак усташа на власт. Па ето, и тако се некад морало.

35. Драматичан обрт

Од 1948., па до септембра 1950. Политбиро ЦК је рјешавао све, а ми чланови пленума смо дизали руке да се слажемо кад би секретар изнио предлог. Исто је било и на сједницама Сабора. Кад би Бакарић рекао: "Другови, тај и тај је скренуо са линије у ИБ и није више достојан да буде члан, предлажем да се искључи", ми смо дисциплиновано гласали за. А како су расправе са људима водиле партијске комисије, ми разумљиво нијесмо могли знати ништа о њиховом држању осим онога што би нам рекао др Бакарић. И тако је то трајало све до септембра 1950. За све то вријеме је усташка Радио станица из Мадрида папагајски понављала причу: како Срби владају, и тиранишу Хрвате, и поименице наводили како главна министарства у Хрватској, правде, индустрије и друга, држе Душан Бркић, Раде Жигић, Ћаница Опачић, Душан Егић, "познати крвници хрватског народа." Мени је Стјепан Првчић често причао како његови ХСС-овци сваки час трче к Бакарићу и причају како то народ слуша, па сад не знају шта би рекли народу који запиткује. Бакарић је наводно говорио да нама не могу усташе диктирати ко ће водити министарство, али они су били упорни. Нема сумње да ни Бакарићу није било лако, али колико је то утицало на оно што ће се касније догодити, мени није познато, јер Бркић и Жигић никад нијесу причали, бар мени нијесу, шта се расправља у Политбироу.

Међутим, нема сумње да је неко размишљао о томе како избити усташама тај аргумент из руку, а по ономе што ће се послјије догодити, доводи ме на помисао да је тај начин нађен. Нашим су падом доведени на наша мјеста безвриједни Срби, који нијесу, ни у НОБ, ни у народу значили ништа, па их ни усташе нијесу имали разлога нападати, па ни популаризирати (чак ни као крвнике усташког народа). Само ја тада о томе нијесам ништа више знао. Што се ХСС-оваца тиче, сви смо знали да многи, још од 1948., на својим

ужим скуповима напосто кликћу од радости кад бива ухапшен који комуниста и кажу: "Нека, нека, нек се комунисти мажу међу се, само нек их је мање."

Изгледа да је за такво ријешење била међу комунистима она струја која се појавила седамдесетих година. Она није настала тада, него много раније, јер је антисрпске варнице још у рату, а нарочито послје, требало гасити, да би седамдесетих година изашле на свјетло дана, али, и као антикомунистичке, и као антијугословенске.

Када је др Бакарић позвао мене и Егића, и рекао нам да су Жигић, Бркић и Богољуб Рапајић, тајник Српског просветног друштва "Просвјета", отворено склизнули на линији ИБ-а; да се код њих то већ дуже вријеме осјећа, али су сада на сједници Политбироа то јасније истакли; да је Бркић нешто мрсио о својој болећивости према Русији, а Жигић приговарао што се код нас наводно изругава руски језик и култура; а Рапајић се само к њима пришљамчио; како се настојало да им се помогне, али то није успјело те су поднијели оставке на положаје министара. "Ја" рекао је Бакарић "оставкама не бих придавао значај, иако га имају зато што су то прве оставке министара у Југославији, кад оне не би искрсле сада кад нас Стаљин душмански прогони. Они вјероватно рачунају с тим да бих и ја требао поднијети оставку владе. Наговорили су на то и министра трговине Чалића, али им је он одбрусио. Можда су и вама што говорили, не знам, али можда ће покушати, само ви немате разлога да не поступите као Чалић, јер о вама нико није опазио оне трагове наклоности према ИБ-у које код њих одавно опажамо, па зато сам вас и звао да вам речем. Мислим да они с оставкама желе да кроз свијет забруји како је Титова машина напукла, али ни то им не може помоћи. У овој ситуацији ће их свијет гледати као друмске разбојнике."

Ми смо саслушали ћутећи, а онако збуњени и изненађени, не знам шта смо и имали говорити. Ни он није ништа питао јер смо обојица рекли да са нама ни један није о томе ништа разговарао, јер се заправо задњих дана са њима нијесмо ни виђали. Отишли смо обојица сваки за својим послом, а да ни не упитасмо један другог шта мисли. Егића нијесам ни видио, него послје чуо да се убио у својој соби.

Давно сам ја почео осјећати да ме нешто вуче да оставим то високо друштво и да се вратим у село на своје огњиште, плугу и брадви, и мирно проживим тамо ће ме сви сматрају својим, али то више није ишло. Сад када сам ово чуо, та се жеља удвостручила. Ни у сну нијесам могао сањати да мене неко може повезати са Стаљиновим ИБ-ом. Да су Раде и Душко ибеовци тешко ми је било вјеровати, управо зато што сам знао за раније затегнуте односе између Бакарића и Жигића ради Коренице. Одлучим да одем к Ради кући. Тамо затечем и Душка. Био сам тврдо ријешен да им, ако ми признају да су за ИБ окренем леђа заувјек. Међутим, они су ме увјерили да мрзе ИБ као и ја, и изнијели да се исто као ни ја не слажу са односима власти према ратом опустошеним крајевима, да неће више за то да

сносе одговорност као министри, а без икакве могућности да помогну, па више воле да на њих баци проклетство Бакарић, него народ.

Враћајући се кући размишљао сам што се то дешава са нама. Више него, што ће бити са мном ако и ја поднесем оставку. Како се могло догодити да ова двојица грађана, Раде и Душко, долазе на оно што сам ја, сељак, давно намјеравао? Имају ли они неке друге планове? Какве?

Готово су двије и по године како нас је Стаљин напао и још напада, али знам да ИБ сада више нема никаква изгледа у Југославији да нешто измјени. Тако долазим до тога да њих двојица нијесу ибеовци, јер да јесу, и да су се до сада крили, сигурно сада не би нашли вријеме да се открију. Није тешко разумјети да сам почео водити у мислима борбу са свим што сам упамтио и што се тада догађало.

Вртим се кући али Драгици ни о чему не речем ни ријечи. Опазила је да сам лоше воље, али како је то бивало често у мом врлетном послу, она је као обично ћутала док ја не дођем на мјеру. Сутрадан одем у министарство, издиктирам секретарици оставку на положај министра, однесем је и предам Бакарићевом секретару и вратим се кући. Нијесам више узимао министарска кола, нити ишао у министарство.

Други дан ме зове телефоном Бакарић да дођем к њему на разговор у ЦК, и кад сам дошао, прво што ми је рекао је било: "Ћанице твоју оставку нећу прихватити, јер ти немаш никаква разлога да је подносиш. Ништа тебе не гони да се придружиш Бркићу ни Жигићу, нити неко има што против тебе." Разговор није дуго трајао и на крају ми је рекао да ми оставља да до сутра размислим и јавим шта сам одлучио.

Назвао ме је сутра и рекао сам му да сам размислио и да остајем код оставке, а он нека чини са мном шта хоће. Позвао ме је да дођем к њему на разговор кући, и ја сам отишао.

Наш је разговор сада дуго трајао и више га не могу поновити, али се оног што је битно добро сјећам, и знам да је чинио све да ме одврати од оставке. Испричао сам му све што ме је понукало на то, сву моју немоћ кад се на терену нађем лицем у лице са биједом и питањима која ме презнојавају, а ја морам, (што ми није у нарави), лагати и обећавати да их умирим. Изгледа да га је дирнуло кад сам навео много примјера куда дајемо новац и средства, па се сад већ неће ћера луксуз и неко побјесни од изобиља и раскоши, а ни да завири тамо где је стекао положај, и ће се сад пати горе него у рату.

Устао је и узео ме под руку и рекао нешто што је ваљда он замислио друкчије, а мене довело до сумње у његову искреност: "Ево," каже, "овако ћемо нас двојица руку под руку учинити све да тим крајевима помогнемо. Знам да смо ми прокоцкали ону љубав коју нам је тај народ указивао, али је морамо повратити. Ми смо до сада раскринкали ИБ и Стаљина, оне који су му вјеровали, па ћемо и ову двојицу који су се до сад крили, а ни ти нијеси за то неписмен. Ако би то одбио било би ми жао, па сам те зато и звао."

Поново смо сјели и рекао сам: "Не, Владо, кад би ти то и хтио не вјерујем да можеш. С киме, кад тамо народу загорчава живот најгори олош који је поставио неко између нас, а тај неће дати да оду. А оно друго што ти помену, да идем држати говоре против ове двојице, то нећу и ти би се лако могао сјетити зашто нећу. Па зар није Андрија 1944. године направио од мене целата људи који су даље од мене видели, а сад се открило ко је Андрија био. Сада ми ти нудиш исто, али, једанпут сам јео говна и вјеровао да су колачи, али то други пут нећу. Ти најбоље знаш да ми никад не знамо шта ви горе у Политбироу кувате. А ми примамо што нам се сервира. Није ли тако? Ништа ја нијесам имао ни са Бркићем ни са Жигићем. И они су ме гледали с висине као и ти. До сада сте ви били сваки дан скупа, а ја са вама само по потреби, па делај ти с њима и од сад што знаш, а мени лијепо као старом истрошеном кљусету подај шаку зоби да идем, и трајем док трајем. Не знам можеш ли ти схватити да и ја имам људског достојанства. Знаш да је мени друг Стево по положају колега, министар, а кад сам га год за нешто требао, драо се на мене као на какво недорасло балавче иако ми се повјеравају најтежи послови. Па ће је ту логика?" Одговорио је: "Па Стева се дере и на мене. Такова му је нарав и на то не би требало гледати. Њега треба разумјети. А с тобом не знам више шта би се могло разговарати. Само ти још савјетујем да размислиш." Одговорио сам да сам већ све размислио, и отишао.

Неколико дана сам мало скитао по Кордуну, отишао са Радом и Душком у лов у Славонију. Не знам јесу ли се њих двојица коме изјашњавали, али ја сигурно знам да никоме нијесам ни о чем рекао ни ријечи.

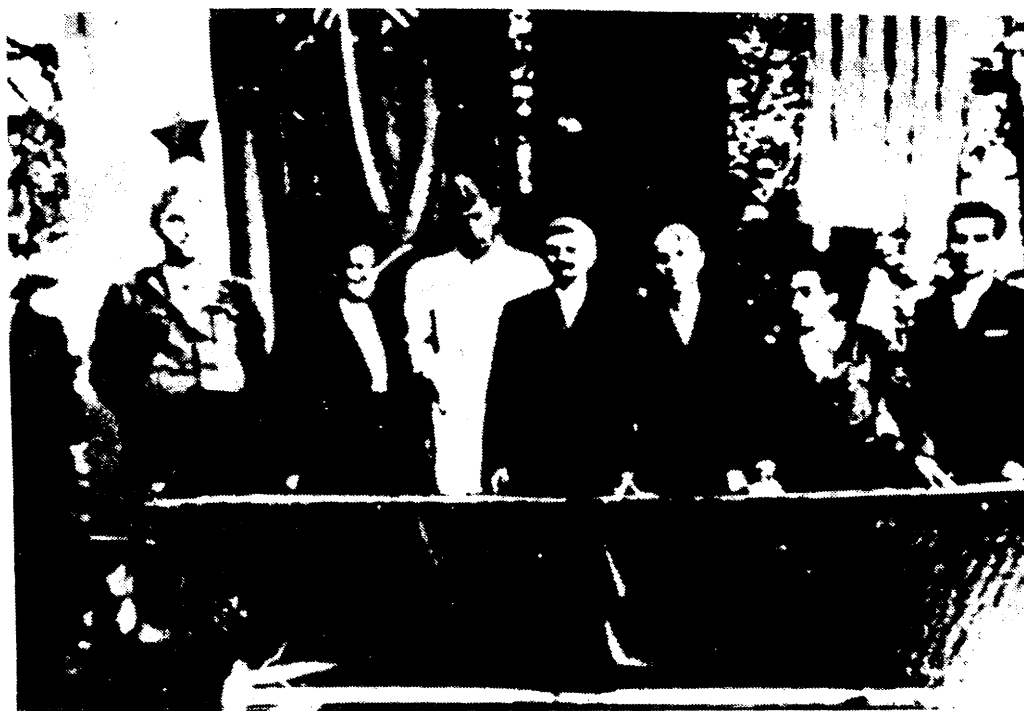
Тада дознам да су Душко и Раде ухапшени, а ја добивам позив у ЦК пред партијску комисију. Ту затечем тројицу: Ману Трбојевића, Душана Драгосавца и трећег се сад не могу сјетити. Први ће Мане, патосом као поп о Ускрсу: "Ћанице, пред партијском си комисијом па ћеш..." "А ко је предсједник", питам? "Ја, и поставио ме Централни комитет Комунистичке партије Хрватске" одговори Мане подвлачећи ријечи. То је већ било превише. Тај је Мане био учитељ, али кукавељ који се у Славонији увукао у дупе Душку кад је овај био комесар корпуса, а кад је Душко постао члан ЦК КПХ повео га је са собом на Кордун и Мане је брзо показао ко је. Кад га Душко ћеде послати на рад у Плашки, сви су, који су упознали Ману, савјетовали да га не шаље тамо јер ће својим поступцима само четницима учинити услугу. Постављен је за тајника ОНОО за Кордун. Није подносио поштена човјека, па је за себе придобио све лупеже каквих по позадини увијек има. Имао је став који пред нама није крио: да не смијемо дозволити да се сељаци сложе, јер, вели, ако се сељаци сложе, одосмо ми у материну. Осим тога био је незасит ждерања, па би за добар ручак био у стању направити највећу гадост, а то се ту у оскудици лако опазило и причало. Но, остао је тајник користећи ауторитет Бркића, члана ЦК. Као да су му пуне јасле биле главни идеал, па је одговарао и Хебрангу, и његовом курсу. И сада тај Мане суди мени. Кад сам то од њега чуо велим: "Мане, промисли сам, јеси

ли ти достојан да мене саслушаваш?" Зинуо је у чуду и једва сможе: "Па мене је ..." "Знам ко те је, али да сам вјерник па да те је поставио и бог Саваот, ти нијеси достојан те дужности и хоћеш ли да ти кажем зашто ...? А није ни тај други, позадинац, за кога и не зна нико од ратника." Ћутали су избуљених очију као да су се срели с крокодилом, и једва рече: "Па оћеш ли одговарати на питања комисије Централног комитета?" "Таквој комисији? Не!"

Тако је завршено. На путу дођем до поште да предам неко писмо и ту ме ухапсе. О томе Мани и односу мом према њему, знао је и Бакарић, па ако га је намјестио да дође до овакве сцене, јер друкчије и није могло свршити, успјело му је. Управо су овакви могли правити непријатеље и од Партији оданих људи. И правили су их. Само ни данас не знам зашто је то требало.

36. У истражном затвору на Савској цести

У казниони на Савској цести сам најприје био у самици, до зиме. Поднесен ми је да потпишем налог за хапшење, који је издао помоћник министра Стеве, Вељко Дракулић (морао је то Србин), па сам саслушаван, али доста ријетко. Одговарао сам, па и писао кад је наређено. Предуго би било, и не би имало сврхе, да описујем какве сам све глупости питан, а са којима некакве везе нијесам имао. Ислиједник је био млад човјек, по нагласку Далматинац, коме никада за име нијесам сазнао, а ни зашто се име ислиједника крије, ни то. Кад је зазимило, промрзле су ми руке, па сам штрајковао глађу четири дана тражећи да ме премјесте ће се ложи, и премјештен сам. За неколико дана су ми отекле руке спласле. Ту сам остао све до новембра 1951. Дакле годину и око два мјесеца. За све то вријеме ме нико није ни ошамарио. То ме је навело да помислим да не спадам међу тешке кривце. Саслушаван сам око шест мјесеци, па је и то престало. Почела ме давити досада па сам тражио књиге за читање, али нијесу дали, него сам опет након четири дана штрајка глађу добио књиге које сам тражио. Добио сам Толстоја, Шолохова, Стендала и још неке, а послѣје сам опет морао штрајковати да добијем друге. Ваљда су знали да се никад нијесам, ни познавао, ни састајао са неким Русом, или другим странцем, па за то нијесам ни питан. Од наших су ме ваљда теретила само тројица, и то Милош Кукућ, некад приштабски официр ГШХ, Милутин Кошарић, некад командант подручја и Митар Трбовић, некад мој помоћник у дрвној индустрији. У то доба је (што сам послѣје сазнао) саслушано неколико стотина особа у мом крају, али ваљда ме нико није теретио, кад ме ни за кога не упиташе шта сам с ким разговарао; нити је ко ухапшен. За све вријеме истраге, знам да сам само један пут наљутио мог мршавог ислиједника. Досадио ми је папагајски понављајући: "Па своји смо, пред својом Партијом одговараш" и сл., те сам му једном одговорио: "Не знам ја пред ким и зашто одговарам. Ако је сваки полицајац Партија онда ја у такву партију не вјерујем, није моја. А онај ко је измислио да сам ја ибеовац, реците му нека измисли и

*Радно председништво Првог заседања ЗАВНОХ-а
у Отоцу, 13. јуна 1943. године.*

*Отпремање жита Далмацији, које је народ прикупио
на позив ЗАВНОХ-а (Вељун, 1944. године).*

остало што му треба, (кад већ сметам) па да свршимо." Наљутио се и прекинуо саслушање, да би наставио тек за 14 дана.

Једног дана на зиду иза пећи видим урезано име "Мошков". Ко зна ко је то записао, нити би то имало какав значај за моје расположење у затвору да тај Мошков, крвави командант Павелићеве тјелесне гарде, није сад, ако је овде лежао, двоструко везан са мојом судбином.

Кад је послје рата дошао у руке наше правде, испитиван је о злочинима на Кордуну. Мени су тада причали они који су имали увид у његове изјаве, да је често спомињао Ћаницу Опачића, као противника који му је задао многе невоље. Мошков је у децембру 1941. командовао усташким хордама које су поклале око 1.500 Срба на сјеверу Кордуна. Затим у прољетној усташкој офанзиви 1942. (која је почела у марту), када је под његовом командом стегнут обруч са 5.000 усташа око Петрове горе у којој је било 700 партизана и око 10.000 људи, издао је наређење да се све живо што се нађе побије и све попали, вјерујући да је ту језгро партизана које једном заувјек треба уништити. Међутим, ми смо 14. маја у два правца пробили обруч. Усташе су били присиљени да се повлаче, што је за Мошкова био грдан пораз. Тад је сваки дан слушао за име Ћ. Опачић и говорио да га упропасти тај разбојник кордунашки, а да је ко, него сељачина.

А сада ме ево у истом казамату одакле је Мошков отишао на вјешала, па ко зна што и мене чека у овој иронији судбине, људске.

Са породицом нијесам имао више никакве везе. Жени није остала ни пребита пара. Плата ми је била 8.000, и, кад смо платили слиједовање за мјесец дана и двије кошуље, мало је остало, па и то у мом џепу. Тада ми изјуре жену из стана и у Тушиловићу је ухapse. Лежала је три мјесеца, није тучена, него су само тражили да се растави од мене, али није пристала. Ћерка ми је студирала у Београду и била присиљена да ме се одрече да не би била избачена из дома. Након три мјесеца су Драгицу пустили и протјерали у Београд, ће је до мог повратка живјела од плетења чарапа за народну радност и зарађивала око 2.000 динара.

Тако долази новембар 1951. кад ме воде у канцеларију и дају да потпишем акт у коме Јавно тужилаштво обуставља нада мном истрагу. Не кажу ништа куда сад, али други дан ме двојица иследника трпају у кола па возе до Бакра на мору.

37. Голи оток - у епизодама

Поступак се из основа мијења већ у Бакру ће нас има много. Полицајци нас бацају у брод као вреће. Запажам да су то све младићи, као да су јуче дошли из школе, ухрањени, и већ умију режати као злочеста штенад сеоског газде. Но то ме ништа не изненади, јер смо сви за њихову недозрелу памет издајници и шљам са којим не треба имати обзира. Не знам колико смо се дуго возили и куда. Кад је тај бродић стао и ми се из њега почели извлачити, громогласно урлање оних који су нас чекали на обали било је моје прво непријатно изненађење. Мислим да би било непотребно оптерећивати овај

спис свим оним што се тамо збивало и што сам доживио, кад је о томе већ штампано десетак књига, писаца којима су многи дали исто онакове податке какве бих ја могао само непотребно понављати. Писци су их, посебно Антоније Исаковић,⁵² приказали, као да су са мном разговарали, иако се никада нијесмо видели нити се познамо.

Овдје ћу зато укратко навести само неке епизоде које се не дају заборавити.

1. Код изласка из бродића, упркос галаме, добро сам чуо глас: "Ћаница Опачић! Ха, ха, ха, министар, ха, ха, ха, Србин из Хрватске, ха, ха, крвник, ха, ха, хааа." Јасно је да не знам ко виче, али не знам ни коме је смијешно оно, "Србин из Хрватске".

2. Једном су ме носили испребијаног у болницу у пратњи ислиједника који ми цинично прича: "Бандо, фуњаро, добио си што ти припада, гаде, ко си ти сад, говно, да имаш и мало памети сам би се убио." Смогао сам снаге да му речем: "Па да вама учиним услугу, а, то нећу. Убили би ви, али пунокрван сам као арапски коњ па се бојите да вас моја крв не попрска." "Оћеш да постанеш мученик, је ли?", рекао је. "Већ сте га направили", одговорио сам и више не знам. Неко ме је ударио и пао сам у несвјест.

3. Одводила су ме ноћу двојица из павиљона у купатило и тамо жилама тукли до бесвјести непрекидно узвикујући: "Оћеш ли бити с нама или против нас?" Сазнао сам да је један Црногорац, а један младић, бивши ђак злогласне фратарске гимназије из Широког Бријега, ваљда Хрват, само никада нијесам дознао какве он везе може имати са ИБ-ом.

4. Добро сам упамтио да, ма колико су ти батинаши били расчовјечени у том паклу и окрутни, никога нијесу смјели ни дирнути осим на миг ислиједника. Лаже свако ко прича да је туча била њихова самовоља. За самовољу је увијек самовољник крваво плаћао.

5. Голи оток је била школа провокатора и доушника и тешко оное ко је упорно одбијао да то постане, па ипак је било доста људи који су и гинули, а остајали људи.

6. Жигићу, Бркићу и мени никада нијесу дозволили да се сретнемо. Могли смо се само издалека видети на туцању и ношењу камена.

7. Сви су знали за мучилиште звано "Подрум". Да се тамо одводе углавном они који су предвиђени да не оду живи са Голог отока.

8. Већина нас је сазнала за канцеларију ће се прекуцавају и фалсификују наша саслушања и "признања". Ту су радили интелектуалци за које су кажњеници говорили да су "отписани писари".

9. Једном ми неки млад ислиједник, правник, некако доброћудно, очински, иако ми унук може бити, рече: "Не схватам управо вас тројицу министара. Имали сте положај, плате, кола, станове, све. Не знам шта би још хтјели, па спадоште на то да дођете овде?" Ту се није имало што разговарати, кад млади правник вјерује да је то човјеков циљ.

10. Од двије године колико сам провео на Голем отоку, годину и пол сам био под бојкотом, а за вријеме бојкота не само да са тобом нико не смије разговарати, него не смије ни проћи, а да те не плуне, или бар опсује. Кад ми је скинут бојкот тежио сам 42 килограма. Од 73 килограма колико сам имао остале су још само кости и кожа. Тада сам чуо да се Раде Жигић објесио, прије десетак дана.⁵³ И управо од тада је режим почео попуштати. Боље смо се хранили и туче је било мање.

11. Још сам био под бојкотом кад је давана нека приредба коју су припремили кажњеници. Као и обично сједили смо у мраку, на туцанику, а долазили су да гледају командант, пуковник Булатовић и иследници. Око нас се шапуће да је међу њима књижевник Добрица Ћосић, но он нас није могао видети него као сјенке у мраку. Кога је, и зашто довео да види Голи оток као ремек дјело нове културе, о томе се послје дуго разговарало. Исто је, ако не још више, све изненадило кад нам је једне вечери приказан мексички филм "Један дан живота". Тај филм ни по чему није спадао овдје осим као грдна оптужба оних који су створили ову наказну установу, ће је у првом реду био на удару људски образ и достојанство. Ће су расчовјечени, и питомци, и наставници. Касније сам се кретао редовно у друштву књижевника Р. Трифковића, А. Земљара, Владе Дијака и других, који су говорили да је вјероватно неко овај филм подвалио управи овог пакла, која је од недјела и сама оглупавила. На примјер, приказ из филма кад стријељају официра бунтовника, а чувају му част и људско достојанство. Сви смо се слагали у том, да прича о моменту "бити или не бити" у борби с ИБ-ом, не може пред историјом оправдати овакве поступке, кад су овђе сви безопасни, па да су управо сви задрти ибеовци. А знало се да нијесу и да је то био најпогоднији изговор да се неко из сасвим других разлога некога ријеша.

12. У новембру 1953. мене позива у канцеларију командант Булатовић. Стајао сам подуго пред столом, а он је стругао нокте и није ме гледао, па ће унеке рећи: "Идеш кући." "Разумијем. Хвала," одговорио сам. "За Голи оток не знаш". "Разумијем." "Видио и чуо нијеси ништа." "Разумијем." "Покушаш ли брбљати, вратићеш се овдје, али ти не јамчим да ћеш изаћи." "Разумијем." "Моћеш ићи." "Разумијем." За дан, или два, сам и кренуо. И многи други су ми причали да су исто овако у четири ока обавјештени. Ту се дакле крије тајна зашто су људи ћутали и по тридесет година, јер, коме се ишло натраг на Голи оток. Међутим, као да неко није знао да бајка о свирали цара Трајана није сан.

У возу од Ријеке према Загребу сјело је нас пет кажњеника из групе у један вагон. Познали смо се али као да нијесмо имали шта разговарати измјештали смо се с путницима. Кад би дошао кондуктер или контролор и погледао наше отпуснице које су важиле као легитимације и возне карте, само би погледао и настојао да што прије оде, као да смо страшила.

38. Одузели су ми оружје,
трагове крвавог живота мојих предака

У Београду сам нашао Драгицу у крајњој биједи. Отишао сам код Ђеће Стефановића и питао га шта мисле са мном, а он је рекао да то спада у владу Хрватске и да идем у Загреб. Позајмио сам паре за пут и са женом дошао у Загреб. У ЦК КПХ сам затекао друга Вају Скенцића и тражио да ми нађу неки послић, а ако не може, да морам на Кордун ће имам око пет јутара земље која је послвије распада СРЗ пуста. Знам радити и земља ће ме хранити као и прије рата. За вријеме тога разговора ушао је друг Звонко Бркић и кад је ово чуо, рекао ми је да није паметно да идем на Кордун, јер да ће ме народ тамо ради издаје растргати. Одговорио сам само: "Па нек ме рас-трга." Мислим да друг Звонко много шта није знао па је мислио да је народ тамо све вјеровао што му се сервирало послвије мог хапшења. Послали су ме на располагање у Пољопривредно добро, у Тополовац код Сиска.

Међутим, како сам био у оскудици, а Драгица ми испричала шта су ми све послвије хапшења официри Удбе пригодном преметачине одузели, отишао сам најприје код министра полиције Мишко-вића да за то питам, јер бих неке од тих ствари могао продати и доћи до пара. Однијели су, на примјер, све трофејно оружје, два пиштоља, два шмајсера, коњички карабин, и двије ловачке пушке. Све су ми то биле ратне успомене и поклони другова. Посебне су успомене биле два комада одузета од атентатора са којима сам требао бити убијен. Нијесам вјеровао да ћу то добити, али сам се надао добити нешто друго. Драгици су издали писмену потврду па однијели и двадесет шест комада пушака за које су лијепо написали да су "музејска вриједност". Ниједна од тих пушака није била употребљива, да би се могло посумњати да сам их скупљао за "потребе контрареволуције". Та је збирка била права слика вјечито ратујуће, бивше Војне крајине. Трагови крвавог живота мојих предака. Биле су ту двије старе аркебузе, једна крцалинка сва исписана неким арапским словима и остацима срме којом је била извезена, па нека шарена, скоро два метра дуга, извезена сребром и бронзом француска триметка, и неке којима не знам имена, затим кубуре, једноцјевке кременаче зване леденице, украшене месингом и сребром, па неколико кубура и штуцова које су израдили домаћи ковачи пушкари.

Све су те пушке однекуд извучене 1941. године и носиле су их "Партизанске страже", без користи, али ваљда, не би ли ипак неког поплашиле. Њихову праву вриједност знам али новчану не знам. Знам само, примјера ради то, да је недавно један мој познаник купио од сељака у Босни стару кубуру за два милиона динара, па је тешко погодити колико би коштале оне моје, крцалинка и шара. Осим тога, однијели су ми и дурбин, па и гусле, поклон једног пријатеља из Кистања у Далмацији. Срећом, златнине нијесам имао, вјероватно би је однијели, као што и јесу неким (за свој грош), јер по чијој би наредби, на примјер, требали узети кременачу распукле цијеви, па гусле и дурбин.

*Прва влада Хрватске, Сплит 1945. године.
Станко Опачић први с лева.*

*Станко Опачић Ћаниша.
Снимљено у Загребу 1946. године.*

На сва моја питања министар Мишковић је одговорио: "Имамо ми права на све и знамо зашто. То да знаш." (Одавно сам знао али сам ћутао).

39. Повратак земљи и бравди

Отишао сам у Тополовац, али тамо директор и секретар КК Сисак нијесу знали шта би са мном, па ме пошаљу на погон Галдово, да смјеним управитеља који сад иде горе у централу мени за шефа, а ја остајем на његовом мјесту. Ту су били само стогови сијена, три краве и четири пара коња који су одвозили сијено у Тополовац стоци. Тај мој шеф је млад, бивши усташа, који је своје одробијао, а ноћни чувар је бивши партизан, што дознам са њима у разговору. Они пријете један другом Удбом и мени оба причају да раде за Удбу. На здравље! Останем ту осам дана, а директор нити долази, нити ме позива да ми каже шта ја ту треба радити. Све ја то напишем и пошаљем ЦК у Загреб, позовем жену и вратим се у Тушиловић. Моја је кућа међу првима изгорјела на Кордуну, децембра 1941., исти дан кад сам са својом првом четом тукао Италијане на чукуру код Крњака. Код неког мог кума унајмим собицу 4 и по метра, и ту се настанимо. Хране су ми навукли родбина и пријатељи, те се ја латим посла. Правио сам комшијама лотре, таре, столове, ормаре (као и прије рата), а они су ми заузврат давали дрва и узорали земљу, јер како немам обрта, новац, нити сам смио примати, нити су га они, док су трајали откупи, имали, али гладовао нијесам.

Тада ме почеше обилазити провокатори, браћа Срби, стари познаници. Лако их је било препознати јер су без изузетка били ратне провучнице, сада ситни руководиоци из општинских и сеоских организација и трговина. Разговор би почињали грдњом власти која, ево, "прогони овако славне јунаке" и сл. Отпремао сам их како коме доликује, јер сам срећом имао живце од којих би могао осукати уже за извлачење тенкова (због чега и нијесам оболио од маније гоњења). Но то је брзо престало.

Тада ми се догоди нешто теже. Навратише да ме посјете тројица официра некада мојих командира чета, а сада мајора, правих јунака, а мени врло драгих другова. Позвао их је и довео, већ поминути, Миливој Ђипало, а они наивно вјерујући да, када сам већ без суђења пуштен на слободу, ваљда нијесам ни крив. Изљубише ме срећни, што је добро прошло и да ме виде жива. Поразговарасмо о обичним стварима, и у здрављу и весели одоше. Били су то Перо Пеурача, тенкиста, Глишо Благојевић и Драго Мркић. Миливој је ликовао кад су послје тога ова тројица неће грдно изрибани. Страх им остаде да, ево до данас, бјеже да се са мном не сретну. Али, Миливоја сматрају хулом и не варају се. Све сам то чуо од њихових фамилија, а не од "рекла-казала" у селу. Потврђивало се оно што ми је рекао министар Мишковић: како они имају право на све.

Године 1955. нијесам ништа знао о доласку Хрушчова у Југославију, али сам добио позив да дођем у Војнић, у Удбу. Дочекао ме

је неки најежен официрчић и прво што ме је питао било је јесу ли ме на Голом отоку тукли? Јасно да су ми одмах синиле наведене ријечи команданта логора Булатовића, па сам осјетио да овај због нечега тражи повод да ме врати тамо, па сам се извукао благодарећи школи коју сам на Голом отоку изучио. Тада ми рече да, од данас до десет дана, не излазим никуда из свог дворишта, јер, наћу ли ме неће ван тога, бићу ухапшен. Отишао сам и тек из штампе дознао зашто. Могао сам се већ и насмијати, кад је некако испало да се мене Хрушчов боји.

И није само то било смијешно. Слично сам доживио и годину раније кад сам дошао у војни одсек по војну књижицу и распоред. Мени никада није саопштено да сам искључен из Партије, па ни то да ми је одузет чин резервног пуковника. Мајор ми то тек сада саопштава, а онда ми даје војну књижицу у којој пише да сам демобилисан 1946. године у "чину" обичног борца. Ту се нијесам бојао повратка на Голи отог па питам ће је ту логика кад сам демобилисан као пуковник. Друг мајор се само стисну, слеже раменима и некако срамежљиво рече да он извршава оно што му се нареди.

40. Немоћ говорника и слушалаца

Народ се помало куражио и тако сазнам све што се овде у селу, и на цијелом котару догађало кад сам ухапшен и раскринкаван. Казивали су то слушаоци говора и познаваоци људи који су те говоре држали. На састанцима се по правилу ћутало, а на позив да се издаја Ђанице Опачића осуди сви су дизали руке, а међусобно говорили: "Па ако не гласам, одо за њим, а њему ништа нећу помоћи." Дакле, има ли неће грешка? Има, а она је у немоћи и говорника и слушалаца. Познам живот трију држава на овом тлу прије социјалистичке. Мој је учитељ Д. Шумоња до 1914. важио као узоран учитељ, руководио је сељачким земљорадничким задругама и био врло цијењен у селу. Није мобилисан у војску 1914. и мјењао се. Ђаке је тукао душмански кад не би знали наизуст изблебетати царски родослов и титуле, а кад га гладних 1916-18. узеше у одбор за апровизацију* кукуруза и шећера, крао је са осталима. И народ га замрзео, али је ћутао. Срби су тада били ван закона, а немоћни да си помогну, или су бјежали у зелени кадар, или ћутали. У држави СХС су, разумљиво, последице вјековног ропства живнели. А кад су поново на леђима осјетили укрупњен режим, могли су говорити, псовати, али кад не би вајде, већина (последице више од пола вијека нове државе) крену у опозицију режиму. Кад дође трећа НДХ и запријети истребљење, а издаде их и Мачекова ХСС коју су Срби 14 година помагали, опет им остаде да ћуте, све док их КПЈ не позва у НОБ са јасном и примамљивом платформом којој се одазваше.

Сада кад се томе нико није надао, напада нас сам "бог", Стаљин. За овај се народ понови драма приласка ХСС-а к усташама, па опет сигурно не би било ћутања, да, кроз откупе сељачке радне задруге и занемарену помоћ око скућивања, не искрсну да све то

* Апровизација – снабдевање животним намирницама

проводе људи који су им и у рату за време Хебрангове владавине загорчавали живот, који ни у рату нијесу вриједили ништа, па им се ни сада не може вјеровати, ни кад истину говоре. Јер, тај народ сад слуша не само што се говори, него и ко говори. И што опет остаје него ћутање.

У Тушиловић долази генерал Хољевац, некад комесар штаба Кордуна, који је чин ту зарадио, а од рата ни да провири да види поменуте муке. Долази да раскринка човјека у рату омиљена, а послјије рата немоћна плачидруга. Са њим долазе двојица најомраженијих, и двојица са кожним капутима. Да је онај ко их је послао ишта знао о поменутом, њих не би слао. Бољи би били слични, али непознати. Тако је друг генерал, на скупу у Дому културе, говорио члановима СРЗ: "Другови, видим да вам је СРЗ добра, а тога издајника Ћаницу знате боље него ја. Зар вас није само грдио и мени причао да не ваљате", итд. Све је ћутало и послјије неколико позива да нешто кажу, удеси га стари Симо Блажевић, ваљан тежак и домаћин, са неколико ријечи које поче својом узречицом: "Па, овај, богаму, друже Вецо, истина је, знао је он и нерадника поћерати да ради. Знао нас је и изгрдити, али, овај, богаму, ја се наљутим и на моју децу и изгрдим и ја њих, али их не мрзим." Друг је послјије тешко говорио и није тешко погодити колико се говорима вјеровало. Посебно кад су Ћаницу у другим мјестима, неки говорници, поред тога што су га оптужили да је издао Партију и народ, називали ништа мање него предатним "кулаком", природним непријатељем комунизма, итд., итд.

41. Образ изнад свега

Поднео сам молбу и за пензију, али је она пуне три године стајала у фиоци неког друга Стипе. Нико је у социјалном није узимао у посао, а мени понос није дозвољавао да обијам прагове канцеларија. Ухранио сам нешто свиња и продао жита, па у сусједном селу купим дрвену страћару, чији је власник отишао у колониште, и направим кућицу 8x5 метара, пошто пет и пол година, станујући далеко од земље, нијесам могао привредити ни онолико колико је најнужније. И власт и Партија су ме оставиле на миру, и то је било довољно да ми село помогне у свему. Чак је било понеком криво ако око градње од њега нијесам тражио кола или што друго. "Не знам ће сам се ја теби друже Ћаница замјерио, кад си тражио кола од мог комшије, а к мени нијеси свратио", рекао ми је Миљенко Бијелић. Столарију сам сам правио за кућу, али требало је новаца за материјал. Затражим од старог предатног пријатеља и ратног одборника Јове Тркуље да ми позајми нешто новаца, а он иако има говеда, новаца нема, па му би теже што нема, него мени. Сутрадан ме пробуди у свануће и донесе ми 5. 000 динара. Позајмио је. А кад га питам кад треба да вратим, он ме загрли и заплака, па вели: "Онда кад будеш могао, а ја ноћас нијесам могао спавати, бојећи се да ћеш ти помислити да ти не вјерујем." Крајем 1958. добијем 15.000 динара

пензије и 80. 000 заостатка и вратим све дугове и први пут купим нешто одјеће јер смо били оголили.

Код Дебеле Косе подигнут је споменик на мјесту ће сам 1942. године основао I бригаду. Много тадашњих бораца су сад виши официри, па и генерали и питају председника Фрању Микулића зашто нема Ћанице и је ли позван, а он бесрамно лаже да сам позван иако нијесам. Каже да немам зашто ни бити незадовољан, јер сам добио дебелу пензију, иако добро зна да сам добио пензију обичног борца носиоца Споменице 1941.

Тада се поново пробудише сви доушници са причом о мојој грдној пензији малтене "генералској" и многи добише као одговор: "Па, ако је добио, он је и заслужио." Но, ни лаж није могла дуго. Колико док на пошти видеше колико ми поштар изброји, па толико приме крај мене и они који ни водници, ни одборници у рату нијесу били, али су некако намјестили да добију Споменицу 1941. Тада ми се догоди да ме једна старица загрли пред свима и рече кроз сузе: "Ооо, Ћанице, сиротињо наша, нека си ти нама жив и здрав", неко зашкрипи зубима, али оћута.

Међутим, постоји нешто што ријетко ко ево и до данас може схватити и разумјети. Да може постојати човјек који не мари, ни за новац, ни за богатство и раскош, а образ цијени изнад тога. Таквога многи сматрају будалом. Мени је посрећило да сам и жену добио исте сорте. Поживјесмо заједно у браку 52 године (умрла је 1980. године) и кроз све муке никада не закукасмо на оскудицу. Кад нијесмо имали, једноставно живимо како се мора без труна зависти према онима који имају. Тако је нама двома сада ова пензија била сасвим довољна да поред ове земље мислимо о нечем другом. Она и ја смо, од ово мало земље, године 1937. поклонили бесплатно градилиште за градњу Задружног дома, а онда смо опет нас двоје, 1947. године, кад је регулисано наше село, поклонили школи за башту пола јутра, у месту за које би данас сигурно добио двеста старих милиона. Показало се да народ није заборавио ту несебичност, али је заборавио друг, члан КП и претплаћени руководиоца свих организација у селу задњих 30 година, кад је исту ту земљу тражио од општине за градњу куће, само се омакло. Изнио сам истину пред председника општине, и морао је своју одлуку поништити. Ријетки су чланови Партије, који су истодобно и комунисти, па служе личним примјером. А у мени, као да се до смрти угњездило, од прве политичке колијевке, да ме власт гледа попречије, па не само она стара, него и ова моја нова, а ја увијек више водио рачуна шта ће о мени мислити сељаци на Кордуну, него, не само некад А. Хебранг, већ послије и друг Бакарић.

42. Кобно одвајање руководства од народа

Кад су од шездесетих година заређале јубиларне прославе АВНОЈ-а, ГШХ, ЗАВНОХ-а и друге, добивам позиве и плакете. Само ме општински органи заобилазе. Године 1967. ми је указом друга Тита враћен чин пуковника. Имам орден Народног ослобођења и

Пољски партизански крст. То ми није, као ни Споменица 1941., одузето, али ни више додијељено. Но то ми није превише жао. Јер до чега је неко довео углед одликовања, кад имам, ево, у комшилуку човјека, који има 18 одликовања, а да ни његова партијска јединица не зна кад их је и зашто добио. Он је био младић и тек је пред крај рата постао скојевац. И сада једва догура до шефа мјесног уреда, одакле је отишао у пензију. Е па кад неко дозволи да се тако компромитује углед одликовања, не вјерујем да је то добро, па ни политички разумно и корисно.

За вријеме јубиларних прослава сретао сам се са Бакарићем, Јаковом Блажевићем, Белинићем, Шпиљаком и многим другима, сви су се са мном поздравили и за здравље упитали, иако ја из принципа к ниједном не прилазим први. Окрећу ми леђа само Балтић, Драгосавац и ови из Општинског комитета.

Године 1967. ме мјесни Савез бораца бира за тајника и делегата у Општински одбор Савеза бораца. Тада у селу оживи све. Властитим снагама подижемо 14 спомен обиљежја и споменика. Отимамо из руку шпекуланата три зграде бивше СРЗ у које дођоше амбуланте. Доведосмо и у село са извора водовод. Све властитим снагама. О томе сам послао "ЈЕЖ"-у на анонимни конкурс "Радоје Домановић" сатиричну причу и добио другу награду. Ту се види кобно одвајање руководства од народа. Године 1969. ме народ изабра за општинског одборника, а Комитет ми, уза све напоре, ни противкандидата није могао поставити. Од 807 преданих гласова у селу, добио сам 790 и шест година био одборник. Био сам и предсједник Мјесне заједнице, али је 1971. године Савка наредила Општинском комитету да ме партијци, који су у Савјету били у већини, смјене, или ће распустити партијску организацију од 60 чланова. Нико то није желио, па сам им сам помогао и гласао за смјену. На моје је мјесто морала доћи нека послушна куца. Дошао је исти онај што је на школској башти покушао дићи себи двокатницу. На земљи коју сам ја поклатио школи. За чудо, док сам био општински одборник сви су се у Општини према мени односили коректно и успјело је свршити започете послове у селу.

43. И историја има своје ђубриште

Кад је седамдесетих година заглибило у маспокрет доста руководиоца, па нико ни у затвор, а камо ли да је неком дирано у плату и пензију, то ме понука да тражим да се моја пензија регулише. Захтјев пошаљем Републичкој комисији, али мјесецима не знам ништа. Тада приватно дознам да је предмет стигао у општину, али ми начелник Мрђеновић рече, да је то било код њих, али је захтјев одбијен и враћено је горе. Но кад сам га питао, ко су били чланови комисије, да са њима разговарам, рекао је да ми то не може рећи. Све ја дакле могуће, па и то да моје питање решава нека група у илегал...и...ништа. Сада у 1984. години сједнем и све ово напишем, па поново поставим захтјев да ми се пензија регулише по положају који сам као министар имао. Али сам дуго размишљао коме да

пошаљем, па одлучим да пошаљем секретару ЦК КПХ другу Шпиљаку, па нека он пошаље куда хоће. Сазнао сам да је добио и да сада бирократија о томе овде у Општини расправља, али ми још не јављају ништа.

Ипак имам утисак да и Ћаница и његова пензија виси о нечијем врату као млински камен. Кад сам недавно прочитао у Дедијеровој III књизи "Прилог"-а,⁵⁴ на стр. 459., ће друг Крајчић с њим у разговору каже, да ни Ћаница, ни Бркић, ни Жигић, нијесу били присталице СССР-а него православци и слично, а он нас је и хапсио, и на Голи оток послао као "ибеовце", онда ту са логиком није нешто у реду. Ја сам, на пример Србин, а од православља ме је удаљио покојни Васа Пелагић давно прије него сам и знао да постоји Комунистичка партија. Па и Павелић је овде основао Хрватску православну цркву са Гермогеном на челу, само зато што оно проклето име Срби није могао да подноси. Тешко неко схвата, кад се опије силом и власти, да и историја има своје ђубриште.

44. Да и ја неком скинем терет... који га тишти

Ни за тзв. културни рад нисам био незаинтересован. Још прије рата сам писао чланке, приче и пјесме за лист и календаре "Сељачког кола", у рату сарађивао у "Српској ријечи" и скупљао народне пјесме и приче, а у културним секцијама био глумац, пјевач и играч. ЈАЗУ ми је штампао предавања о народном стваралаштву 1969., а загребачка "Просвјета" 1971, збирку скупљених пјесама, под насловом "Народне пјесме Кордуна". Ова је разграбљена, а сада је код издавача и друга.⁵⁵ Успјешно већ годинама сарађујем са часописом "Расковник".

Осим тога, кад сам пристарио, продао сам дрвену кућицу и два јутра земље, па на старом згаришту саградио пристојну кућу. Једну собу (8x4) сам намјенио библиотеци са преко хиљаду књига и ту изложио неколико стотина докумената, фотографија и фолклорних предмета са Кордуна, што је до сада видило неколико хиљада особа. Ту су и неколико мојих дрвореза у јавору и ораху, па то неки зову музејем у малом, јер Срби у Хрватској још ни то није немају изложено. Ваљда неко сматра да је довољно што су изложили безброј јама и занемарених гробова, а преживјели се докопали солидних плаћа и пензија. Имам у Шапцу удану ћерку професорицу, зета и унучад који ме пазе, а за мене човјека са патријархалним одгојем и без великих захтјева више и не треба. Посјећују ме, да ме разговоре, и много ратних другова, па да завршим са једном истинитом анегдотом.

Наврати ми прошлог лjeta један ратни друг, пензионисани потпуковник и исприча: "Недавно сам се возио овуда са пензионисаним пуковником Н. кога знаш, и кажем му: "Хајде да свратимо к Ћаници да га видимо. Био нам је командант и драг као човјек. Ја к њему и сад често свратим." "Само вози даље", каже он, "ја не свраћам. Да сам на твоме мјесту и ја бих свратио, али овако не. Теби је

лако. Кад је Ћаница ухапшен, ти си био партијац без функције, па си могао и ћутати, али ја сам био секретар пуковског комитета па и пред стројем причао којешта о његовој издаји. Како подло плаче за спаљеним Кордуном, а себи саградио три куће и станује у вили у Загребу? Тако ми је речено, а сад је касно што знам како то није истина. Знам да је у строју било и његових комшија и да је он све то чуо. Па ајде сад реци како му можемо пред очи?”

Исприча то друг потпуковник и вели ми да је друг пуковник поштен човјек. А мени, који сам у мом дугом животу сретао безброј свакојаких људи и добро упамтио да само подлац и курва немају срама и стида, па ти гледају у очи и онда кад ти плански раде о глави, то није ни требало рећи. Мој друг пуковник, видим, то не може. Па ако га неђе сретнем, пољубићу га и скинути му тај терет који га тишти.

Тушиловић, 28. јануар 1985.

Станко Опачић - Ћаница,
бивши члан ГПХ, АВНОЈ-а, ЗАВНОХ-а,
министар и резервни пуковник ЈНА,
стар осамдесет и две године.

Напомене

1 "Соко" је организација за телесно васпитање и ширење физичке културе. Основан је у Прагу 1822, потом у Љубљани 1823, у Загребу 1874, а у Београду 1891. У 1919. ујединили су се сви соколски савези на југословенској територији, да би 1921. поново био формиран Хрватски "Сокол". У вођство "Сокола" су повремено до изражаја долазили реакционарни политичари и конзервативна схватања, па је она добијала и такву политичку обојеност. Као јединствена организација у Краљевини Југославији деловала је од децембра 1929. године, када је донет закон о формирању "Сокола" Краљевине Југославије. Од тада "Соко" васпитава омладину у југословенско-унитаристичком духу. Под утицајем КПЈ и СКОЈ-а, поједине организације "Сокола" се укључују у антифашистички покрет, а у току рата је већина чланова "Сокола" приступила НОП-у.

2 Светозар Прибићевић, после издвајања из Демократске странке и стварања Самосталне демократске странке, уз помоћ радикала Николе Пашића, од марта 1924. до новембра 1927, улази у четири владе.

3 Мисли се на Демократску странку, основану фебруара 1919. у Сарајеву, на челу са Љубом Давидовићем. Странка је заступала идеје буржоаско-парламентарне демократије, затим интегралног југословенства, а у већем делу своје активности и централизма и монархије. Из странке се 1924. издвојио Светозар Прибићевић и основао Самосталну демократску странку. Нови расцеп у странци је уследио 1938. кад се из ње издвојила левица с др Иваном Рибаром на челу.

4 Општински избори у Хрватској, Славонији и Далмацији одржани су у марту 1920. године. КПЈ је у Карловцу добила свога градоначелника и 11 мандата.

5 После непуне две године легалног деловања Комунистичке партије Југославије, основане априла 1919, влада краљевине Срба, Хрвата и Словенаца донела је Обзнану (29. децембра 1920), којом је забрањен њен рад под мотивацијом да комунисти припремају преврат.

6 Хрватска сељачка странка основана је 1904. године под називом Хрватска пучка сељачка странка, од 1920. мења име у Хрватска републиканска сељачка странка, а од 1925. носи назив ХСС. Основали су је браћа Антун и Стјепан Радић. Они су били противници монархистичког централистичког уређења државе, а залагали се за федерализам. Касније, од 1925. до 1927, улазе у владу, да би потом поново прешли у опозицију. После убиства Стјепана Радића (1928), односно шестојануарске диктатуре, на чело странке долази Влатко Мачек. Пред други светски рат, по склапању

споразума Цветковић–Мачек, улазе у владу и заузимају реакционарни став према напредним покретима. У рату се деле на крајњу десницу и левицу која сарађује са НОП.

7 Франковцима су названи припадници тзв. Чисте странке права, настале 1895. од Хрватске странке права Анта Старчевића. Добили су име по вођи Јосипу Франку. Били су везани за реакционарне кругове Беча и Пеште, а противници сарадње Срба и Хрвата и стварања Југославије. Странка је најавила распуштање крајем 1918. године, али је деловала и у Краљевини СХС. Од ње је почетком 30-тих година настао усташки покрет др Анте Павелића. Према томе, не би се могао прихватити квалификатив да су франковци давали тон ХСС све до њеног нестанка (1948). Преби се могло рећи да су у њеном оквиру у појединим временским периодима превладавали франковачки елементи.

8 Ова странка настала је у марту 1924. године кад се група око Светозара Прибићевића издвојила из Демократске странке. Прибићевић је био присталица централизма и интегралног југословенства. У Самосталну демократску странку улазили су углавном Срби из Хрватске, Босне и Војводине. Странка је у почетку, природно, у сукобу са ХСС, с радикалима образовала четири коалиционе владе, али у новембру 1927. долази до споразума са ХСС кад настаје Сељачко–демократска коалиција. После смрти Светозара Прибићевића (1932) на чело странке долази његов брат Адам. Странка учествује у влади Цветковић–Мачек. Од октобра 1939. њен вођа је Срђан Будисављевић.

9 Уредба о административној подели земље донета је 22. априла 1922. године. Тад је установљено 33 области, међу којима је била и Приморско–крајишка.

10 Мисли се на Народну радикалну странку основану 1881. на челу са Николом Пашићем. У Краљевини Југославији деловала је као Радикална странка. Од шестојануарске диктатуре део радикала ступио је у владу Петра Живковића и у Југословенску националну странку, а од 1935. у Југословенску радикалну заједницу. Главни одбор Радикалне странке на челу с Антом Станојевићем одвојио се од режимских радикала и иступио на изборима 1938. на земаљској листи В. Мачека. Они су били у опозицији све до 27. марта 1941.

11 Рочделски пионири су оснивачи потрошачких задруга радничке класе у Енглеској (1844) да би се на тај начин заштитили од високих цена и експлоатације трговаца. У тим задругама роба се продавала само за готовину и то по тржишној цени, али се разлика од куповне и продајне цене највећим делом враћала задругарима – потрошачима, а од остатака формирали задружни фондови. Задружни капитал је настајао од улагања задругара одређене суме новца. Сви задругари, без обзира на улагање, имали су подједнака права. Принципи рочделских пионира имали су знатан утицај на задружни покрет не само у Енглеској већ и у другим земљама.

12 Мисли се на Маркс–Енгелсову књигу *Манифест комунистичке партије*, први пут објављену у фебруару 1848. године. Први превод на српскохрватски језик објављен је у Панчеву 1871. године.

13 Сељачко–демократска коалиција назив је Страначко–парламентарног блока насталог крајем 1927. од ХСС и СДС. После атентата на Стјепана Радића (1928) њени представници су напустили Народну скупштину. Учествовала је на изборима 1935. и 1938. на опозиционој земаљској листи В. Мачека и била у коалиционој влади Цветковић–Мачек (1939).

14 "Сељачко коло", као организација Самосталне демократске странке, настало је 1937. с циљем да шири културно–просветну делатност у српским селима у Хрватској. У оснивању и раду ове организације учествовали су и комунисти.

15 Податак о 24–ом неидентификованом делегату Опачић је пронашао у књизи Милана Бекића, Ива Бутковића и Славка Голдштајна "Округ Карловац 1941." (Загреб, Институт за историју радничког покрета Хрватске, 1965, стр. 21). Међутим, у монографији Ђуре Затезала и Томислава Мајетића "Професор Иво Маринковић" (Карловац, 1957, стр. 24) наводе се имена свих 24 делегата на Првој окружној конференцији КПХ за округ Карловац, одржаној 1. августа 1940. године, али међу њима нема С. Опачића.

16 Часопис "Печат" излазио је у Загребу од почетка 1939. до почетка 1940. године као "књижевни мјесечник за умјетност, науку и све културне потребе" под уредништвом Мирослава Крлеже. У њему је сарађивала група интелектуалаца која је због својих филозофских и научних погледа, као и идејно–естетских или политичких схватања већ била у спору са КПЈ. Његовом појавом тај тзв. сукоб на књижевној левици још је више заоштрен и претио је да изазове још већи расцеп не само на књижевној левици већ и међу напредним интелектуалцима уопште.

17 Ђуро Мандић, "И Војнић је демонстрирао", Карловачки тједник, 29. март 1984.

18 Хрватску сељачку заштиту формирала је ХСС 1932., наводно, као организација сељака за заштиту од елементарних непогода. Потом је основана и Градска заштита која се бринула о заштити функционера ХСС и њихових манифестација. У суштини то је била полувојничка организација за борбу против комуниста, а после стварања Бановине Хрватске, она се укључила у репресивне органе, уз полицију и жандармерију.

19 Кад је реч о сарадњи Антона Корошеца и његове Словенске људске странке са ХСС, мора се рећи да су оне најчешће биле на сасвим супротним странама, а да је до сарадње дошло тек 1939. године када је Корошец својом оставком потпомогао пад Стојадиновићеве владе, а потом ушао у владу Цветковић–Мачек. Корошец је важио за лукавог политичара који је вешто користио српско–хрватске супротности за остваривање својих политичких циљева.

20 Мисли се на споразум Цветковић–Мачек од 22. августа 1939. године кад је створена Бановина Хрватска.

21 Уговор је објављен у публикацији "Четрдесет прва, Устанак народа Југославије", Београд, 1961. стр. 8.

22 Југословенска радикална заједница основана је 1935. године на челу с Миланом Стојадиновићем. Сачињавали су је: Радикална странка, Словенска људска странка и Југословенска муслиманска организација. Радикална странка је убрзо иступила из ове коалиције. Југословенска радикална заједница водила је профашистичку политику.

23 "Сељачка слога" основана је после првог светског рата у Загребу као културна и просветна организација хрватских сељака. Забрањена је од шестојануарске диктатуре, обновљена 1935. и деловала до 1941.

24 Мисли се на покољ у Вељуну од 2. до 8. маја 1941.

25 Мисли се на пакт о ненападању склопљен 23. августа 1939. између Хитлера и Стаљина у Москви.

26 Напад је извршен 22. јуна. 1941.

27 Зборник докумената и података народноослободилачког рата југословенских народа (даље: Зборник НОР), том V, књ. 1. и 2: Борбе у Хрватској 1941, Београд, 1952.

28 У историографији и публицистици са наводи податак да је у православној цркви у Глини убијено од 1200 до 1400 Срба из Баније и Кордуна, у јулу 1941.

29 У првој половини октобра 1941. на Петровој гори формирана је Команда партизанских одреда за Кордун и Банију. Чланови су били: Срећко Манола, Роберт Домани, Већеслав Хољевац, Станко Опачић-Ћаница и Васил Гаћеша.

30 Мисли се на књигу Милана Бекића, Ивана Бутковића и Славка Голдштајна "Округ Карловац 1941." Загреб, 1965.

31 Објављен је, на пример, у Зборнику НОР, том V, књ. 1, стр. 102–112.

32 Главни штаб народноослободилачких партизанских одреда Хрватске формиран је одлуком ЦК КПХ 19. октобра 1941. године, у који су ушли: Станко Опачић-Ћаница, Иво Рукавина, Марко Орешковић, Вељко Ковачевић, Владо Ћетковић и Фрањо Огулинац Сељо. Крајем октобра (највероватније 22. октобра) на Петровој гори одржана је конституирајућа седница. Пошто је Марко Орешковић убијен у време оснивања Главног штаба Хрватске, то је 15. децембра 1941. за политичког комесара дошао Владимир Бакарић.

33 Вид. : "Зборник НОР", том V, књ. 2.

34 Објављене у "Зборнику НОР", том V, књ. 30.

35 Документи Друге конференције КПХ за округ Карловац 1942. године, приредио Ђуро Затезало, Карловац, 1972.

36 О томе је С. Опачић објавио чланак у едицији "1941–1942. у сведочењима учесника народноослободилачке борбе", књ. 13. (Београд, 1975) под насловом "Кордунаши у Покупљу и Жумберку" (стр. 133–147). У истој едицији објавио је још два прилога: "Ослобођење Војнића" (књ. 6, стр. 403–418) и "Сеоске страже на Кордуну" (књ. 8, стр. 166–197).

37 Односи се на књигу "Прво и Друго заседање Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије" (26. и 27. новембра 1942, 28. и 30. новембра 1943). По стенографским белешкама и другим изворима, Општа редакција Моше Пијаде, Прикупно и средио за штампу Слободан Нешовић, Београд, 1953.

38 "Бихаћка Република 4. XI 1942. – 29. I 1943.", књ. 2: Зборник докумената, Београд, 1965.

39 "Друга година народноослободилачког рата на подручју Карловца, Кордуна, Лике, Покупља и Жумберка", Карловац, 1973. У овој публикацији објављен је Опачићев прилог: "Неки неосвјетљени догађаји из НОБ-а на Кордуну" (стр. 291–322).

40 Мисли се на стенографске белешке које је издао Сабор НР Хрватске у Загребу 1950. године, и то: Прво засједање ЗАВНОХ-а (13–14. липња 1943.); Друго засједање ЗАВНОХ-а (12–15. листопада 1943.); Треће засједање ЗАВНОХ-а (8–9 свибња 1944.); Четврто засједање ЗАВНОХ-а (24–25. српња 1945.). Критичко издање стенографских записника ЗАВНОХ-а издао је Институт за историју радничког покрета Хрватске у Загребу, под насловом *Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Хрватске*, у четири књиге (Загреб, 1964, 1970, 1975. и 1985).

41 Српско културно друштво "Просвјета" основано је 18. новембра 1944. у Глини. Непосредан повод за оснивање друштва била су писма Едварда Кардеља Јосипу Брозу Титу у септембру 1944. у којима га је обавестио о лошој политици ЦК КПХ према Србима и о процесу групи српских интелектуалаца, који су стрељани 1944. године. Ово друштво је угашено решењем РСУП-а Хрватске, маја 1980.

42 Ово друштво основано је 30. октобра 1944. на рушевинама Глинске православне цркве. Престало је да постоји 1949. кад је стопљено с хрватским певачким друштвом "Ватрослав Лисински".

43 Мисли се на књигу Ђуре Затезала, "Трећа конференција КПХ за округ Карловац 1943", Карловац 1979.

44 "Слободни дом" је излазио као главно гласило хрватске сељачке политике у Лици и Кордуну од 1. јула 1943. до 1945. Од бр. 4, 1944. године, поднаслов му је: Главно гласило Хрватске сељачке странке, а издавач Извршни одбор ХСС.

45 Опачић свакако мисли на "Комитет педесеторице" основан у јесен 1971. године, у време маспокрета у Хрватској, на чијем су челу били Мика Трипало, Савка Дабчевић–Кучар, Перо Пиркер и други.

46 Поред поменутих, тада је суђено и Момчилу Козлини, Милу Паулићу, Пају Буторцу, Јану Падежанину, Милану Марковићу, Николи Момчиловићу и др., а вођена

је истрага и над још око 700 банијских и кордунашких партизана. Сви су оптужени за пропагирање великосрпских идеја, што се никада није доказало. У судском процесу из јула 1944, петорица су осуђена на смрт, а деветорица на присилни рад у трајању од једне до четири године.

47 На ослобођеном подручју 10. септембра 1943. покренута је "Српска ријеч" као издање Српског клуба вјећника ЗАВНОХ-а. Под тим именом излазила је до јануара 1955. године, а потом под називом "Просвјета" која је угашена у време маспокрета, септембра 1971.

48 Кардељ је на основу ових исказа написао опширан извештај, који је објављен под насловом "Извештај Едварда Кардеља о ситуацији у Хрватској а посебно о Андрији Хебрангу, као и о ситуацији у Словенији, упућен 30. септембра 1944. године Јосипу Брозџу Титу" у едицији "Извори за историју СКЈ – Документи централних органа КПЈ–НОР и Револуција 1941 – 1945", књ. 20, Београд, 1987, стр. 40–49.

49 Ђуро Затезало, "Народна власт на Кордуну, Банији и Лици 1941 – 1945", Карловац, 1978, стр. 559–560.

50 Односи се на књигу: "Четврта година народноослободилачког рата на подручју Карловца, Кордуна, Лике, Покупља, Жумберка", Карловац, 1981.

51 Свакако је у питању књига објављена у иностранству, у Чикагу 1985, под насловом "Крунски свједок против Хебранга".

52 Мисли се на Исаковићеву књигу "Трен II", Београд 1982.

53 Према једној верзији Раде Жигић је покушао да изврши самоубиство скочивши са стене. Потом је на лечењу од задобијених повреда штрајковао главу и од тога умро, почетком марта 1953. године.

54 Владимир Дедијер. "Нови прилози за биографију Јосипа Броза Тита", III, Београд, 1948.

55 Друга збирка песама објављена је у Загребу 1987. године под насловом "Народне пјесме, пословице и слике из живота и обичаја Срба на Кордуну".

Прилози

1. Титово писмо Главном штабу народноослободилачких партизанских одреда за Хрватску од 16. новембра 1941. године

Положај, 16. новембар 1941.

Из ваших неколико акција се види да је ослободилачка борба код вас још увијек у уским оквирима неколико партизанских одреда. Још се не показују ни симптоми народног устанка код вас, још се не показује да хрватске масе прихватају у ширем опсегу нашу линију у питању ослободилачке борбе. Ово је један од најкрупнијих недостатака код вас, који ви морате хитно ликвидирати. Треба објаснити хрватским масама да је дошао крајњи час да се дигне устанак против Павелићеве и окупаторске тираније, ако хоће да уклоне од себе кривњу пред свијетом за страховита злочинства која је зликовац Павелић учинио у односу према Србима и другим народима. Разни петоколонаши у Србији и реакционарни бандити већ трпају све Хрвате у усташки кош и брусе свој нож за покољ Хрвата. Треба објаснити хрватским масама да у Југославији постоји једна сила која је кадра да заштити недужне хрватске масе, као и друге народности, од сличне судбине коју су доживјеле српске масе од зликовца Павелића. Треба објаснити хрватским масама да баш због тога требају одмах да ступе у партизанске одреде који воде непомирљиву ослободилачку борбу како против окупатора тако и против унутрашњег непријатеља. Немојте штедијети ни труда ни времена да то хрватским масама објасните.

Народноослободилачка партизанска борба у Србији развија се до огромних размјера баш зато што су широке масе устале и подупрле тај покрет. Територију коју су ослободили партизани успјевамо задржати упркос свим налетима окупатора и унутрашњих непријатеља. Казнена експедиција од 1 и по моторизоване дивизије с много тенкова, артиљерије и 16 "Штука" апарата, која је била кренула од Шапца према Лозници, није постигла свој циљ. Она се, додуше, пробила од Лознице до Ваљева али је при том изгубила 16 тенкова, више стотина убијених и много рањених и прошла је је воља да креће даље у унутрашњост на ослобођену територију. Наши одреди су се поново вратили у Мачву, наше чете поново опкољавају Ваљево и наша борба са окупатором била би још успјешнија да га не потпомажу, осим Недића, и такви људи као што је Дража Михаиловић, са којим смо имали савез и који уопће није учествовао у борби када се ослобађа та ова територија. Пуковник Дража Михаиловић, којег је ових дана југословенска влада унапредила за генерала и којег она поставља за неког врховног команданта на основу његовог лажног извештаја, напао нас је 1. XI у леђа са циљем да нас разоружа и узме Ужице. Он је до нашег саветовања у Столицима имао око себе свега једну групу официра и коју стотину жандарма и подофицира. Само благодарем нашој широкогрудости, могао је Дража из фронта на ослобођеној територији да ствара нове четничке одреде које је 1. XI повео против нас код Пожеге и Ужица. У исто вријеме његови четнички одреди напали су на свим секторима наше партизанске одреде с леђа и покушали их разоружати. То издајство успјело је само на 2-3 мјеста, гдје је разоружано неколико чета од пар стотина људи. Али код Пожеге, Ужица итд. ми смо ове најновије непријатеље страховито потукли и натјерали остатке на Равну гору. Дража је насилно мобилисао сељаке по свим српским срезима који су на силу тјерани од његових жандарма против нас у борбу. Ће смо сељаке послје Дражиног пораза пуштали кућама, а њихов број достиже неколико хиљада. Ми још увијек настојимо да мирним путем придобијемо ту официрску клику да обустави борбу против нас и да окрене своје оружје против окупатора, али је све очитје да нам то неће успјети. Много нам муке задају петоколонаши и четници

Косте Пећанца који заједно с Недићем праве ужасан терор над становништвом . У Крагујевцу су Нијемци и недићевци прије десет дана постријељали митраљезима 5000 грађана и радника. Тај покољ је био извршен у масама, а међу жртвама су били и гимназијалци из 5-ог разреда заједно с професорима. Људи су загрљени, с повицима слободној Србији, Комунистичкој партији, Стаљину и партизанима, падали као снопље пред митраљеским ждријелима. У Краљеву су у исто вријеме Нијемци и љотићевци стријељали 1700 радника и грађана. У Србији се врши страشان терор. Хиљаде и хиљаде најбољих народних синова гину. А наши херојски партизани, готово голи и боси, задају ударац за ударцем тим звијерима у људском облику. Наша борба је овдје тешка и крвава. Наше партизанске трупе бацају се из борбе у борбу, с фронта на фронт, јер непријатеља је све више и све чешће насрћу. Усташе и српски издајници су једно те исто. Дигните и ви свој глас у Хрватској, објасните ову борбу на живот и смрт хрватском народу, организујте хрватски народ на устанак да спасе своју част пред осталим народима Југославије који се херојски боре за своју слободу.

Искуство у Србији је показало да непријатељ иде за тим да најприје истријеби раднике у градовима, па макар они не узимају никаква учешћа у овој ослободилачкој борби. Примјер Краљева, Крагујевца и Београда то јасно свједочи. Упућујте што више радника у партизанске одреде, јер једног дана, кад непријатељу (буде) врло тијесно, он може те раднике све поклати, као што је учинио у Крагујевцу.

Дајте нам мало подробнији извјештај о стању у вашим партизанским одредима и акцијама које водите.

Смрт фашизму – слобода народу!

Написано у Ужицу

Тито (в. р.)

*(Јосип Броз Тито "Сабрана дјела", том VII,
"Комунист", Београд, "БИГЗ", Београд,
"Напријед", Загреб, 1982, стр. 193–194.)*

2. Извештај Окружног комитета КПХ Карловац Централном комитету КПХ о ситуацији у округу и раду партијске организације

19. просинца 1941.

Драги другови,

Прослава октобра

Прије свега треба да се осврнемо на један велики пропуст нашег ОК, а то је слаба организација прославе годишњице октобарске револуције. ОК није искористио велике могућности које су му стајале на расположењу, нити у мјесецу октобру (7. X – 7. XI), нити у продужењу тј. до 30. XI. Може се рећи да се, осим неких изузетака прослава октобра састојала само у натјецању за оружје. Ми се обавезујемо ЦК-у да ћемо убудуће боље и темељитије припремити прославу свих наших годишњица и националних и интернационалних. Већ сада мислимо на прославу годишњице Лењинове смрти.

Политичка ситуација: У последње вријеме фашистички агенти, свјесни да их хрватске и муслиманске масе остављају, покушавају разним интригама да спријече уједињење народа. Осим старих лажи које шире по хрватским и муслиманским селима да ће их партизани и четници поклати, они у српским селима протурају гласине о томе да ће Хрватима и муслиманима бити дозвољено да 15 дана несметано пљачкају и кољу народ по српским селима. Међутим се фашистички агенти не задовољавају само пропагандом, него настоје да придобију разне типове, који су се увукли у партизанске одреде, па чак и у одборе НОФ, за своју разорну работу. Ти су типови у првом реду покушали да одвоје један део Срба од наше борбе, те су у том циљу развили врло живу пропаганду против партизана и партизанске команде, против нападања на Талијане, против сваких акција уопће, пропаганду за измирење с усташама, па су писали и носили у Загреб Павлићећу представку тобоже у име народа. Кад им та работа није успјевала како су они жељели, приступили су организирању атентата. Тако је организиран атентат на друга Ђаницу, али атентат није успио већ су атентатори похапшени и ликвидирани. Неки знаци указују на то да су ти бандити организирали атентат у споразуму са усташким повереником Жуңцем, али не могу се сва та роварења објаснити интригама усташа, један дио тога је одраз сукоба између партизана и Драже Михаиловића у Србији, а има и остатака шовинизма. Међутим, углед наше Партије међу народом је тако велик, а контрола над партизанским одредима тако чврста да с те стране не пријети озбиљна опасност, што доказује и лакоћа с којом су атентатори ликвидирани као и одобравање њихове ликвидације са стране сељака. Да бисмо сузбили непријатељску пропаганду ми смо одлучили да појачамо рад на селу а особито међу хрватским сељацима, специјално смо К(отарски) К(омитет) за Вељун и Примишље наредили да своје најбоље снаге баце на тај посао и израдили смо упуте за рад.

Партијска организација: Партијске организације развијају се повољно, може се рећи сваког дана приступају нови чланови у КП, али због неискуства и младости већине партијаца појављују се на многим мјестима тешкоће, понајвише због секташтва као и због тога што наши кадрови не знају разлику у руковођењу партијским и ванпартијским организацијама. Осим тога су се у Сјеничаку појавиле групашке борбе. Подвојеност међу партијцима у Сјеничаку појавила се још раније, али се у последње вријеме продубила до тог степена да су 32 члана, међу њима и 2 члана КК, послала ОК представку са разним примједбама и захтјевима. ОК сталним обила-

жењима партијских организација настоји да им помогне у свладавању потешкоћа на које наилазе у раду. Осим тога прибјегават ће оштрим мјерама против сваког секташтва и групаштва и свих појава колебљивости и недисциплине. Непосредно пред нама стоји срећење прилика у котару Вргин Мост.

(Сјеничак)

Партизански одреди: Најслабија тачка у партизанским одредима је комесарски рад који је потпуно недовољан. Још увијек је рад комесара усмјерен према селу, гдје судјелују или сами организирају бирање одбора НОФ, а свој рад у одреду занемарују, тако да се у неким јединицама политички не ради ништа. У неким партизанским јединицама комесари су занемарили развијање мржње против фашистичких окупатора тако да се тамо јавно заступају мишљења да се Талијани не смију нападати, на пр. у III батаљону. У неким се одредима још нису ликвидирале пљачкашке тенденције, а ни провјеравању партизана није се посветила довољна пажња, тако да се могло десити да су баш између партизана регрутовани атентатори на друга Ћаницу. И слабост партијских организација је узрок многим од тих појава, тако на пр. у одреду одакле су били атентатори није постојала парт. ћелија. Овдје иначе влада велико помањање на друговима способним за комесаре, а неки су се комесари показали особито слаби, као на пр. комесар I батаљона, који је стављен под парт. истрагу због неизвршења наређења. ОК је због тога одлучио да образује једну комисију која ће изградити теме и план рада за комесаре.

*Главни штаб НОВ и ПО Хрватске
("Документи 1941", приредио Петар Чимоур,
Загреб, Завод за опћенародну одбрану и
друштвену самозаштиту, 1983, стр. 526-528.)*

3. Обавештење Главног штаба НОП одреда Хрватске команданту НОП одреда Кордуна о примању извештаја, недоласку Примораца, потреби слања извештаја о атентату на Ђаницу, о угрожености везе с центром, о слању два друга и једне другарице и честитка за Нову годину

31. просинца 1941.

Потврђујем пријем извештаја од 24. о мј. те допис комесаријата бр. 12. од 23. о мј.

Вјест је о доласку Примораца била без темеља. Ствар би могла постати актуелна тек за неко вријеме.

Нисмо примили никаквог извештаја о току истраге поводом атентата на друга Ђаницу. Ствар сматрам врло важном, па треба послати исцрпив извештај.

Наша је веза с центром угрожена, па тим путем не можемо моментално ништа набавити нити тражити. Тражених матрица не можемо уступити.

Шаљем два друга и једну другарицу. Доносиоц је овог писма кемичар, те је радио на прављењу експлозива из лако прибављивог материјала. Члан је К.П. Покушајте га искористити у колико можете. Другарица је кћерка познатог Ђуре Ђаковића, али ни у њу ни у њеног друга немам нарочитог повјерења. Имали су лоше фамилијарне везе, а и овамо су таквим путем дошли. Треба их се провјерити у борби.

Другу команданту, комесару, штабу, командантима, командирима, комесарима и партизанима желимо много успјеха у новој години.

СМРТ ФАШИЗМУ – СЛОБОДА НАРОДУ

Бр. 36.41

У отсуности команданта

За штаб

В. Катић (Владимир Бакарић)

полит. комесар

*Главни штаб НОВ и ПО Хрватске
("Документи 1941", приредио Петар Чимбур,
Загреб, Завод за опћенародну одбрану и
друштвену самозаштиту, 1983, стр. 638.)*

4. Станко Опачић Ћаница отвара Прво засједање АВНОЈ-а

СВЕЧАНА СЕДНИЦА

(26. новембра 1946. године у Бихаћу)

Почетак у 18 часова

Председавали: Станко Опачић-Ћаница и др Иван Рибар.

(Појаву Врховног команданта НОВ и ПОЈ Јосипа Броза Тита и чланова Врховног штаба Народно-ослободилачке војске и Партизанских одреда Југославије сви делегати и гости поздрављају бурним и дуготрајним аплаузом. Овације Јосипу Брозу Титу трају неколико минута – Хор Казалишта "Народно ослобођење" пева нову партизанску химну "Хеј Словени". – Интонирање химне прихватају сви присутни.)

Претседавајући Станко Опачић-Ћаница (Хрватска): Другови и пријатељи, овај свечани састанак претставља историјски дан у борби наших народа против фашистичких освајача, а за обрану своје домовине и своје слободе. Овај састанак највишег политичког форума, политичког претставништва свих наших народа сазван је на позив Врховног команданта Народно-ослободилачке војске и Партизанских одреда Југославије друга Тита, и оно треба, заједно са Врховним штабом, да постане и да буде главни организатор опћенародне борбе за протјеривање окупатора из наше земље, да буде главни руководиоца свих напора и тежњи наших народа за ослобођење од окупатора, од проклетих фашиста и њихових домаћих слугу, усташа, четника, за стварање једне нове, на братству и јединству и равноправности народа засноване државе, државе у којој ће сви народи бити равни једни другима.

Ова свечана сједница народних претставника за оснивање АВНОЈ-а заказана је са овим дневним редом (чита):

- 1) Избор почасног претсједништва,
Избор радног претсједништва,
Избор записничара,
Избор Верификационог одбора;
- 2) Поздравна ријеч Врховног команданта Народно –ослободилачке војске и Партизанских одреда Југославије друга Тита;
- 3) Поздравна ријеч претставника Централног комитета Комунистичке партије Југославије;
- 4) Поздравна ријеч претставника Савеза комунистичке омладине Југославије;
- 5) Поздравна ријеч претставника Антифашистичке фронте жена;
- 6) Поздравна ријеч претставника Штаба V Босанског корпуса НОВ и ПОЈ;
- 7) Читање поздравних телеграма.

Предлажем да се у почасно претсједништво наше скупштине изаберу: Претсједник Врховног совјета Совјетског Савеза Михаил Иванович Калињин (буран и дуготрајан аплауз), Комесар народне обране Совјетског Савеза Јосиф Висарионович Стаљин (буран и дуготрајан аплауз), Народни комесар спољних послова Совјетског Савеза Вјечеслав Михаилович Молотов (буран и дуготрајан аплауз) Претсједник Сједињених држава Америке Франклин Делано Рузвелт (буран и дуготрајан аплауз), организатор херојске обране Стаљинграда маршал Тимошенко (буран и дуготрајан

аплауз), Верховни командант Народно–ослободилачке војске и Партизанских одреда Југославије друг Тито (буран, одушевљен и дуготрајан аплауз), Централни комитет Комунистичке партије Југославије (буран аплауз), Верховни штаб НОВ и ПОЈ (буран аплауз), Главни штаб НОВ и ПО Хрватске (буран аплауз), Главни штаб НОВ и ПО Србије (буран аплауз) Главни штаб НОВ и ПО Босне и Херцеговине (буран аплауз), Главни штаб НОВ и ПО Црне Горе (буран аплауз), Извршни одбор Ослободилне фронте Словеније (буран аплауз) и Штаб Првог босанског корпуса НОВ и ПОЈ (буран и дуготрајан аплауз).

Предлажем да се у радно претсједништво изаберу другови др Иван Рибар, адвокат из Београда, бивши претсједник Уставотворне скупштине (буран и дуготрајан аплауз), Нурија Поздерац, бивши сенатор и члан Главног одбора Југословенске муслиманске организације (буран и дуготрајан аплауз), Моша Пијаде, академски сликар и публициста из Београда (буран и дуготрајан аплауз), Павео Крце, бивши посланик Хрватске сељачке странке из Сиња (буран и дуготрајан аплауз), Ката Пејновић, претсједница Антифашистичке фронте жена за Лику (буран аплауз), прота Јевстатије Караматијевић, бивши претсједник Народно–ослободилачког одбора из Нове Вароши у Санџаку (буран аплауз).

Пошто је вијеће са одушевљењем примило овај мој приједлог, молим чланове изабраног радног претсједништва да заузму своја мјеста.

Прво и Друго засједање АВНОЈ-а.

(26. и 27. новембра 1946; 29. и 30. новембра 1943).

(По стенографским белешкама и другим

изворима саставио и средио за штампу

Слободан Нешовић, "Просвета", Београд, 1983,

стр. 17–19.)

5. Шиме Бален: Прво засједање АВНОЈ-а. Запамћења и записи једног записничара.

[...]

Сусрети с вијећницима

Од Слуња до Бихаћа идемо – аутомобилом. Отвореним њемачким ратним колима што смо их недавно заплијенили у борбама за ослобођење тих крајева. Шалимо се: возимо се као прави народни заступници.

Четворица смо у ауту: Бакарић, Хебранг, Опачић и ја. За воланом је Бакарић. Вози полако, опрезно, јер је цеста изрована и вере се рубом стрмих падина Мелнице, што се ту нагло руше дубоко доље у долину Врела Слушнице. Тек иза Броћанца, гдје је цеста равнија и нешто боља, даје више гаса.

Путем престижемо или сусрећемо скупине партизана и сељака у колима. Певају, машу стиснутим песницама и раздрагано нам довикују, а ми им исто тако узвраћамо. Особито Ћаница, кога тамо сви познају и који тамо све позна. Сви смо радосни што се коначно слободно крећемо споменутом цестом, око које се годину и по дана крварило. Окупатори и усташе добро су је чували јер им је била важна прометница, која је Загреб, Карловац и Огулин повезивала са западном Босном, а партизани су је непрекидно нападали јер им се била усјекла у живо тијело ослобођених подручја и онемогућивала им међусобно повезивање. Да је што боље осигура, непријатељ је често изводио офанзивске акције у околне крајеве и спалио многа мјеста с једне и друге стране...

Код Броћанца ступисмо на повјесно тле Кватерникове буне. Приповиједам друговима како сам лети 1930. године, као матурант, пропјешачио оним крајевима и тамо, у Броћанцу, нашао највише људи који су се сјећали Кватерника и "Чуићеве војске". Јер, баш тамо је, у Броћанцу буна и започела: тамо је дошло до првог окршаја устаника с царском војском, а тамо је, заправо, Кватерник и формирао своју "привремену владу". Разговарамо о томе, о Кватерниковој наивности, његову мистицизму и неминовности пораза. Признајем све то, но мене су у његову устанку одувијек задивљавале и одушевљавале двије ствари: прво, смионост којом се дигао у борби за слободу против онако моћна царства, друго чињеница да је под својим устаничким барјаком окупио и Србе и Хрвате. Пролазећи Раковицом крај његова споменика, присјетих се Матошевих стихова о њему, "диву, у нашем стиду и сраму", који "бјеше крив што бјеше сам". За разлику од њега ми у свом устанку нисмо сами: с нама је сва наша непокорена земља, сви наши народи, који ће у великој катарзи револуције спрати сав наш стид и срам...

У Личком Петрову Селу примисмо у кола Кату Пејновић, првоборца и претсједницу Окружног одбора АФЖ-а Лике. И она је позвана на засједање Вијећа. Сва у црини (усташе су јој убили мужа и три сина), онако мршава лако се стисла између Ћанице и мене. Приповједа о снажну одјеку што га је ослобођење Бихаћа произвело у Лици, а онда нас запиткује о Вијећу. Одговарамо колико и сами знамо.

Ускоро улазимо у Бихаћко поље – питомо, богато поље, које су лани усташе, у свом злочиначком махнитању, биле претворили у масовну гробницу српског народа. Иницијатор покоља, бихаћки "велики жупан", који се – грозна ли још једног нашег парадокса! – звао такођер Кватерник. Љубо Кватерник, дошао је у својој зликовачкој амбицији на идеју да сву своју "жупу" очисти од "Влаха" (како је стајало у документима које смо пронашли након ослобођења Бихаћа), па је у сурадњи с познатим крволоком Максом Лубурићем пришао систематском покољу Срба. А

дотле су јужно од Бихаћа четничке банде Мане Рокнића и осталих "војвода" клале Хрвате и Муслимане. Једно се и друго, дакако, догађало уз благослов и свесрдну помоћ окупатора. Разговарамо о томе и с ужасом се питамо што би било од наших народа да се комунисти нису ставили на чело устанка и омели паклене планове о њихову међусобном уништењу...

Ослобођен заједничком акцијом крајишких и хрватских бригада, Бихаћ је сада главни град цијеле слободне Југославије. У њему-се већ налази Централни комитет Комунистичке партије Југославије и Врховни штаб Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, а сад ћемо у њему створити и заједничко политичко представништво свих наших народа и врховних органа нове, народне власти. Премда на сваком кораку сусрећемо трагове недавних жестоких борби за његово ослобођење, град делује готово мирнодопски. Дућани су, гостионице, каване, сластичарнице, бријачнице и остале обртничке радње отворене. Улице пуне народа и војске. Мешају се тророшке с титовкама, шешири и качкети с фесовима и црвенкапама. Са свих страна одјекује пјесма. На кућама заставе и свјеже исписане паролe о братству Срба, Хрвата и Муслимана, о Титу и Партији, Стаљину и Црвеној армији...

Зауоставили смо се пред хотелом "Босна". Бакарић и Хебранг одоше у Врховни штаб, а ми се упутисмо у хотел. Пред рестаурацијом стајаху групице људи у живу разговору. У једној угледах свога робијашког друга Ивана Милутиновића, кога нисам видео још од митровачких дана. Тада је био мршав, болежљив, а сада ми се у војничкој одори, са својим великим чекињавим брком, учинио некако ојачао, иако су му образи још увијек упали.

– Гле га, Чворка му његова! – повика угледавши ме. (Чворак му је била омиљсна узречница на робији.) Заглеи ме и представи људима око себе: – Мој робијашки друг. Брат Хрват – рече. – А ово су моји Црногорци.

Били су то угледени привак црногорских земљорадника, уредник "Слободне мисли" из Никшића, проф. Стојан Церовић, на стари борац из балканских ратова Ђоко Павичевић, који својом импозантном сиједом брадом дјелује као св. Никола. И још неки.

Ту, пред "Босном", и унутра у рестаурацији, доживио сам још много узбуђених сусрета, грљења и тапшања по леђима, јер сам наишао на низ старих пријатеља и другова. Међу осталима ту нађох и двојицу својих старих знанаца, истакнуте политичаре Хрватске сељачке странке из Босне и Далмације Паву Крцу, народног заступника за Сину, и Флору Сучица, претседника Градске организације ХСС-а за Ливно. С њима је био и командант IV оперативне зоне Хрватске (за Далмацију), популарни селитски комунист Вицко Крстуловић и познати загребачки сликар Ђуро Тишак. Занимају се за стање у сјеверној Хрватској, а Крца се посебно интересује што је с Мишкином. Приповједамо како је Мишкин не само одбио Мачков позив на суралњу с усташком владом него је, заједно с осталим подравским привацима ХСС-а, одмах устао против усташких злодјела, па су га ухапсили и отјерали у Јасеновац.

– Банда крвава – циједи Крца љутито испод просиједа брка. Једног Мишкину. И ниже сонче далматинске псовке. А доли, код нас, у Далмацији њиови савезници, четници, кољу Рвате. – И приповједа како су у Пољима и на Мосору Талијани и четници недавно извршили масовне покоље по хрватским селима...

Ту сам упознао и делегате братске Србије: Дра Павла Савића, професора Београдског универзитета и познатог атомиста, који је прије рата у Паризу, заједно с Irène Curie, разбијао уранове атоме. Ситан је то, и мршав човек, што се изгубио у превелику одијелу војничког кроја, из којег стрши блиједна озбиљна глава. Уза њ

је његов колега, такођер професор Београдског универзитета др Симо Милошевић, писац међународно признатих расправа с подручја медицине. Повисок, мршав, не-обично пријазан човјек, чије се кратковидне очи стално смјешкају иза дебелих стакла наочала, напосто осваја људе око себе. Пао ми је у очи чврст жовијалан човјек средњих година, јаке риђе браде, поврх које се на титовки, уза црвену звијезду блиста – крст. Тај фамозни поп Влада Зечевић, из Крупња (зап. Србија), који је у устанак ушао као четник, али је, прозревши Дражину издају, одмах пришао партизанима. Кад сам му приповједао како смо се његовим случајем служили у пропагандном раду међу личким четницима, упита ме заинтересирано: "Је ли палило."

– Па, негдје јест – рекох. – Негдје, богами, није.

– Хе-хее – насмијао се гласно. – Ни мени самом нису веровали. Да знаш колико сам се напојао и начитао док сам неке уверио да сам заиста поп.

Но, највише ме се дојмио један необичан постарији сељачки тандем: високи, мршави Лука Стевић, прослављени јунак из балканских и свјетскога рата (у њима је стекао једанаест одликовања, међу којима и двије Карађорђево звијезде!) и мачвански воденичар Милан Беловуковић–Дева, буцмаст доброћудан човјек, ведре, широке, праве панонске душе. Нераздвојни, подсјећају својим појавама на дон Кихота и Санча Панса ...

Санцачку делегацију предводи Миле Перуничих, члан руководства бивше Демократске странке и њезин народни посланик, а сада помоћник команданта III санцачке бригаде. Кошчат, озбиљан, помало аскетског лица, сав зрачи поштењем и самопријегором. Уза њ је вјерски референт те бригаде, прота Јевстатије Караматијевић, бивши предсједник НОО–а Нове Вароши, који је с цијелом својом обитељи отишао у партизане. С високом камилавком на глави, онако брадат, озбиљан, одмјерен, креће се достојанствено као на литургији ...

Упознао сам и представника босанско–херцеговачких Муслимана, међу којима и "оног Нурија из Цазина", Нурија Поздерца. Темелјит, сталожен, крупне главе с фесом набијеним на широко чело, доимље се снажно, поуздано. Ту је и мој знапац са Загребачког свеучилишта Осман Карабеговић, један од организатора устанка у Бос. крајини, сада већ политички комесар Првог босанског корпуса. Па мој стари пријатељ и друг из редакције загребачке "Сељачке мисли" књижевник Скендер Куленовић. Он није вијећник (што ме је зачудило) иако је својим pjesама ("Стојанка – мајка Кнешпољка" и др.) већ био стекао велику популарност у народу.

Срдачан је био сусрет и с осталим предратним новинарским колегама: Веселином Маслешом, Владом Дедијером и Никицом Павлићем. Весо, као и увјек лежеран и духовит, својим финим, ведрим хумором шири око себе оптимизам. Дубоко је увјерен да смо најтеже пребродили, да је партизанско "херојско доба" заувјек прошло. Бави се мишљу да послвије засједања сазовемо конгрес научних радника, књижевника и умјетника. Пита ме бих ли хтио ући у одбор за сазивање тог конгреса. Наравно, рекох ... Дедијер, пак, по своју: онако гломазан, разбарушен, доноси са собом немир и буку. Показује ми свој "Дневник", у који из дана у дан биљежи све важније партизанске догађаје, и моли ме да му за њ напишем приказ устанка у Лици. Пристао сам ... С Павлићем сам заједно робовао у Митровици и још ондје склопио уско пријатељство. Касније смо сурађивали скупа у "Сељачкој мисли" и "Путоказу", а на почетку устанка (у који је ушао са своја три брата) нашли смо се опет у редакцији дрварског "Герилца". Иако борбен, као и прије, чини ми се да му у ријечима осјећам призив неке резигнације. Не могу докучити због чега ...

Све нас је посебно импресионирао сусрет са дром Иваном Рибаром, који нас је срдачно дочекао, истичући да и сам припада хрватској делегацији. Стари грађан-

ски политичар и државник, некадашњи предсједник Уставотворне скупштине, дјелује веома једноставно, али и достојанствено. Дошао је прије неколико мјесеци из Загребa на ослобођен териториј. Пошао је, каже, за својим синовима Ивом–Лолом и Јурицом, јер му је ту једино и мјесто. Од њега смо сазнали да на засједању нећемо моћи формирати вијеће народних повјереника, него само извршно вијеће Антифашистичког вијећа народног ослобођења. (Тада сам први пут чуо и пун, службени назив нашега вијећа и његову кратицу: АВНОЈ.) "Вијеће народних повереника" могло би наиме већ својим називом подсјећати на појам владе, што би још више узнемирило ону избјегличку господу у Лондону, која су не само под окриљем британске владе него и у нормалним службеним односима са Совјетским Савезом. (Недавно су, рече др Рибар, Москва и краљевска избјегличка влада у Лондону чак подигли своја посланства на ранг амбасада!) У таковој би ситуацији стварање вијећа повјереника могло изазвати нове компликације у и онако деликатним међусавезничким односима, што никако не смијемо допустити. Уосталом, то нам савјетује и сама Москва. (Москва је тада у нашим очима била апсолутни ауторитет.) Схватили смо. *Roma locuta ...*

Најсрдачнији је свакако био сусрет с "ректором" наших "комунистичких свеучилишта" у Лепоглави и Митровици Мошом Пијадом. Премда запослен преко главе (јер је на њему лежао највећи дио посла око засједања), мали, жустри Моша, коме ни четрнаестогодишње тамновање, ни двије године логора, ни осмнаестомјесечна оружана борба нису окрниле ни трунак младеначког полета, налази времена да измијени ријеч–двје са сваким. Посебно са својим "ученицима". Сад, вели, момци, треба да покажемо како смо схватили Маркса и Лењина.

– Па, друже Мошо – рекох. – Схватили смо их онако како си нас ти учио.

– Хе–хее, мој подрумољупче (тако ме назвао на робији), сад је дошло време да и професори и ђаци полажу испите. И то – дода озбиљно – у кривој пракси револуције.

Поразговорисмо мало и о промјени назива (а самим тим и карактера) извршног органа АВНОЈ–а.

– Да – слегнуо је раменима. – То је највише што у садашњим комплицираним околностима можемо створити.

Рекох му како ми се чини да ће и народ и борци и на то извршно вијеће гладати као на своју владу. Хтјели ми то или не.

– Вероватно – замирка очима иза дебелих наочала. – Но, ми ту не можемо ништа – слегну поново раменима. И оде.

Свечана сједница

Тога дана – 26. студеног 1942. – у 6 сати послје подне почело је Прво засиједање Антифашистичког вијећа народног ослобођења Југославије, јединственог револуционарног парламента у Хитлеровој "европској тврђави". Одржано је у "Клостру", католичком женском самостану, који је, додуше, у недавним борбама за ослобођење Бихаћа био оштећен, али је имао велику дворану, најприкладнију у граду за ову свечану пригоду. Пред њом се већ рано послје подне окупило мноштво свијета, пјевајући и кличући народноослободилачкој борби, Титу и Партији, братству и јединству народа, Црвеној армији и савезницима. А кад смо се, нешто прије шест сати и ми појавили пред улазом у зграду, повицима се придружише нови: народној скупштини и народној влади.

Дворана је скромно, али лијепо и укусно уређена. Није ни чудо, уређивана је под водством наших познатих умјетника, академских сликара Исмета Мујезиновића и Ђуре Тилка. Са зидова нас добро гледају велики портрети Тита, Стаљина, Чуг-

chila и Roosevelta (које је израдио Мујезиновић) са зимзеленим вијенцима и одговарајућим пароланама. На позорници, украшеној ћилимима и шареницама двије југословенске заставе с црвеним звијездама и огроман нови југословенски грб (рад Ђуре Тилка), а око њих совјетска, америчка и британска застава. Сред позорнице повећи стол – за радно предсједништво. Поврх ње исписан великим словима, наш борбени поздрав: "Смрт фашизму – слобода народу", а са стране висе двије заставе: црвена са српом и чекићем и југословенска са звијездом. Испод позорнице подиј с говорницом и столовима за записничаре и новинаре. До њих у угловима ћупови с украсним биљем и цвијећем. Око позорнице и дуж зидова испреплетани зелени вијенци од свјеже јеле, па сва дворана одише угодним дахом црногорице. Преко балкона парола: "Сви на фронт – све за фронт".

Убрзо се дворана испунила жагором вјешника који заузеше прве редове сједала и многобројних гостију који се смјестише иза њих. Ту су представници војске и Партије, бихаћког НОО–а из Босанске крајине, Лике и Кордуна, па женских и омладинских организација и, напосто, – народа. И балкон је био пун људи. И сви пролази.

Сједио сам с осталим члановима хрватске делегације у другом реду, лијево, и правом новинарском радозналошћу проматрао људе око себе. На лицима свих, од најстаријих до најмлађих, зрцали се помјешан израз неприкривене радости, достојанства и поноса и свијести судионика и стваралаца велика повјесна чина. Али, кад се на вратима појавио Тито, радост превлада над свим: дворана се проломи аплаузом и поклицима. А он насмијан, и очито и сам узбуђен, весело одздрављаше, прилазећи одмјереним кораком свом сједишту.

Дворана се умирила тек кад се на позорници појавио пјевачки збор Казалишта народног ослобођења, који отијева "Хеј, Славени". Сви прихватише стару илирску будницу, која отада постаде химном наших народа.

Онда се на позорницу попе Станко Опачић–Ћаница. Онизак, збит, објасни звонким гласом да је овај састанак "највишег политичког форума, политичког представништва свих наших народа сазван на позив Врховног команданта Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, друга Тита, и оно треба, заједно са Врховним штабом, да постане и да буде главни организатор опћенародне борбе за протјеривање окупатора из наше земље, да буде главни руководилац свих напора и тежњи наших народа за ослобођење од окупатора, од проклетих фашиста и њихових домаћих слугу и четника, за стварање једне нове, на братству и равноправности народа засноване државе, државе у којој ће сви народи бити равноправни једни другима ..."

Нов пролом овација. Дуго је Ћаница морао чекати прије него је могао предложити дневни ред и листу почасног и радног предсједништва. У почасно су ушли: Калињин, Стаљин, Молотов, Roosevelt, Churchill, Тимошенко, Тито, ЦК КПЈ, Врховни штаб НОВ и ПО Југославије, па главни штабови НОВ и ПО Хрватске, Србије, Босне и Херцеговина, Црне Горе, затим Извршни одбор Ослободилне фронте Словеније и штаб Првог босанског корпуса НОВ и ПОЈ. А у радно: др Иван Рибар, Нурија Поздерац, Моша Пијаде, Павео Крце, Ката Пејновић и прота Јевстатије Караматијевић.

Преузевши руковођење даљњим током засједања, др Иван Рибар најприје је предложио минуту шутње у славу палих бораца и жртава фашистичког и квислиншког терора и палим партизанским борцима чије кости леже расијане широм Југославије – свјесна да без њихове борбе не би било ни данашњег повијесног чина ... Затим је

предложио записничаре: Милентија Поповића и мене и чланове Верификационог одбора: Владу Зечевића, дра Владимира Бакарића и Ђуру Пуцара. Пошто смо сви једногласно изабрани, замолио нас је маниром рутинирана парламентарца да се прихватимо својих дужности, а Поповића посебно да изврши прозив вијећника.

Од седамдестак прозваних имена одазвало их се нешто више од педесет. Попис је био састављен по појединим земљама Југославије, с изузетком Јосипа Броза Тита као Врховног команданта Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије. Хрватска је била заступљена с 15 вијећника, Србија са 14, Санџак са 6, Босна и Херцеговина са 17, Црна Гора с 14 и Војводина с 3, док су за Словенију и Македонију недостајала имена јер их тамошњи руководиоци народноослободилачког покрета, што због даљине, што због војне ситуације ондје, нису могла доставити. Чак и из саме Хрватске мањкала су три вијећника (др Павле Грегорић и др Младен Ивковић из Славоније и Јурица Драушник из Жумбрачко-покупског округа).

На позив предједавајућег, дра Рибара, вијећници су појединачно предавали своја пуномоћја Верификационом одбору. Предавши своје међу првима, могао сам са свога записничарског мјеста проматрати поворку вијећника како дефилира пред предсједничким столом. Била је заиста импозантна по свом саставу. Обухваћала је све друштвене снаге наших народа: од сељака, радника, обртника и намјештеника до студената, професора, лијечника, одвјетника, свећеника, умјетника, књижевника и учењака. И представника свих политичких странака и струја: од вјечно прогањаних комуниста и дугогодишњих робијаша, преко ХСС-овца и самосталаца, демократа и федералиста, земљорадника и спахиноваца до некадашњих властодржачких радикала. И старе ратнике с Овчјег поља и Куманова, Цера и Колубаре, Скадра и Мојковца, Солуна и Соче, и нове јунаке из шпанолског рата и славних бојишта народноослободилачке борбе: Ужица и Плевља, Романије и Козаре, Прозора и Ливна, Петрове горе и Биџаћа... Заиста – размишљао сам – задивљује ова свесобухватна ширина наше народноослободилачке борбе, што се тако релефно изражава баш ту, на овом засједању. Али исто тако и снага и изванредна умјешност Партије и Врховног штаба, који су успјели све те разнородне елементе окупити око себе и ујединити их у борби против окупатора и домаћих издајника. И то у тако раскомаданој земљи, окупационој толиким војскама, испресијецаној границама толиких држава и окупационих зона... Зар већ то само по себи није доказ наше несаломљиве снаге и гаранција неминовности наше побједе.

Размишљајући о томе зачух како ме нетко зовну. Окрених се. Био је то Тито. Сједио је недалеко, у наслоњачу, у средини првог реда и позвао ме руком. Прићох му, поздравивши га војнички, стиснуто песницом прислоњеном о спљеоочицу:

– Изволите, друже команданте.

– Но, чему тако службено – осмјехну се, пружајући ми руку.

– Па, ето – осмијехнух се сад и ја – као војник кад прилази свом врховном команданту.

– Хајде остави то – махну руком. – Него, како то да ме ниси дошао посјетити.

– Био бих врло радо друже Тито – рекох – али сам се бојао да ти не сметам. Знам колико си запослен, особито сада...

– Па толико времена морамо наћи, ми комунисти, један за другог – рече. – Добро. доћи сутра о подне, кад сврши сједница.

Онда му очи пријећоше на позорницу, гдје су вијећници још увијек предавали своја пуномоћја.

– А што онако, као новинар, кажеш на ово. – упита ме.

Рекох му о чему сам управо размишљао кад ме зовнуо к себи.

– Да, много смо постигли – одврати. – Али, највећи задаци тек су пред нама – додаде некако замишљено.

Уто му приђоше неки вијећници што су се, након предаје позива, враћали на своја мјеста. Хтјели су се поздравити с њим, па се повукох да им дадем мјеста ...

Ускоро је завршила и предаја позива. Констатиравши то, др Рибар се диже и најави другу точку дневног реда:

"Другови, дајем ријеч нашем Врховном команданту, нашем вољеном другу Јосипу Брозу Титу, сазивачу засједања Антифашистичког вијећа народног ослобођења, који ће отворити ово наше хисторијско засједање."

Дворана задрхта од спонтаног плеска и повика. Вијећници се дигоше на ноге. И гости и све присутно грађанство. А плесак се и повици слише у сложан, дуготрајан рефрен: "Ти-то ... Ти-то ... Ти-то!"

[...]

(Дискусија Станка Опачића)

Затим је говорио Станко Опачић, један од организатора устанка на Кордуну, опјевани "Таница мали". Говорио је снажним звонким гласом, живо и сликовито, поздрављајући вијећнике АВНОЈ-а "у име Срба у Хрватској – народа, који је био изврнут најжешћим прогонима злочиначке усташке страховладе, кога је Павелић био напросто осудио на смрт и истребљење". Као бивши члан Самостално-демократске странке Опачић се посебно осврнуо на ту странку, која је на Кордуну имала много присташа, а чије је водство такођер побјегло ван или се увукло у мишије рупе, препустивши Србе у Хрватској њиховој ужасној судбини. "Али, не" – дигоа је глас – "нисмо остали сами. С нама је била Комунистичка партија, једина партија која је остала вјерна народима, па и Србима у Хрватској." И зато кад је Партија позвала наше народе на устанак, Срби у Хрватској су јој се масовно одазвали и – заједно с најбољим синовима хрватског народа – дигли на устанак, јер су у њему видјели свој једини спас ...

Посебно је говорио о устанку на Кордуну, нагласивши да се подигао и развијао под непосредним руководством Централног комитета Комунистичке партије Хрватске и Окружног комитета Карловац. Они су, заједно с кордунашким комунистима, израдили план и линију устанка, па чак одредили и датум његовог почетка, а послали су на Кордун и више искусних политичких радника и војних руководиоца "Шпанаца". Зато се устанак на Кордуну развијао успјешно и правилно без неких већих застрањивања. Поготово откад се на Кордуну формирао и Главни штаб Хрватске. Наравно – наставио је – позив на устанак није позив у сватове. Било је колебања, и сумњи и невјерице. "Како ћемо с четири пушке на четири државе." – говорили су опортунисти и шпекуланти. Било је отвореног отпора, највише од бивших политиканата, трговаца, чиновника и крчмара, који су подузимали све да се умиле крвавој усташкој власти. Но све је то убрзо свладано, поготово послјије првих успјешних акција партизана. А било је и покушаја – углавном од неколицине бивших краљевских официра и жандара – да се устанак против окупатора и усташа скрене у борбу против Хрвата и претвори у братоубилачки рат. Али је и то одмах, још у заметку онемогућено. То лакше што су у устанку од првог часа судјеловали и Хрвати, особито из Карловца, а доље, на граници с Босном, и Муслимани. Тако се код нас у крви и оружју ковало братство и јединство народа. (Буран аплауз)

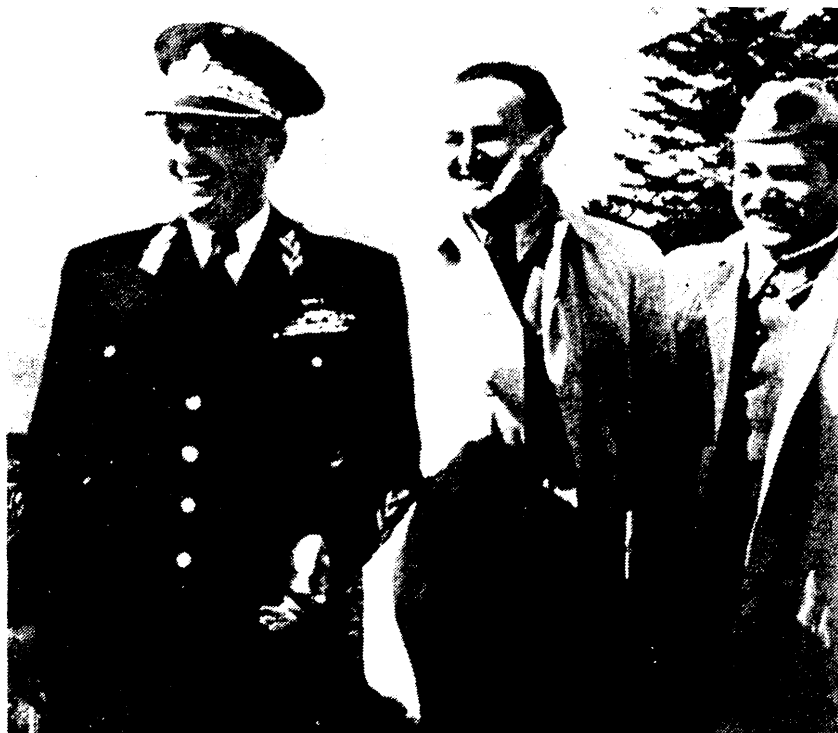
Кордун је – говорио је Опачић – од првог часа стварања Павелићеве тзв. НДХ био трн у оку и окупаторима и усташама. Међу првима се баш на Кордуну догодио један од најтежих усташких злочина – покољ невиног српског становништва Ве-

љуна, извршен у Благају, 6. маја 1941. Кад је избио устанак, Талијани и усташе су подузели низ офензивних акција на ослобођени териториј, убијајући, жарећи и палећи по Кордуну. Једном је таквом офензивом руководио чак сам Павелић. Но све им је било узалуд – све смо издржали. Штовише, из свих тих борби излазили смо све јачи, па данас Кордун, уз више подручних батаљона, има своју славну дивизију – VIII кордунашку дивизију, чије су јединице судјеловале и у борбама за ослобођење Бихаћа. (Аплауз.)

Оснивање АВНОЈ-а – завршио је Опачић – дат ће нашој борби нов подстрек. Срби у Хрватској гледају у њему своје право народно представништво. Под његовим ће се руководством српски народ у Хрватској одлучно борити да се никада више не врати стара владавина среских начелника и жандара и других народних крвопија; борит ће се за нову Југославију слободе и братства народа, у којој ће сви народи бити равноправни, па тако и Срби у Хрватској. (Бурно одобравање.)

{...}

("Друга година народноослободилачког рата на подручју Карловца, Кордуна, Лике, Покупља и Жумберка, Карловац", Хисторијски архив, 1973, стр. 564–571, 588–589.)

*Јосип Броз Тито, Владимир Бакарић и Стево Крајачић
у првим послератним годинама.*

*Јосип Броз Тито и Едвард Кардељ
на Вису у лето 1944. године.*

6. Прво ослобођење Перјасице

31. августа 1941. године

Полетио соко тица сива
из кордунског мјеста Перјасице.
Лети соко што га крила носе
без одмора до Дебеле косе.

У Дебелој коси он је стао
и Ћаници глас је донесао.
То не бјеше соко тица сива,
вић то бјеше Карас Милутине,
мудра глава, Перјасице дика,
рођен вођа и нада велика.
Кад се јунак с Ћаном поздравио,
он је одмах диван започео:
"Друже Ћане, не могу чекати
него теби морам казивати:
ми имамо пошту и општину,
усред села жандарску постају.
Осамнаест ту жандара има,
само ј' један ноћу пред вратима.
Не вјерују да опасност пријети
па је вријеме, треба их напасти
изненада, нијесу тако љути
јер до сада нијесу нападали.
А наредник лисица је права,
он све чини да народ успава;
својих газда извршава вољу
да нас лакше скупе и покољу.
Чува тајну Ивановић јарка
јер се боји народног устанка."
Кад командир ријечи саслушао,
Милутина натраг је послао
и рек'о му да к'о мрамор ћути
да душмани ништа не наслуте.
А кад одред Перјасици дође,
нек се одмах на помоћи нађе.
Сад командир више мира нема,
већ за борбу свој одред припрема.
На састанак зове комесара,
па водника и два десетара;
све по реду он казује сада
што другови прихватише радо:
"Перјасицу морамо добити
и жандаре тамо заробити
па оружје од њих покупити,
у устанак вјеру пробудити.

Та нам борба, браћо, није шала,
 посада је добро оружана;
 наши борци искуства немају
 да утврде такве нападају.
 Ал' ни они нијесу прекаљени
 јер до сада нијесу нападани;
 хватали су голоруке људе,
 зазирали од наше засједе.
 Нападу се нашем не надају,
 о дрскости таквој не сањају.
 На Кордуну још није до сада
 на утврду не бјеше напада.
 Први ћемо то сада начети
 јер једанпут морамо почети."
 Тридесетог бјеше аугуста
 Кад Дебела коса оста пуста;
 крену одред из горскога лада
 у потаји до Горњег Скрада.
 Ту су одред мало појачали,
 шест бораца себи изабрали;
 сада их је тридесет на броју,
 уздају се у одлучност своју.
 А из Скадра по ноћи се иде
 да шпијуни душмански не виде.
 Кад стигоше близу Перјасици.
 склонише се у једној шумици;
 распоред им командир је дао,
 у три групе одред разврстао
 и овако њима говорио:
 "Ти ћеш, Гњаци, с чела нападати,
 на ту страну ватру навлачити;
 нек стражара на предају вичу
 док са леђа други се примичу.
 Свако знаде што радити треба,
 душман не зна што га сада вреба,
 ми, другови, морамо успјети!
 Када ову борбу добијемо,
 Компартије име освјетламо,
 тада ће нам народ вјеровати
 и под наш ће барјак долазити,
 глас о нама далеко се чути."
 Ноћ је тамна, опколише лако,
 сад побјећи не могу никакo.
 Када поноћ заказана мину,
 на касарну наша пушка плану,
 пушка плану, борба се створи,
 на касарни прснуше прозори,
 а на позив жандари не хаје,
 па до зоре бојна ватра траје.

Кад се с леђа борци привукоше,
у касарну бомбе убацише,
од те бомбе све им се заљуља,
чу се јаук рањеног жандара.
Свиће јутро, зора се запливи,
сад наредник жандарски се јави:
"Не пуцајте и ми престајемо
и оружје вама предајемо,
ал' часну ријеч дај нам, командире,
да ћеш кући пустити нас живе."
Ћаничин се одред прославио,
све жандаре живе заробио,
рањенога жандара превио,
у болницу одмах отпремио,
на слободу остале пустио.
За то вријеме плијен је велик био:
дваест и шест нових карабина,
четрдесет цивилних пушака
и опрема друга свакојака.
А највећа побједа је била:
од одреда чета се створила,
а побједа далеко се чула,
партизанско име прославила.
Кад је бијели освануо данак,
скупии се народни састанак,
Перјасички одред основао
па је Ћане 'вако говорио:
"Милутине, командир си сада,
народу и Партији си нада.
Имаш борце, у борбу их води,
то су пути ка нашој слободи.
То оружје што ћете добити,
са њим ћете друго отимати.
Нашу судбу сви знадете сада
откад душман државом завлада."

Није дуго вријеме потрајало,
Перјасичка чета је настала,
са Горњим се Скадром сјединила,
јуначки се батаљон створио,
партизанску славу проносио.

*("Народне пјесме, пословице и слике из живота и обичаја Срба на Кордуну", књ. II, сакупио и уредио Станко Опачић Ћаница,
"Просвјета", Загреб, 1987., стр. 232-237)*

7. Партизани Војнић опколише

(Одломак)

Четрдесет и прве године
у децембру мјесецу бијаше
партизани Војнић опколише,
фашистима храну прекинуше.
Авиони храну им носише,
ал и то им за кратко бијаше:
фашисти су присиљени били
па су они Војнић напустили,
дванаестог јануара рано
побјегоше за Утињу право.
Јурга одред дочека их тамо,
По Утињи Ћаница се креће,
фашисти му измакнути неће.
Ту је дошло и још партизана
и удари народ са свих страна,
ал' да видиш Опачића Ћане,
распореди добро партизана
и фашисте добро опколише,
на фашисте ватру отворише.
Фашиста је пет стотина било
митраљез'ма некол'ко побише,
фашисти се тада предадоше
и оружје своје одложише.
Код онога Лончарева млина
са фашист'ма борба се водила;
велики је снијег тада био,
од крви се снијег црвенио.
Оне који ту живи осташе
партизани у Војнић вратише.
Када су им говор одржали,
онда су их кућама пустили.

("Народне пјесме, пословице и слике из живота и обичаја Срба на Кордуну", књ. II, сакупио и уредио Станко Опачић Ћаница, "Просвјета", Загреб, 1987, стр. 232–237.)

8. Станко Опачић Ћаница *

АБЕЗ

Абез, мала шума
на гордом Кордуну.
Шути и шутке слави
чудну причу о Зопиру.
Краву, али славу увертиру.

Абез је шума,
Турци јој име дали.
Зашто, добро су знали.
У шетњи из Азије у Европу,
уморни од крви,
Ту су коначно стали.

Абез, Петрова гора,
Земља сељака Кордуна,
не кметова феудалних,
него слободара,
легло вјечних буна.

Абез, деветнаестог јула
дрхти земља,
урлају тенкови швалски,
колоне жутих пакосних мрави,
Хитлер гази Европу,
на исток плови и слави.

Абез, изнад крошања шуме
плове вјечите сјенке:
некад полумјесец, а сада
црни облак кукастог крста,
страх и страв,
поново капље крв.
А доље под крошњом
нешто се полако миче и сикће,
леже се крилати див.

Абез 19. јула 1941.
Кроз етер пси лају и вуци вију
из Рима и Берлина:
"Славени, комунисти,
Срби, Цигани, Јевреји,
за вас мјеста још само
у гробу има."

* Песма је објављена под псеудонимом Милош Милеуснић

Абез, под крошњом,
у тихој дољи,
на сушеку сувог лишћа
сједи десет комуниста.

Кроз етер Хитлер лаје
и грди 27. март.
А Раде Кончар, под крошњама Абеза,
преноси одлуке за старт.

Под крошњама у тихој дољи
три партијска комитета Баније и Кордуна
свијесно, без страха, од бољег бољи.
Граничар треба да зна
да ово није Кватерникова авантура.

И прасну бомба
у сваком селу Баније, Лике и Кордуна,
пљуснуше постоји крви.
разви се бојни барјак,
на њем петокрака звијезда.
Дигу се у бој за слободу
стара хајдучка гнијезда.

Устанак букти шири се и расте;
Тито, партија, слобода,
братство – јединство –
старе жеље и нова нада.
Селани и радници и све што
воли слободу,
постале једно сада.

("Петрова ми гора мати", "Просвјета", Загреб, 1983, стр. 155–157.)

9. Извјештај Одјела народне просвјете Предсједништву ЗАВНОХ–а о закључцима на конференцији о књижевном језику

ЗЕМАЉСКО АНТИФАШИСТИЧКО ВИЈЕЋЕ НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА ХРВАТСКЕ

Одјел народне просвјете

Број: 377

Дне 10. августа 1944.

Председништву ЗАВНОХ–а

Конференција о књижевном језику, која је одржана у Просвјетном одјелу ЗАВНОХ–а 3. VIII 1944. у присутности два члана Предсједништва ЗАВНОХ–а, свих чланова Просвјетног одјела, по једнога члана редакција "Вијесника", "Слободног дома" и "Српске ријечи", након што је расправила питања:

1. Да ли је књижевни језик Хрвата и Срба у Хрватској један?
2. Каквим правописом треба да се служимо?
3. Језик и правопис наших новина
4. Језик и правопис наших уреда

створила је закључак: Будући да представници хрватске филологије и књижевности још од 1850. године начелно признају јединствени књижевни језик Хрвата и Срба како му је израдио правила Вук Ст. Карацић на темељу говора народа ијекавских штокаваца, а тај језик фонетскога писања практично се увео деведесетих година прошлог столећа у школе, и на тој основи настављали Броз, Маретић и Стј. Ивић – то нема разлога да се одступа од те језичне линије ни данас. Стрампутице А. Белића и одступања усташког Уреда за хрватски језик нису могли да оборе чињеницу, да је језик наших најбољих књижевника штокавскога поријекла углед једнако и Србима и Хрватима, као што је и књижевни језик у школама ијекавског подручја био један, као што је говор народа на коме је израђен књижевни језик и Хрватима и Србима један. Уколико има каквих разлика у писању ијекаваца Срба и Хрвата, оне су локалне, а нису националне. Разлике долазе нарочито од страних трагова у нашем језику (германизми, турцизми, галицизми) којих се треба ријешити да остане језична једнакост и језик чист. *Језик је, дакле, један и треба га заједнички чистити.*

Различити досадашњи називи нека се сведу на један: *народни језик*, а тај је назив бивао и прије у школама у употреби.

Како су *латиница* и *ћирилица* равноправна писма, то ће се у читанкама употребљавати оба писма, и то у двије почетнице с по једним писмом, а читанка за основне школе и она за средње бит ће испуњене и латинским и ћирилским текстовима.

Будући да латиница није искључиво национално–хрватско писмо ни ћирилица српско, то се оставља на вољу писцима да своје чланке пишу којим било писмом. Тако исто им се оставља на вољу да пишу на пр. футур састављено или растављено (казаћу – казат ћу) тко – ко. сурадња – сарадња, точка – тачка и сл., јер нису провинцијализми, нити су ознаке неког посебног хрватског односно српског писања, само треба да остану досљедни.

То исто нека се примјени и у повременој штампи.

Остале одредбе о правопису вриједје према Боранићеву [правопису] из 1928. године изузевши *интерпункцију* које има да буде *логичка*.

За само чишћење језика и надзор над штампом изабрана је *Комисија за књижевни језик* при Просвјетном одјелу ЗАВНОХ–а којој су чланови: Петар Ластва, Иван Дончевић и Милан Јока, а замјеници Бранко Сучевић, Владо Поповић и Богољуб Рапајић.

Комисија ће израдити *кратке правописне упуте* најосјетљивијих случајева, у којима се обично колеба, и послати их редакцијама и установама, а по потреби давати упуте и путем новина.

Коначно, Комисија за језик овим се обраћа Предсједништву ЗАВНОХ–а, након што ове закључке конференције одобри, да би упутило *Законодавни одбор* нека своје законске пројекте и одредбе прије објављивања шаље Комисији за језични преглед.

Смрт фашизму – Слобода народу!

Одјел народне просвјете:

Б. Сучевић (в. р.)

Комисија за књижевни језик:

П. Ластва (в. р.)

(ЗАВНОХ. Зборник докумената 1944, књ. III,
Институт за историју радничког покрета
Хрватске, Загреб, 1975, стр. 237–238)

10. Писмо Српског клуба вијећника ЗАВНОХ-а Душану Чалићу о задацима Српског клуба

СРПСКИ КЛУБ ВИЈЕЋНИКА ЗАВНОХ-а
Дне 12. VIII. 1944.

Другу Чалић Душану, члану Српског Клуба

Драги друже,

12. јануара о. г. формиран је Српски Клуб вијећника ЗАВНОХ-а. Тога дана вијећници Срби, образовали су свој клуб унутар ЗАВНОХ-а. Пред Српски Клуб поставили су се крупни задаци. Они из дана у дан постају све значајнији и већи. Међутим да би се сви ти задаци у потпуности испунили, потребно је и нужно развити живу дјелатност и рад не само у ЗАВНОХ-у него и међу широким слојевима српског народа у Хрватској. Зато је нужно да се чим прије чланови Српског Клуба састану по покрајинама (Банија, Кордун, Лика, Горски Котар Далмација, Славонија, Загребачка област), те да на истима учине следеће:

1) Претрести спољну и унутрашњу политичку ситуацију. При томе им објаснити значај побједе Црвене армије, западних Савезника и наше НОВ.

Уједно треба претрести политичку ситуацију у своме крају те учинити све за *мобилизацију* у НОВ свега што је способно да носи пушку.

Порадити да се сав српски народ у Хрватској обухвати нашим антифашистичким масовним организацијама.

2) *Раскринкавати све отворене и прикривене непријатеље наших народа* и свим средствима борити се против њих и уништавати их. Износити конкретне примјере издајства и сарадње четничких банди са окупатором.

3) *Радити на учвршћењу братства између Срба и Хрвата* указујући да је оно услов нашег животног опстанка, наше независности и срећне будућности.

4) Обрадити и тумачити народу одлуке Другог засједања АВНОЈ-а, нарочито објашњавајући значај федеративног уређења нове Југославије, слободне заједнице равноправних народа.

Тумачити народу одлуке Трећег засједања ЗАВНОХ-а као и "Декларацију права народа и грађанина". При томе подробно објашњавати и истицати оне ставове одлука, које говоре о равноправности (грађанској, политичкој и националној) Срба и Хрвата у Хрватској, а нарочито да се та равноправност проводи на терену.

Протумачити одлуке о слободи савјести, о слободи религије, као и скоро донијету одлуку ЗАВНОХ-а о обавезности ћирилице и латинице у основним школама, наиме у српским мјестима ће се учити најприје ћирилица, а онда латиница, а у хрватским крајевима обратно. У мјешаним према већини.

Постарати се да Срби у свим крајевима набаве своје националне заставе.

5) Помагати и развијати своју српску народну културу и умјетност. Прикупљати и слати на Редакцију "Српске ријечи" пјесме и књижевне радове из ослободилачке борбе. Окупити народне гусларе и давати им подршку и помоћ у њиховом националном раду. Не смије се догодити да Срби срамежљиво изјављују да су Срби.

Редовно слати дописе на Српску Ријеч.

Уредити гробове наших народних бораца, као и свих убијених од стране окупатора и његових слугу усташа и четника.

6) Помоћи у организовању и раду Јединственоу народно-ослободилачку фронту.

7) Указати народу да се може директно обраћати Српском клубу у погледу тражења неког објашњења, улагања молбе или жалбе.

8) Опазили смо на терену, да наш лист "Српска Ријеч" или уопште не допире до народа, или ријетко. Ми немамо довољно папира и зато је Ријеч штампана у ограниченом броју примјерака, али зато је потребно да сви другови на терену подуму све, да се ниједан број не задржи у канцеларији неке установе (осим окружне), нити у цепу, него да кола кроз народ доклегод све село не прочита. Вијећници требају то лично провјеравати и интересирати се код људи да ли читају Српску Ријеч.

Осим тога настојте набавити папира гдјегод је то могуће и шаљите га Српском Клубу.

9) Слати извјештаје Српском Клубу о своме раду и стању у народу сваких мјесец дана.

10) На састанцима треба међу српским народом скупљати добровољне прилоге за Српску Ријеч и послати нам. Износићемо у листу имена прилагача. Истовремено вам јављамо да смо приступили организовању српског пјевачког друштва "Обилић". То ће бити мушки пјевачки збор од 40 пјевача. Затим српско просвјетно друштво, (које ће скупљати) приче и чланке, те документа из овог рата.

Потребно је да задужите сваког тко умије да пише, да нам опише и пошаље: све бојеве и јуначке подвиге сваког погинулог или живог борца. Затим злочине почињене над Србима од почетка до данас. Ништа се не смије пропустити ни заборавити.

Вјерујемо да ћеш схватити значај рада и дјелатности о горе наведеним питањима, те да ћеш још више прионувши на посао испунити своју дужност као члан Српског Клуба и дати свој пуни удио за ствар народног ослобођења.

Смрт фашизму – Слобода народу!

Другарски Те поздравља,

Секретар Ст. Опачић (в. р.)

Потпредсједник:
Богољуб Рапајић (в. р.)

М.П.

Имена чланова Српског Клуба – Славонија: Илић Слободан, члан Обласног НОО-а, Лукић Симо, члан Обласног НОО-а, Шашић Јефто, вијећник АВНОЈ-а, Жарковић др Грујина, потпуковник, Чалић Душан, члан Обласног НОО.

*(ЗАВНОХ. Зборник докумената 1944, књ. III,
Институт за историју радничког покрета
Хрватске, Загреб. 1975, стр. 241–243.)*

11. Одлука Предејдничтва ЗАВНОХ-а о поништењу присилног прекрштења Срба

ОДЛУКА

Чл.1.

Установљује се, да је насиљима окупатора и њихових помагача изазвано недобровољно и изнуђено превођење извјесног броја Срба у Хрватској с православља на католичанство или коју другу вјеру, у својој основи лишено сваке моралности и оправдања, да је у супротности са зајамченом слободом вјероисповјести и савјести, израженом у т. 5. Декларације о основним правима народа и грађана демократске Хрватске, те да је према томе такво присилно превођење са православља на католичанство или на другу вјеру ништаво и без сваке вриједности.

Чл.2.

На основу тога водитељи матичних књига, које још воде односни уреди римокатоличке цркве на подручју демократске федералне Хрватске, дужни су уреди ради све такве уписе извршене за вријеме непријатељске окупације да бришу као посљедицу насилничког дјеловања окупатора и усташа.

Водитељи матичних књига парохијских звања српскоправославне цркве дужни су успоставити онаково стање уписа, какво је било до 10. IV.1941. године, тј. до окупације наше земље од непријатеља.

Ако се ради о прелазу на коју другу вјероисповјест поступити треба у смислу горњих прописа.

Чл. 3.

Код брисања горњих уписа поступак треба да је брз и сумаран, без сувишних формалности.

Чл. 4.

Ова одлука ступа одмах на снагу.
Одјелу за унутрашње послове повјерава се провођење ове одлуке.

Смрт фашизму – Слобода народу!

Тајник:

Др Павле Грегорић (в. р.)

М.П.

Предејдник:

Топуско 25. VIII. 1944.

*(ЗАВНОХ. Зборник докумената 1944, књ. III,
Институт за историју радничког покрета
Хрватске, Загреб, 1975, стр. 268.)*

12. Тито – Хебрангу, 15. септембра 1944. године

15. септембар 1944. (Вис)

Необично ме је изненадило како сте могли у ЗАВНОХ-у донијети такво ријешење којим се у Хрватској уводи као обавезни предмет вјеронаука. То је врло груба грешка, за коју у првом реду носите одговорност ти и остали другови. Ниједна демократска земља нема вјеронауку као обавезан предмет по школама. Постојте на

сваки начин повући ову наредбу. Ватикан је ионако врло непријатељски расположен према нама и ради пуном паром да нам што више напакости окупљајући и подупирући све противнародне елементе у Југославији. Овако гњилом концесијом ви нећете нимало користити народноослободилачкој борби и нашим синовима, већ уносите у тековине наше борбе елементе назаднаштва.

*(Јосип Броз Тито: Сабрана дјела, том XXIII, ИЦ
"Комунист", БИГЗ, Београд, "Напријед", Загреб,
1982, стр. 146.)*

13. Тито – Хебрангу, 17. септембра 1944. године

17. септембар 1944. (Вис)

Смјеста обуставите рад те ваше тзв. телеграфске агенције ТАХ*. Шта то уопште значи. Клизите пуном паром у сепаратизам. Зар не видите да и федеративно уређене државе имају (само по једну) службену телеграфску агенцију. Нека вам примјер буде Совјетски Савез ако нико други. Тражимо најхитнији одговор по питању ваше одлуке о вјеронауци као обавезном предмету у школама. Мислим да се могло одговорити већ јуче и не чекати толико.

*(Јосип Броз Тито: Сабрана дјела, том XXIII, ИЦ
"Комунист", БИГЗ, Београд, "Напријед", Загреб,
1986, стр. 162.)*

14. Тито – Кардељу, 18. септембра 1944. године

18. септембар 1944. (Вис)

Путуј хитно у Хрватску. Тамо праве невјероватне глупости. Прво, ЗАВНОХ је донио одлуку према којој је вјеронаука обавезан предмет у школама. Друго, основали су некакву телеграфску агенцију "ТАХ". Све то доказује да су сепаратистичке тенденције врло јаке, и то, изгледа, код наших другова. Тиме се не треба шалити јер ћемо морати предузети најоштрије мјере. Сматрам Андрију (Хебранга) одговорним за све то. Испитај ствар и ако се Андрија буде држао таквих гледишта, мораћемо га скинути као секретара Ц(ентралног) к(омитета) КП Хрватске).

*(Јосип Броз Тито: Сабрана дјела, том XXIII, ИЦ
"Комунист", БИГЗ, Београд, "Напријед", Загреб,
1982, стр. 180.)*

* Телеграфска агенција Хрватске

*Владимир Бакарић.
Снимак из 1945. године*

Андрија Хебранг.

15. Извештај Едварда Кардеља о ситуацији у Хрватској, а посебно о Андрији Хебрангу, као и о ситуацији у Словенији, упућен 30. септембра 1944. године Јосипу Броз Титу

30. септембра 1944. (Вис)

Драги Тито,

Повратио сам се натраг из Словеније на основи Твог првог телеграма, у коме си тражио да дођем директно овамо. Твог другог телеграма, у коме си тражио да идем у Хрватску у вези са грешкама које су тамо учињене, нијесам примио. Депеша је била послата новом шифром, коју тамо нису могли дешифровати и тако сам се ја држао твоје прве депеше. Међутим, било би уствари и помало излишно да сам ишао тамо прије него што се договорим са тобом и осталим друговима по неким основним питањима у вези са ЦК КПХ. Како знаш, ја сам отишао у Хрватску прије него што сам ишао у Словенију и био сам тамо неколико дана. Био сам у ЦК, у ГШ у ЗАВНОХ–у, одржао сам једно савјетовање са комунистима–привредницима у апарату ЗАВНОХ–а и био на једној сједници Предсједништва ЗАВНОХ–а. Сви ти разговори су ми дали довољно јасну слику о положају у Хрватској, па због тога држим да би ваљало ићи сада у Хрватску тек после тога ако би прије тога донијели нека основна рјешења. Подробније ћу ти усмено саопћити о стању у Хрватској и у Словенији, те сам се данас ограничио само на неколико предлога, а тек после твог одговора на те предлоге вратио бих се у Хрватску да уредим ствари.

О тим предлозима разговарали смо подробно са Марком (Александром Ранковићем), Ђидом (Милованом Ђиласом) и Милутином (Иваном Милутиновићем). Они се слажу са њима, тако да ћу ја у писму формулисати наше заједничко мишљење.

Ради се у првом реду о томе да у Хрватској ствари неће добро ићи док год ће Андрија (Хебранг) бити секретар ЦК КПХ, односно док год ће се уопште тамо налазити. Читав његов менталитет и његов карактер су такви да представљају једну сталну тенденцију ка слабљењу повезивања Хрватске са Југославијом. Има у том погледу и конкретних момената који то доказују, а још више то доказује чињеница да имамо беспрекидно у Хрватској посла са истим негативним тенденцијама. Ја бих те разлоге свео углавном на следеће:

1. Код Андрије избија на сваком кораку националистички хрватски уклон. Тачно је, у свим новинама и пропаганди они много говоре о Југославији. У ствари то покрива једну стварну тенденцију нерасположења према Југославији. Ја не кажем да је та тенденција код Андрије свјесна, но практички се показује у читавом низу свакодневних ситница. Сумњам да бих претерао ако кажем да Андрија не воли Србе и Словенце и да сматра Југославију више–мање као неко "нуžno зло".

При томе је карактеристично да показује исту ванредну осетљивост за хрватска национална права према заједничкој Југославији, као на примјер према извесним локалним провинцијалним тенденцијама какве се донекле показују у Далмацији. Како год се стално боји да не би неки југословенски централизам окрњио Хрватској нека њена национална права, тако, са друге стране, има управо паничан страх пред – како он каже – "сепаратистичким" тенденцијама Далмације, иако, по мом мишљењу, озбиљних таквих тенденција у Далмацији нема. Андрија и читав ЦК КПХ оборили су се у ствари на Далмацију у првом реду због тога јер Далмација показује много већу повезаност са Југославијом него што показује остала Хрватска. Јасно је да сви ти моменти указују стварно на националистичко застрањивање код Андрије и под његовим утицајем и код неких других другова, нарочито код Стеве (Ивана Крајчића) итд.

2. Најкарактеристичнији у том погледу је однос према Србима у Хрватској. Они о Србима много говоре, но никаквих конкретних мера нису подузели да би Срби у Хрватској осећали да имају неке гаранције за будућност. Карактеристично је да су они забранили штампање по новинама поздрава које српске масе шаљу Српском клубу у ЗАВНОХ-у. Уопште су стали на становишта – тако ми је причао Раде Прибићевић – да Српски клуб не треба популаризирати, јер се тиме руши јединство ЗАВНОХ-а. То може донекле бити и тачно. Но, они нису ништа предузели да би нашли неку другу форму политичког живота Срба у Хрватској. Морамо имати на уму да су Срби у Хрватској у историји увек имали своје националне политичке организације – партију и да и данас теже за тим да би добили једно јединствено национално-политичко руководство. Баш из тих разлога појављује се код извесних људи тенденција по обнављању СДС* или неке друге српске политичке партије. Међутим, баш у таквој ситуацији имали би комунисти највише могућности да се поставе на чело српских народних маса у Хрватској и да заувек спрече тенденције по неким посебним српским странкама. По нашем мишљењу, требало би створити у Хрватској "Народноослободилачки фронт Срба у Хрватској". Тај би фронт био саставни дио Народноослободилачког фронта Хрватске, али би задовољавао тежње српског становништва, које хоће имати извесне гаранције да ће у будућој Хрватској бити неко ко ће специјално водити бригу о његовим националним правима. ЦК КПХ се у ствари држи негативно према свакаким таквим иницијативама. Срби, као што су на пример Ђаница Опачић и Раде Прибићевић, мишљења су да су српски процеси на ослобођеном територију Хрватске у много чему резултат неправилне политике према Србима, јер – тако они кажу – међу осуђенима су људи који су прије безусловно били одани народноослободилачком покрету. Раде Прибићевић ми је рекао ових дана да су тек сада увели у школе на ослобођеној територији Хрватске гдје живе Срби – ћирилицу. Прије тога су и по српским школама најпре почели да уче децу латиницу. Јасна ствар да такве ситуације народ стално узбуђују и уливају му неповерење према сутрашњици.

3. Напомињем да (је) сличан однос и према Словенцима. Сеташ се спорова између Хрвата и Словенаца по питању слања помоћи гладнима у Хрватском котару. Ја сам разговарао са привредницима у Хрватској и рекли су ми да је била помоћ из Словеније врло велика. Створили су и комисију која је раничишавала односе између Словенаца и Хрвата. Та комисија је признала да су Словенци били у праву по основним питањима. Ја сам у СНОС-у** добио списак о количини хране која је из Словеније била послата у Хрватској. Тај списак сам био послао и овамо и из њега се види да је та количина за пасивну Балу крајину и Потрањску стварно прилично велика. Међутим, Андрија и Стево су и даље остали на своме, те се односе према тим питањима на такав начин да мора то изазивати међусобне неспоразуме и спорове. Ја сам о томе написао опширан извјештај, на се нећу дуље упуштати у подробности.

4. У односу према ЦК КПЈ је ЦК КПХ ванредно лабав. Они испуњавају само оне упуте који им се свиђају или које испуне под нашим непосредним притиском. Иначе слабо воде рачуна о ЦК КПЈ. Навешћу само три примера, који се, додуше, тичу мене самога, али и ја сам ишао тамо као члан Централног комитета КПЈ. Пар дана прије сједнице Председништва ЗАВНОХ-а, на којој су примили одлуку о обавезној веронауци у школи, мене је Андрија питао како смо ми питање веронауке решили у Словенији. Он ми је рекао да имају то питање на дневном реду у Председништву и да имају у припреми некакве одлуке о томе. Но, ја сам му рекао да у Словенији писмо доносили значајне одлуке о томе, да смо, међутим, дали само упуте по школама да

* СДС – Самостална демократска странка

** СНОС – Словенски народноослободилачки свет

се веронаука не смије у школи допустити као обавезни предмет, али да смију родитељи који хоће веронауку за дјецу послати дјецу у "чарочито одређено време на час веронауке. Сећам се, осим тога, потпуно јасно да смо ти, ја и Стево последњи пут кад је он био овде код нас на Вису такође разговарали о томе и да си ти њему рекао приближно исто. Упркос томе су они донели своју одлуку о обавезној веронауци у школи.

Међутим, то није најгоре. На првој сједници тога Председништва које је на својој другој сједници – када сам ја већ отишао – донело ту одлуку о обавезној веронауци, поставили су на дневни ред пројект одлуке о бракоразводним стварима. Пројект је био очајан и ја сам се супротставио томе, у чему су ми сви помогли. Но, против тог пројекта Андрија, секретар ЦККПХ, предложио је да се не признају никакви цивилни бракови и да се сви морају поново женити црквено, јер се у Хрватској може признати само црквени брак. Ритиг (Светозар) је Андријин предлог прихватио са одушевљењем, тако да сам се ја нашао у врло неугодној ситуацији. Међутим, ипак сам иступио против Андријиног предлога. Дискусија је трајала око пола сата, при чему су ме подупирали сви ХСС-овци и либерали, само је Андрија пола сата бранио то становиште и тек на крају примио мој предлог да се ни о браку, ни о бракоразводним стварима не доноси сада никаква одлука, а да евентуалне хитне спорове привремено решавају НО одбори.

Можеш себи представити како бисмо изгледали пред читавим светом ако бисмо доносили закон о обавезном црквеном браку, а примили би га сигурно да нисам ја сасвим случајно дошао на ту сједницу. Трећи је примјер Далмације. Кад је Стево био овдје на Вису, ја сам са њим био два дана на сједници Пленума Обласног комитета (КПЈ) за Далмацију. У вези са извештајем на тој сједници ја и Стево смо дошли до закључка да је Душков (Душан Бркић) извештај о Далмацији претерано негативан и констатовали смо да је Обком (Обласни комитет КПХ-а) за Далмацију направио знатне кораке напред. Када сам, међутим, дошао сада у Хрватску, Андрија и остали поставили су питање да би у ствари требало скинути Вицка (Крстуловића) и променити Обласни комитет. Тврдили су да је Далмација најгора покрајина итд., итд. Ја сам, разуме се, сложио се по питању многих слабости и недостатака далматинског Обласног комитета (Обласног комитета КПХ за Далмацију), али сам поново нагласио да је њихов став према Далмацији неправичан и да је Далмација одиграла улогу авангарде у Хрватској; при томе сам се позвао и на Стевино мишљење кад је био на Вису. Међутим, Андрија је тако скувао Стеву да ми је овог пута Стево говорио сасвим супротне ствари него онда на Вису. Знајући за такво моје мишљење о Далмацији, они су ипак послали вама оптужбе против Обласног комитета. Ја морам то искрено рећи, иако немам за то никаквих доказа и аргумената, да је мој утисак тај да се Андријина паљба против Далмације односно далматинског Обкома врши због тога јер има Далмација правилнији однос према Југославији, а далматински Обком правилнији однос према ЦККПЈ него што га има он. Андрија је и мени у разговору љутито викнуо: "Иливи узмите Далмацију (мислио је на ЦККПЈ), или је дајте нама. Тако даље више не можемо ићи." Његов однос према далматинском Обкому је тако загрижен да није хтео примити Вицка кад је ових дана био у Хрватској, нити је дошао на сједницу ЦК, на којој је Вицко давао свој извештај. Вицко се тако уопште са Андријом није видео. Кад је дошао натраг, Вицко је у разговору са Марком плакао.

5. У самом ЦККПХ Андријина је улога штетна за развитак кадрова. Андрија у ствари није руководилац каквог бисмо ми требали имати на том месту. Он је аутократ, кога се кадрови много више боје него што га воле. Он своје мишљење потпуно преноси на друге. Потпуно је, на пример, прекувао Стеву, који дели са

Андријом све његове погледи и све његове тенденције. Са друге стране, потпуно погрешно поступа према неким друговима. Тако, на пример, управо мрзи Бакарића (Владимир) и Вицка Крстуловог. Бакарића, на пример, уопште нису више изабрали по Андријиној иницијативи, у Председништво ЗАВНОХ–а и његове изјаве према Бакарићу су потпуно недругарске. Не могу се отрести утиску да он просто разбија оне кадрове који се потпуно неће подвргнути његовим погледима и његовој "влади". Ми никада у ЦККПХ нећемо добити доброг руководства док не у њему бити Андрија секретар.

6. Сличан је и однос Партије према масама у Хрватској. Упркос нашој критици и упозоравању, КПХ је још увек више снага која командује и које се боје него руководећа снага коју би масе волеле. Истина је да ми имамо данас огромну већину хрватског народа у Народноослободилачком фронту, но чини ми се да један велики дио тих маса више иде за ХСС–ом у НОФ него за Комунистичком партијом. Нигде у Југославији не стрчи Партија тако из народноослободилачког покрета него у Хрватској. Таква је политика жива слика чињенице да се ЦК некако одвојио од главних задатака који данас стоје пред нама, да је некако препустио ЗАВНОХ Паји Грегорићу а војску Ради Жигићу, а сам представља некакву трећу власт у Хрватској.

7. Коначно још треба да укажем на Андријин приватан живот. Он се одвојио од свега осталог са својом породицом, са својом женом, о којој говоре да има сваки дан друго одјело, о којој причају да је у прошлости живела са неким усташким логорником, итд., итд. Ја не могу ни о једној од тих ствари рећи ништа конкретно; знам само то да је она један потпуно туђ елемент и да се сви туже на њу.

Из свију тих разлога ми сматрамо за неопходно да се Андрија скине са положаја секретара ЦККПХ и да се на место њега пошаље тамо Бакарић. Поред тога би се могло кооптирати у Биро Вицка Крстуловића и саставити Секретаријат од Бакарића, Вицка, Стеве, који би се у таквом друштву много боље развијао, Марка Белинића и Душка (Душана Бркића), који би био најбољи организациони секретар. Андрија би требао доћи, по нашем мишљењу, к нама и могао би радити било у Националном комитету било на којем другом централном послу. Ако би се ти с тим сложио, онда бисмо ја и Ђидо отишли у Хрватску да спроведемо ту ствар. Одмах бисмо повели са собом и Бакарића и Вицка. Ја мислим да би ствари у Хрватској код такве промене ишле много боље не само у погледу односа према Југославији него и у свему осталом. Молим те да одмах радиограмом одговориш на ово писмо како бисмо ми могли ствари то брже да уредимо.

Други предлог се тиче Словеније (...)

*("Извори за историју СКЈ – Документи
централних органа КПЈ – НОР и Револуције
1941–1945", том XX, ИЦ "Комунист", Београд,
1987, стр 40–45.)*

16. Друго Кардељево писмо Титу од 30. септембра 1944. године

30. септембар 1944. (Вис)

На основу мог извештаја из Хрватске сматрамо неопходним да се скине Андрија (Хебранг) са положаја секретара и да га се доведе на рад к нама у центру. Разлози: његово националистичко скретање се продужило. Изражава се у читавом низу грешака према Србима, према Југославији, у неиспуњавању упута ЦК КПЈ, у неправичној кампањи против Далмације, баш због тога јер има она правилан однос према Југославији итд. Обавезну веоронауку у школи спровео је упркос томе да сам му пар дана пре ја дао друкчије мишљење. Хтео да је спроведе прије тога и обавезан црквени брак, што сам ја случајно спречио, јер сам оног дана био тамо. Хтео (је) да скине Вицка Крстуловића и одустао само под нашим притиском. Није га хтео примити и уопште с њим говорити када је ових дана био у Хрватској. Са Бакарићем (Митром) шаљем опширан и детаљан извештај. Сматрам да је за нашу партију и за Југославију опасно даље држати Андрију у Хрватској. Предлажем место њега Бакарића (Владимира), даље у Секретаријат Вицка (Крстуловића), Душка (Бркића), Стеву (Ивана Крајачића) и Марка Белинића. Стево (је) сад потпуно под утицајем Андријиним, испољава и његова националистичка застрањивања. Пре него што се можемо на њега ослонити треба да се у новом ЦК ослободи Андријиног утицаја. Ако се слажеш отпутоваћемо одмах Ђидо и ја у Хрватску да то спроведемо. Одговори хитно радиограмом. Сматрам да је то потребно безусловно изршити још пре ослобођења, јер ћемо иначе имати касније муке са Хрватском.

*("Извори за историју СКЈ – Документи
централних органа КПЈ – НОР и Револуција 1941–
1945", том XX, ИЦ "Комунист", Београд 1987. стр.
50-51.)*

17. Ријеч Владимира Бакарића и Станка Опачића на Првој окружној народној скупштини за Кордун, 13. децембра 1944. године.

Након прочитаних реферата ријеч узима тајник ЈНОФ-а Хрватске друг **ВЛАДО БАКАРИЋ**:

Другови и другарице, опростите што узимам ријеч прије вас. Ја не знам како сте ви задовољни са радом вашег извршног одбора и не знам какву оцјену ћете му дати. Из извјештаја се видјело да је његов рад од формирања до данас био велик, да је тај рад био опсежан, иницијативан и пун. По ономе, што је он показао, а знамо да није имао нити средства, значи да су сви ти успјеси дјело вас, дјело народа Кордуна.

Он је имао у том свом настојању пуну подршку народа Кордуна. Да то није имао не би могао ни успјети. Но ипак, другови, данас ова скупштина је вјеројатно прва, гдје се догађа да окружни одбор полаже рачуна о своме раду и да заједно са њим дадете ваше приједлоге за даљњи рад. Питате се зашто то није до сада учињено. Ако узмемо да је Окружни одбор у свим главним ... ипак добро обављао свој посао, ако узмемо да сте му ви давали подршку, видимо да ту није било заплетењачких мисли, да се он не боји пред вас изаћи ... Било је недовољно пажње према народним жељама. Ви треба да томе учините крај, треба можда да поберемо какву корист, треба да видимо да полагање рачуна пред једном скупштином може да донесе ...

Планови које је извршни одбор изнео, опсежни су и проучени. За многе од вас је много тога било ново. Наравна ствар да нитко од вас није могао да знаде и све тешкоће окружног одбора с којима се он борио. Окружни одбор је све задатке по свом најбољем увијерењу испуњавао. Допило је до извјесног неразумјевања код нижих одбора и у масама народа ... Километража која је наведена велика је ствар и морало је доћи да су људи помало стављали и питања ... то је мала клица неразумјевања ... Последица овога је била да су се људи плашили тог одбора и нису хтјели да све кажу и све изнесу. То се и данас понешто осјетило ... Догађа се да се иницијатива одоздола не развија онако како треба. Сваки од вас сигурно познаје боље своје село него што га може познати котар, опћина или окружни одбор. Много иницијативе сте му ви помогли дати и отклоњене би биле многе неправилности и трвења. Сви сте ви већ видјели начин рада досадашње власти и народне власти сада. Власт је власт и знамо на чему се она темељи: на повјерењу и на сили коју она има. Начин рада наше власти мора бити на методи увијеравања, да се мора учинити оно што она тражи. Неправилно је, другови, ако кажемо да се сила код испуњавања народне власти треба уклонити. Не, она треба да буде употребљена само код народних непријатеља. Али над народом силу треба избјежавати или је уопће не треба, ако се те ствари правилно поставе.

Одржавање ових скупштина учинит ће, да се народна власт побољшања и да се употреба силе потпуно изостави и само тако ће се рад употпунити. Наша народна власт нема никаквих финансијских нити материјалних средстава за испуњавање својих задатака. Ми ћемо то изнијети све на својим леђима. Ми морамо нашу власт учинити бољом, успјешнијом и савршенијом и нама што погоднијом. Ми немамо нити чиновника, нити школованих људи, који би направили план. Ми нећемо да се организација наше власти води као прије. Ми и наша власт хоћемо да учинимо нешто друго. Ми стручно знање цијенимо, али хоћемо да оно буде у служби наших народних органа власти ... По извјештајима се види да другови то искориштавају и да су те ствари у основи правилно постављене. Нису вам то данас говорили нити доктори, нити адвокати, него ваши домаћи људи – сељаци.

Види се да сте ви знали искористити знање стручњака за народни покрет. Носилац свега треба да буде народ, али он то не може ако не буде праводобно упознат. Ви можете да одлучите, гдје ће вам служити учитељи, професори, доктори итд. Дакле, другови, апелирам на вас да ову демократску тековину, ову вашу окружну скупштину чувате и да никада не допустите никоме да се она осамостали од вас и да пред вама не би на вријеме полагала рачуна и да не ради без знања и дозволе. То је у интересу наше заједнице и нашег народа. Кад ми такву власт проведемо кроз читаву земљу, нитко неће моћи да нас разједини, нити окупира снагама изван нити изнутра наше земље.

Питање братства Срба и Хрвата у вашем округу. Што се тога тиче, морамо да кажемо да је ваш округ најтежи округ можда у цијелој Хрватској. У вашем округу је маса људи хрватског становништва на страни Павелића судјеловала у свим страшним клањима, која су они организирали и учинили могуће највише осим неких крајева, да се развије национална мржња између Срба и Хрвата. Код Срба је учињено највише у Хрватској, да се та мржња не развије, да се помогне Хрватима да се стресу куге Павелића. Срби на Кордуну своју дужност часно су извршили. Они су данас ти, који стварају нову државу, они стварају народну власт. Даље се из реферата тачно не види како стоји ствар са хрватским селима и хрватским пучанством вашег округа. Из реферата, за просвијету се видјело да се у извјесним крајевима народ не односи ... на народну власт. Ја знам без обзира на реферате, да све то не штима и да све иде како се оно каже по жнорици. Не могу да кажем да однос између Срба и Хрвата не ваља. Не, основи и темељи за рјешавање тог питања су уложени и са сигурношћу можемо рећи, да су ти темељи братства и јединства у вашем округу и положени. Тај посао ни издалека није готов и морамо рећи, да се власт није сналазила, да се је на рачун братства нешто запостављало Србе. Ја мислим да је вас већина Срба и да сте можда ви то и осјетили ... Његово постојање, његову националну културу и његову будућност, која се на томе темељи. У погледу његовања српске националне културе учињено је доста пропуста. Знадете, другови, нити је вама предавана српска историја, нити су вас везали са славним српским традицијама на којима се наша борба данас темељи и води вас сланом што омогућава братство Срба и Хрвата ... и пропустити, који су довели до извјесног неправилног дјеловања српског пучанства према нашој народној власти који је нису сматрали својом. Ваш окружни одбор треба да у том погледу учини потпуну преокретницу и омогући сваком Србину, да све ово његује како он то хоће. То је нужан услов да српске масе осјете власт као своју власт, која ће његовати српске традиције и која ће омогућити сарадњу са хрватским народом.

У погледу Хрвата види се слиједеће. Ви знате да су Хрвати и овдје много касније устали у борбу, у колико су уопће устали. Једну часну слику пружа котар Карловац. Мислим да не постоји никаквих крупнијих размимоилажења између Срба и Хрвата. Другачија је ствар са Слуњем, гдје је народ затрован усташком пропагандом и та банда чинила је највише зла вашем Кордуну ... Разумије се када се гради једна власт, када ви сви гледате на вашу будућност није то само сутрашњица, ви треба да створите и ту братске односе Срба и Хрвата да би ваш опстанак био сигуран и да се добро развија.

Та племенитост тежње руководила је многе да поступају тако да ми њих морамо придобити и да им се ставља на вољу да раде што хоће и што могу. Тенденција тога је племенита и она може вама служити на понос и дику, да се нисте дали заварати њиховим злочинима. Такав поступак нам не може и неће дати добрих резултата, он

је значао једну концесију према разбојницима, који држе под терором ове крајеве. То би значило да ће они и даље тровати онај крај и народ и то легло ...

Наша власт, другови, темељи се на принципу правилне подјеле терета рата на све крајеве. Сваки мора да има своје дужности. Ми морамо да опраштамо свим заведеним и морамо то да чинимо, али да покажемо толико (љубазности) према разбојницима и убојицама, то другови нећемо и не смијемо допустити. То морамо спријечити у интересу Срба, у интересу Хрвата и заједничке будућности Срба и Хрвата ... да се прави бусија на будућност Срба и заједничког живота Срба и Хрвата ... онакав режим какав се спровео у српским крајевима треба ... хрватским крајевима. Никаких гледања кроз прсте. Братство и јединство народ није извојевао пјесмом. Оно може да има тешких момената. Ми смо га исковали у крви, а не пјесмом ... Ако несугласице буду искореле, то ће бити привремене, које ће ипак полагати заједнички темељ за јединство међу нама ... у том погледу треба да ваш однос промијените да ваш извршни одбор нађе правилни пут у политику, коју треба водити тим више, што је будућност развоја односа Срба и Хрвата овог краја доста тешка а зато већина Хрвата ... била тога свјесна и знадемо да пред нама леже велике тешкоће и да се нађе људи, који могу помутити братство Срба ... који су извукли главни терет рата.

Ако погледамо видите да су сви центри хрватски и баш зато што су они хрватски, то питање даље изградње државе може да настане тешкоћа, јер што ће се баш тај животни центар најтеже моћи преојентирати на једну нову политику. Братство Срба и Хрвата које је овде настало под водством Срба, треба да игра знатну улогу. То је питање од животне важности. И ако га онда правилно поставимо имаћемо јасно већег успјеха у раду.

Зато треба да ова скупштина што боље ради и да у том правцу дадете вашем окружном округу највише сугестија. Ако тога нема, онда је лажно да се он одијели од народа и да направи веће погрешке, које не би направио под вашим руководством.

Ову демократску власт, окружни одбор, чувајте као зјеницу ока свога. Здравом. Послије друга Бакарића узима ријеч пуковник Ћаница Опачић, који указује поново на проблем братства и јединства у нашем округу. Даље указује на будност и на оне који сада желе нешто за себе уишћарити. Наводи неколико примјера са свог пута по Славонији. Тако му се потужио један Србин да се прогања његовог сина који да је у редовима наше НОВ-е. Када је друг Ћаница провјерио тај случај успоставило се да је син истога 16 пута дезертирао, и друг Ћаница наставља: "Ми не прогањамо нити Србе нити Хрвате, али свакога тко је злочинац па био он то и Србин, ми ћемо га прогонити и позвати на одговорност. Нитко нема право да се покрива именом Србина ако је злочинац." Надаље, је друг Ћаница говорио о већем посвећивању пажње народној одбрани као и обнови наше земље. Он завршава: "Дајмо што више од себе у овој утакмици односно такмичењу, како би доказали своју спремност управљања самим собом."

(Ђуро Затезало: Народна власт на Кордуну, Банији и Лици 1941–1945, Хисторијски архив, Карловац, 1978, стр. 558–561.)

18. Изванредно пленарно засједање Централног комитета Комунистичке партије Хрватске

10. IX 1950. одржано је у Загребу изванредно пленарно засједање ЦК КП Хрватске.

Саслушавши извјештај Политичког бироа ЦК КП Хрватске о разоткривању непријатељске агентуре Информационог бироа у ЦК КП Хрватске и након опширне дискусије Пленума ЦК КП Хрватске доноси слиједећу:

РЕЗОЛУЦИЈУ

Пленум констатира, да су Раде Жигић, Душко Бркић и Станко-Ћаница Опачић, замаскиравши се у високом партијском форуму, радили након напада Информбироа на нашу земљу, против линије наше Партије и њеног ЦК. Дволичњаци Раде Жигић, Душко Бркић и Станко-Ћаница Опачић оформили су се у агентуру Информбироа и, саглашавајући се формално са линијом Партије пред партијским форумима, радили против привредних мјера наше Партије, против темпа наше социјалистичке индустријализације, против остварења Петогодишњег плана, против линије наше вањске политике, против сигурности наше домовине и изградње социјализма у ФНР Југославији.

Раде Жигић настојао је да саботира извршење Петогодишњег плана, скривајући запостављање основних задатака тобожњом борбом за споредне задатке. Он је на терену саботирао све привредне мјере, као што је: откуп, активизација радне снаге, мобилизација спреге; покушавао да обезвриједи све привредне одлуке, које су условљавале извршавање наших привредних задатака. Он је под изликом нерентабилности нашега извоза, настојао слабити напоре у извршењу плана вањске трговине, што би имало сврху минирања извршења индустријализације земље.

Он је ван ЦК, на терену покушавао да демобилизира и ослаби борбу за извршење задатака, тенденциозно ширећи невјерицу у могућност социјалистичке изградње, омаловажавајући наше привредне успјехе, а увеличавајући тешкоће.

У области међународне политике Раде Жигић је, упркос досљедног и јасног става ФНР Југославије за одбрану независности и одбрану мира у свијету, ширио и популаризирао информбировску политику застрашивања и политику подјеле интересних сфера, коју данас воде руководиоци СССР-а и тиме наступио као отворени агент информбировских клевета и хегемонизма владе СССР-а.

Са тих позиција покушавао је да отежа раскринкавање информбировске политике и ствара раздор у нашим редовима.

Позван да објасни свој став према Партији и партијској линији Жигић је покушао прећи у клеветнички напад на Партију и чланове ЦК, али притјешњен чињеницама и доказима, признао је у суштини своје антипартијске ставове, који су га разоткрили као информбировског агента.

Душко Бркић (по властитом признању) ступио је у редове Комунистичке партије, руковођен не непомирљивом класном борбом за побједу социјализма, него на линији неког мистичног славенства, што га и данас спречава да прихвати линију Партије према нападима СССР-а.

Позван на одговорност за свој рад, супротан линији Партије, одговара признањем правилности линије ЦК и Партије, а своје поступке покушава образложити тиме да у ситуацији каква је настала између Информбироа и наше земље, он не може радити због своје субјективне бољећивости према славенству.

Душко Бркић, као најодговорнији привредни руководилац, вјешто је саботирао извршавање основних задатака Петогодишњег плана развлачећи снаге на другостепене и неважне ствари. Међу кадрове је тиме уносио забуну и несигурност, што је било срачунато на демобилизирање снага и запостављање изградње кључних објеката. Својим отвореним шовинистичким наступима покушавао је да ремети братске односе Срба и Хрвата.

Станко-Ћаница Опачић имао је у свим питањима исти став као Раде Жигић и Душко Бркић. Он је настојао сметати привредну изградњу, саботирао извршење извозних планова запуштајући рад у повјереном му ресурсу. На терену се борио против наших привредних мјера (откуп, укључивање радне снаге у привреду итд.).

На том непријатељком раду нашли су се заједно Раде Жигић, Душко Бркић и Станко-Ћаница Опачић. Они су оформили антипартијску групу и заједнички покушавали изграђивати информбировску агентуру у Партији. Та је агентура требала да има за циљ поткопавање повјерења народа у Партију и изазивање деморализације. Поред осталог, шире и клевете да су српски устанички крајеви запостављени, прешућујући да је Душко Бркић био одређен од стране ЦК да руководи изградњом устаничких крајева и да су на том послу по својим функцијама у привреди требали са њим радити у првом реду Раде Жигић и Станко-Ћаница Опачић, те уколико има пропуста и неправилности у провођењу линија Партије у изградњи тих крајева они сносe за то највећу одговорност.

Раскринкани на сједницама Политбироа ЦК КП Хрватске од 26., 27. и 29. VIII и 3. IX, немајући подршку у свом антипартијском и протународном раду ни у Партији ни у народу, они покушавају да изазову забуну у јавности приказујући како су они тобоже због неслагања с политиком ЦК поднијели оставке на своје функције у јавном животу. Користећи околност што су Срби, покушавају приказати тобожњу оставку као израз става Срба у Хрватској, што је уствари информбировска линија која иде за тим да поремети братске односе између наших народа, а напосе између српског и хрватског народа.

Раде Жигић, Душко Бркић и Станко-Ћаница Опачић изневјерили су и издали нашу Партију, трудбенике наше земље и свој народ, који воде упорну борбу за побједу социјализма, који воде принципијелну борбу против хегемонистичке и немирољубиве политике владе СССР-а против покушаја владе СССР-а да подјарми народе Југославије, који воде борбу за побједу политике мира и равноправности међу народима и државама.

Сав њихов рад уперен је против изградње социјализма у нашој земљи, против независности и сигурности наше домовине.

Пленум ЦК КП Хрватске одлучује да се Раде Жигић, Душко Бркић и Станко-Ћаница Опачић искључе из редова наше Партије као антипартијски елементи, као непријатељи социјалистичке изградње и наше социјалистичке домовине.

("Српска ријеч", 15. септембра 1950.)

19. Разрешења у влади НР Хрватске, 11. септембра 1950.

[...]

ПРЕДСЈЕДНИК: Настављамо рад. Прелазимо на прву точку дневног реда, расправу приједлога председника Владе о разрешењу од дужности чланова Владе Душка Бркића, Раде Жигића и Станка-Ћанице Опачића.

Молим друга тајника, да прочита допис председника Владе.

ТАЈНИК СТЕПАН ДЕБЕЉАК (чита):

Загреб, 11. IX 1950.

САБОРУ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ

У смислу члана 77. а1. II (а обзиром на т. 10. члана 74.) Устава Народне Републике Хрватске предлажем да Сабор улијед непријатељског и штеточинског рада разријеша дужности чланове Владе Народне Републике Хрватске:

1. Душка Бркића, потпредседника Владе и председника Савјета за законодавство и изградњу народне власти;

2. Раду Жигића, председника Савјета за прерађивачку индустрију; и

3. Станка-Ћаницу Опачића, министра шумарства.

Образложење овог приједлога дат ћу усмено на сједници Сабора.

Председник владе:
Др Владимир Бакарић в. р.

ПРЕДСЈЕДНИК: Молим друга председника Владе да образложи овај свој приједлог.

(Народни заступници устају и стојећи дуго и бурно пљешћу.)

ПРЕДСЈЕДНИК ВЛАДЕ Др ВЛАДИМИР БАКАРИЋ: Другови народни заступници. Запала ме жалосна дужност да овом Дому поднесем приједлог о разрешењу дужности неких чланова Владе због њиховог непријатељског и штеточинског рада. Ово је први пут у повести наше младе Народне Републике да се подноси овакав приједлог, и тим ми је та дужност тежа. Хисторија стварања наше Народне Републике и овог Дома и наше Владе свакако није давала никаквог оправдања очекивању оваквих догађаја.

Чињенице су, међутим, чињенице и пред њима не треба затварати очи, па макар како неугодне биле, и макар блатиле наше досадашње успјехе и залагања.

Другови народни заступници! Из познатог вам напада совјетског руководства на нашу земљу ми, одговорни за политику наше Владе, примећивали смо да Раде Жигић, члан Владе, не показује никакво залагање у раскринкавању лажних аргумената, које совјетски руководиоци и њихови трабанти употребљавају за маскирање својих циљева према нашој земљи. Он, напротив, све више даје израза својем страховању пред снагом СССР-а па чак и отворено шири илузије о правим узроцима напада на нашу земљу и илузије о могућностима излаза из такве ситуације. Такав је, на примјер, један његов иступ предавање на свечаној академији поводом годишњице Октобарске револуције, одржане 7. XI 1949. у Народном казалишту у Загребу. Ту се – у вријеме звјезкања оружјем на нашој граници, у вријеме раскринкавања агресивности совјетске политике према нашој земљи у Уједињеним нацијама, у вријеме иза будимпештанског и сличних процеса – говори о "богатој ризници стаљинизма", која даје одговоре на сва могућа питања; говори с потијењивањем о нашој изградњи

социјализма; успоређује нас се индиректно с Афганистаном у погледу напредности нашег друштвеног система итд. Ствари су постављене тако да је – у најбољем случају – ствар у томе, да је СССР нас погрешно оцијенио, па да се проблем састоји у њихову увјеравању.

Неби било праведно осудити човјека одмах зато што се није снашао у овакој ситуацији и што је допустио да њима, можда привремено овлада страх. Ми зато и нисмо мислили да га треба осудити, него да му треба пружити могућност да се снађе и да својски прионе к послу на изградњи земље и чувању њене независности.

Међутим, умјесто таквог развоја, ствари иду другим током.

У његовом ресору залагање за испуњавање задатака иде раковим корацима.

Индустријска производња прерађивачке индустрије иде натраг. Она пада према плану, а нарочито према прошлогодишњем испуњењу полугодишњег плана. Пада и по вриједности, а нарочито по асортиману. Не мислим овдје износити цифре, јер су оне већ и јавно објављене, а осим тога се сада овдје не ради о економској анализи и оцијени његовог рада. Уколико, међутим, буду народни заступници сматрали потребним да се упознају с овим цифрама, спреман сам да им пружим потребне материјале.

Истина је, за опадање индустријске производње наше републиканске индустрије постоје и оправдани разлози. То је, углавном, извјесно помањкање сировина (нарочито по асортиману), које овисе о увозу. Жигић нас је увјеравао, да је овом назадовању једини узрок баш то поманкање сировина. У том правцу су и рађене све "анализе". Назадовали су, међутим, и таква подuzeћа, која су имала довољно сировина. Наводим само случајно изабран примјер Вуковарске творнице покривача. Они су, као што је то био у последње вријеме превладавајући курс у том ресору, извршили, или скоро извршили, план по вриједности, али по асортиману само за 50 посто. Производили су само скупу робу, а запоставили робу масовне потрошње, а нарочито робу за снабдијевање широких маса трудбеника. Таквих би примјера могао навести прилично, нарочито у металној индустрији и конфекцији.

По анализи одговарајућег савјета Савезне владе, подбачај наше републиканске индустрије није могао бити толики према стању увоза сировина. Жигић је то био присиљен признати, али не само да није сматрао потребним да нас о томе извести, него је председнику нашег Привредног савјета поднио лажни извјештај о својим разговорима у Београду.

Када је прољетос постало нарочито актуелно питање радне снаге то јест питање рационалног искориштавања постојеће радне снаге, смањена потреба за новом радном снагом и с тим у вези смањење државних обавеза у обавезном снабдијевању и концентрације инвестиционих радова на главне, кључне објекте наше Петољетке – Жигић је ту давао најогорченији отпор. У његовом ресору се није могло дознати коју индустрију (републиканску) он сматра најважнијом, па да се на њу усредоточи пажња, итд. Текле су сједнице за сједницом без резултата. Долазили су на њих помоћници "без овлаштења", он је само давао хоштаплерске изјаве, како ће он још више него се тражи у том ресору побољшати однос радника према намјештеницима, а догађало се није ништа. Другове Анку Берус и Милоша Жанка, који су имали задатак да у опћем оквиру рада помогну том ресору у питању радне снаге, он простачким (и уличним) изразима напада и пријечи рад у његову ресору. Данас та индустрија у том погледу стоји горе него прошле године.

У овој се борби по први пут јасно показало да је Душко Бркић дотада главни руководилац наше привредне политике, сасвим потпао под његов утјецај. Бркић ту не подузима ништа, иако је био посебно упозорен не само на важност тих привредних

мјера, него и директно на погрешност и штетност Жигићевих ставова. Он, чак што више, отворено подупире његове ставове и пријечи извршење непосредних мјера.

Умјесто провођења ових мјера, које су биле нужне и хитне с обзиром на потребу робе масовне потрошње за јесењи откуп пољопривредних производа, на потребе смањења осигураног снабдјевања у вези с овогодишњом сушом, која је била на помолу, на потребе борбе за подизање продуктивности рада и рентабилитета подuzeћа, а због потешкоћа код увоза сировина и т. д., у њиховим су се главама почеле вршити овакве "анализе": однос цијене што нас кошта сјеча дрва за извоз и цијене увезене робе (у девизним динарима) износи 50:2; нас кошта кила свињске масти (у државном сектору) вјеројатно 20 кг. кукуруза, а на западу има земаља које тај исти килограм масти стоји свега 3,700 кг кукуруза и т. д.

Такве хоштаплерске "анализе" нису имале за циљ да обрате нашу пажњу на снижење трошкова производње, него обратно – хоштаплирајући с тим "открићима", они су ширили код кадрова увјерење како ми само расипавамо, како је у ствари наш социјалистички сектор трговине и производње пљачка народа и слично. Закључак није био, да ми можда скупле производимо, него што би то опће стање наших, заосталих производних снага оправдавало, него паролa "сваки би сеоски трговац боље водио нашу економију, него што се она данас води" и "ми већ три године идемо стално натраг".

Ово гледање допуњава опћи негативни став према индустријализацији наше земље. Ни Жигић ни Бркић се више не брину за приоритетне објекте. Жигић у свом ресору гради индустрију по сасвим другим плановима, него што су планови градње индустрије која би убрзавала напредак земље, а "баца" се на споредније објекте (које такођер не извршава). Бркић чак нити председнике обласних народних одбора не обавјештава, да се на њихову терену граде крупни објекти, за које треба прибавити потребну радну снагу. Министарство грађевина постаје скоро потпуно парализирано, јер не може да дозна, на којима се објектима треба ангажирати и т. д.

Нама је сав овај развој догађаја сигнализирао, да овдје није све у реду и да развој иде за њих двојицу стрмоглаво низбрдо. Ми смо се ангажирали, да дадемо борбу за сређење и правилан ток наших мјера на том подручју и да у тој борби утврдимо праве узроке оваког њиховог дјеловања.

Али су се к овом убрзо придружили и нови догађаји, који су слику одмах освијетлили правим бојама.

Непосредно пред сукоб у Кореји и за вријеме почетка самог сукоба њих двојица, а одмах с њима и Ђаница Опачић, ступају на поље јавне активности. Ту они готово јавно шире сву пропаганду застрашивања и пријетњи према нашој земљи са стране СССР-а, чине све да би унијели што више деморализације и неспокојства међу нашим људима и још више настоје приказати наше напоре на изградњи земље и чувању њене независности бесмисленима. Они, углавном заједно а и сваки посебно, шире "своја" гледања како ће "Руси за осам дана бити на каналу La Manche", како ће "Руси нас прегазити за осам дана", како је ратни сукоб у Кореји "чиста америчка ствар", да СССР има право што не сједи у Савјету сигурности уз делегате комунистичке Кине, јер да би њихово сједињење ондје значило губљење сваке перспективе за интернационални пролетаријат, и слично.

Код ове фазе развоја сам ја лично упозорио Жигића да добивам обавјештења о његовом коминформском дјеловању, што је он занијекао, али додао, да он има ствари с којима се не слаже. Ту су он, Бркић и Опачић отишли на свој годишњи одмор.

Тај "одмор" они користе да обиђу низ котарева и да свагдје било у разговору с кадровима, било јавно, на јавним мјестима наступају против аквитизације радне снаге (на примјер у Бенковцу), против откупа (котареси Удбина, Титова Кореница,

Славонска Пожега, Подравска Слатина, Ораховица, Војнић). Од свакуда с терена добивамо стално притужбе тамошњих кадрова и изразе њихове бојазни да ту нешто није у реду. Посебно напомињем да овдје није ријеч о њиховој евентуалној критици (оправданој или неоправданој) појединих мјера или разреза или слично, него се ради о фронталној осуди откупа у тим крајевима. Парола им је да "устанички српски крајеви" не би уопће требали давати откупа. Разумије се, да они (било који од тројице) нису никада такву политику предлагали, нити такво гледиште било гдје заступали. То су гледиште исхитрили на терену да би што више збрке унијели и да би се пред ондашњим шпекулантима покушали приказати "браниоцима" устаничких крајева.

Та им је маска потребна, јер осјећају да ће морати сносити одговорност за своје непријатељско дјеловање, па су се, барем пред неким (или за страну пропаганду), хтјели приказати жртвама. О томе су они сви, у овој или оној форми, и говорили на терену. ("Ако ја више не будем министар, онда знајте, да је то због вас" – Ћаница Опачић у Војнићу, а слично Жигић и Бркић на Удбини.)

Наравна ствар да смо их позвали на одговорност за ово дјеловање. Жигић није смио признати, да у својем дјеловању заступа став совјетске владе према нама. Напротив, на ријечима је признао правилност наше политике. Оптужио је све свједоке његових дјела, да су лажови и слично, али је – притиснут доказима – признао, да је огромна већина изнесених података (у ствари све битно) тачно.

Нећу овдје уопће говорити о клеветама, које је износио против појединих наших другова, јер су се те клевете топиле пред његовим очима тако да је и то морао признати. Али то и није важно.

Своју критику наше политике је ограничио на тврдњу, да сматра да се "нисмо довољно борили за уклањање погрешака". У одбрану својих поступака није ништа хтио казати. Није желио нити да изнесе побуде због којих је тако радио.

Централни комитет наше Партије је на то донио одлуку да се суспендира с функција у Партији као сумњивог на страну агентуру.

Ствар од тога дана улази у своју нову фазу.

Жигић подноси формалну оставку на свој положај у влади тобоже ради неслагања са неким питањима владине политике.

Одмах за њим покушава поднијети оставку и Бркић с образложењем, да се не осјећа способним за вршење повјерених му дужности. Ја сам одбио да уопће примим ту оставку. Напомињем да у то вријеме још нисмо били расправили питање рада и држања Бркићевог. Бркић је, међутим, још код расхишћавања питања Жигићевог сам, на своју иницијативу изјавио, да он има бољећиву сентименталност према свему што је руско и да због те сентименталности сада проживљава "личну трагедију" због које не може ништа да ради. Он формално признаје, да ми у сукобу имамо апсолутно право, али да га ипак његова сентименталност веже и на ону другу страну. То је прва његова таква изјава нама. Све досадашње су биле дијаметрално супротне овој. Он је чак био дуго радио на најодговорнијим стварима јачања одбране наше земље и јачања њене независности, а да уопће није сматрао потребним да нам каже своје расположење. Зато је најприје требао увидјети да ствари излазе на чистац и без његове воље, па да нам то каже.

Свој покушај оставке он покушава оправдати наводним антисрпским гестовима појединаца, који да се све више појачавају. Код објашњавања тих ствари он за редом признаје да ствари или не стоје онако како их је он изнео или да се ради о неодговорним људима и њиховим испадима. Нашу политику братства сматра исправном. Тврди даље да су српски устанички крајеви запостављени, а да се код тога уопће не сјети да је он сам конкретизирао нашу политику према тим крајевима, он непосредно руководио обновом и, коначно, он једини одговоран што неке закључке

о побољшању размјене не само што није провео, него чак нити наредио њихово провођење.

Иако је признао да нити ЦК нити Влада не сносе одговорност за тобожње разлоге његовог покушаја оставке, он ипак одмах јавно, свима и сваком говори, како је он, Жигић и још неколико Срба министара у оставци. Тој се његовој акцији одмах придружује Ђаница Опачић (који је био на одмору, и са којим још нисмо били почели рашчишћавати ствари). Они сада настоје ствари приказати као да су они покренули ствар због погрешне политике наше Владе и то као израз тежњи српског народа у Хрватској, којему су се настојали овом приликом наметнути за недостојне вође. Како видите, ствари стоје обратно. Они су били притегнути да одговарају за своја дјела.

Ова нова фаза, т. ј. коминформистички лицемјерно приказивање ствари и ово подло играње с таквом најскупоценијом тековином народно-ослободилачке борбе као што је братство наших народа представља досад најтежи напад на братство што је учињено иза рата на овамо. По својој подлости он нимало не заостаје за својим најгорим узорцима у прошлости.

Ипак ти њихови покушаји нису имали досад никаквих успјеха. Они су се разбили о гранитно јединство нашег народа и на братство које је из дана у дан све чвршће и тврђе и којег неколико дешператера не могу поколебати.

Ова је ствар, другови, политички тако да кажем довршена, т. ј. ми јој данас требамо дати коначну тачку. Од свега овога ће на терену можда још остати агентурних веза и везица, с којима ће наши органи сигурности лако обрачунати. Политички – како сам већ напоменуо – она је завршена и не ће оставити других трагова, него љагу што ће се у историји морати спомињати такав случај.

Стога, другови народни заступници, предлажем да се усвоји мој приједлог о њиховом разрјешавању дужности. (Бурни дуготрајни плесак.)

ПРЕДСЈЕДНИК: Да ли се још тко јавља за ријеч? (Не јавља се нитко.)

Будући се нитко више не јавља за ријеч, стављам на гласање приједлог председника Владе Народне Републике Хрватске, да се због непријатељског и штеточинског рада разрјеше дужности чланова владе Душко Бркић, Раде Жигић и Станко Ђаница Опачић.

Молим народне заступнике, који гласају за тај приједлог, да дигну руку! (Сви дижу руку.) Има ли тко против. (Нитко се не јавља.)

Објављујем да је Сабор Народне Републике Хрватске на темељу члана 77. Устава а на приједлог председника Владе Народне Републике Хрватске због непријатељског и штеточинског рада разрјешио дужности чланове Владе Народне Републике Хрватске Душана Бркића, Раду Жигића и Станка Ђаницу Опачића.

Потребно је, другови и другарице народни заступници да Сабор о овом свом закључку донесе и формалну одлуку.

Молим друга тајника да прочита приједлог одлуке.

ТАЈНИК СТЕПАН ДЕБЕЉАК чита приједлог одлуке о разрјешењу дужности чланова Владе Народне Републике Хрватске. (Прилог I.)

ПРЕДСЈЕДНИК: Да ли се тко јавља за ријеч? (Не јавља се нитко.)

Прелазимо на гласање. Молим другове народне заступнике, који гласају за ову одлуку, да дигну руку! (Сви дижу руку.) Има ли тко против. (Нитко се не јавља.)

Објављујем да је Сабор једногласно усвојио Одлуку о разрјешењу дужности чланова Владе Народне Републике Хрватске.

[...]

*(Осмо редовно засједање Сабора НР Хрватске,
11. рујна 1950, Загреб, 1950, стр. 8–14.)*

[...]

ДУШАН ДРАГОСАВАЦ

Карловачка област

ЖИГИЋ И БРКИЋ ПРИКАЗИВАЛИ СУ СЕ КАО ДА СЕ БОРЕ ЗА ИНТЕРЕС
НАРОДА, А УСТВАРИ ДЈЕЛОВАЛИ СУ СУПРОТНО, САБОТИРАЛИ И НАСТОЈА-
ЛИ ДА ОТЕЖАЈУ ИЗГРАДЊУ НАШЕ ЗЕМЉЕ

У вези дискусије о издајницима наше земље, Партије и наших народа: Жи-
гића, Бркића и Ћанице Опачића, ја бих се осврнуо на нека питања њиховог неприја-
тељског и разорног рада на терену Области Карловац, у Лици, Кордуну итд. Познато
је да се за вријеме рата и после рата на терену наше области заједничком оружаном
борбом Срба и Хрвата ковало братство и јединство и да се оно кроз изградњу
социјализма и даље изграђивало. Да је оно у главном постигнуто и да се успјело
учврстити, треба захвалити сталном и систематском раду наше Партије. Треба
захвалити заједничкој борби и раду наших народа на терену. Међутим, наспрот тој
јасној линији Ћаница Опачић и Раде Жигић настојали су да то братство и јединство
омету, да сију шовинизам, невјерицу, да говоре тако као да се тај крај запоставља,
како су Хрвати сви усташе итд. Они су то нарочито у задње вријеме испољавали.
Што више као кандидати за Савезну скупштину, одбијали су да оду у хрватска села
иако је народ желио да види своје кандидате које ће бирати.

Надаље, што је већ друг Бунко* изнио, Ћаница Опачић се шовинистички
односио према просвјетним радницима нападајући хрватске учитеље, те тако запра-
во саботирао Резолуцију коју је донио пленум ЦК КПЈ у односу на учитеље. Те
учитеље називао је бандом, непријатељима, усташама итд. иако је познато да је на
терену наше области учитељски кадар политички углавном добар, провјерен. То је
млад кадар а већина међу њима – било Срби или Хрвати – чланови су Партије. Све те
људе он је називао усташама, нападао погрдним ријечима, малтретирао, па су ови
издајници на тај начин сијали шовинизам и вршили такве испаде. То показује низ
примера. Они су на терену наше области уносили невјерицу у наше властите снаге.

Тако је Раде Жигић у Кореници на низу састанака и у многим разговорима
које је водио с људима, али не с активистима јер се он врло ријетко навраћао по свом
доласку у комитет, у одбор и међу активисте, него је обично окупљао непријатељске
елементе, окупљао је оне типове који су избачени или су напустили сељачке радне
задруге, итд. С оваквим се састајао и њима износио како је стање тешко, како нема
излаза, саботирајући све привредне мјере.

Тако је Раде Жигић, обилазећи творнице у Дугој Реси, када је видео дјечје
јаслице, које су заиста лијепо уређене, рекао управитељици: "Заиста нешто од соци-
јализма има у Дугој Реси." Када је она даље с њим разговарала и рекла како ће таквих
установа бити много, Жигић је додао "Да, али за сто година."

– Неће ваљда за сто година – наставила је управитељица. – Ми ћемо то већ
постићи ако не у првом а оно у другом Петогодишњем плану.

– Не у другом или трећем Петогодишњем плану – остао је Жигић и даље при
своје – таквих ствари ће можда бити за сто година.

* Бунко – Никола Секулић

Он је тако хтио приказати да су такве јаслице не нешто што се може остварити у пет или десет година, него што ће се остваривати вијековима, па је на тај начин омаловажавао такође наше успјехе и потцјењивао наше напоре.

У погледу њихова става по питању изградње у Лици и Кордуну и нашим пострадалим крајевима, може се казати да су њихове лажи биле толико прозирне да се сваки који познаје те крајеве и који је њима пролазио непосредно након ослобођења и види их данас, може увјерити колико је напора уложено од стране Партије и Владе, као и самог народа да се тај крај обнови. То се касније најбоље показало. Док су Душко Бркић и Раде Жигић руководили привредом није се ништа, односно врло мало се урадило, али откада је Бркић смијењен и дошао друг Јаков на положај претсједника Привредног савјета, предузете су велике акције и уложене знатне инвестиције на терену тако да се почело градњом 3200 кућа. За ту градњу одобрен је кредит и материјал, па је та акција успјешно довршена. Значи линија је Партије била да се те куће граде, док они који су се приказивали како се боре за интересе народа уствари су својим деморализаторским ставом дјеловали супротно, саботирали те мјере и настојали отежати изградњу тих крајева.

Њих су наше масе осудиле, оне се слажу са ставом нашег Централног комитета. Те масе траже да их се заслужно казни онако како то заслужују издајници наше земље. Ја се с овим што је овдје изнесено слажем и у име народа наше области, напосе српскога народа изјављујем да одобравам све оно што је досад постигнуто, те тражим да се ти људи искључе из Главног одбора Срба у Хрватској, а с њима поступи како су и заслужили.

("Српска ријеч", 15. септембар 1950.)

21. Одлука Главног одбора Срба у Хрватској, 12. септембра 1950.

Главни одбор Срба у Хрватској одржао је 12. IX 1950. у Загребу своје изванредно засједање на којем послје реферата и свестране дискусије, доноси

ОДЛУКУ

Да се Раде Жигић, Душко Бркић, Станко Ћаница Опачић и Богољуб Рапајић искључе из Главног одбора Срба у Хрватској као издајници и непријатељи нашег народа и наше социјалистичке отаџбине.

Раде Жигић, Душко Бркић и Богољуб Рапајић прикључили су се непријатељској хајци и нападима на нашу земљу, од стране Информбировских земаља под руководством СССР-а. Као агенти Информбирова они су радили против привредних мјера и изградње социјализма у нашој земљи, против спољне политике наше владе, а то значи против одбране мира у свијету и посебно против слободе и независности ФНРЈ.

У свом протународном раду они су саботирали извршење задатака од којих зависи остварење Петогодишњег плана изградње социјализма. Покушали су, гдјегод су могли, ширити невјерицу у наше сопствене снаге и панику да би на тај начин ослабили херојске напоре радних људи наше земље што их чине у свакодневном свладавању разних тешкоћа.

Ови непријатељи народа прикупљали су податке о разним грјешкама које се догађају на терену а у већој мјери их и измишљали, ради напада на нашу cjелокупну изградњу, а нису се, као што чине сви наши радни људи, борили за исправљање евентуалних неправилности. Они су чак смишљено и намјерно на неким мјестима лично проузроковали грјешке, да би их касније могли узимати као "аргументе" и ширећи их изазивати деморализацију и слабити повјерење народа у Партију, ЦК и наше државно руководство.

Издајничка група: Жигић, Бркић, Опачић и Рапајић, својим шовинистичким поступцима, по налогу информбировских господара, покушали су да ударе на најдрагоценију тековину Народне револуције и гаранцију изградње социјализма – на јединство и братство Срба и Хрвата, а тиме и на јединство и братство свих наших народа.

Када је њихова издаја постала јасна они су своје информбировско дјеловање хјтели замаскирати оправдавајући своје поступке тобожњим неправилностима према Србима са стране појединаца. Умишљајући да су они неке вође Срба у Хрватској ти подлаци покушавали су да своју издају прикажу као израз тежњи Срба у Хрватској. Тиме су они нанијели највећу увреду нашем народу, због чега им наш народ неће никада опростити, изједначавајући их са свим издајцима наше прошлости.

И као што је српски народ кроз своју славну прошлост презрео и осудио све издајнике, тако и сада са гнушањем осуђује и избацује из својих редова и ове најновије изроде – Раду Жигића, Душка Бркића, Станка-Ћаницу Опачића и Богољуба Рапајића.

Срби у Хрватској свијесни су жртава у стварању слободне социјалистичке домовине. Они су свијесни заједничког борбеног и славног пута са братским хрватским народима на којем су остварили вјековне тежње за својом слободом и бољом будућношћу. Те жртве и та тешка заједничка борба обавезују нас да најоштрије осудимо све оне који угрожавају њене тековине.

Под руководством своје партије и друга Тита Срби у Хрватској, заједно са свим народима Југославије наставиће да учвршћују стечено братство и јединство наших народа. Они ће се упорно и непоколебиво борити за изградњу социјализма и као до сада неустрашиво бранити независност своје социјалистичке отаџбине од ма чијег непријатељског насртаја.

Осуда и избацивање ових дезертера, издајника и кукавица из редова свих наших организација ојачаће наше јединство и снагу у нашој праведној борби која нас води ка победи и љепшој будућности.

ГЛАВНИ ОДБОР СРБА У ХРВАТСКОЈ

("Српска ријеч", 15. септембар 1950.)

22. Станко Кораћ: СТАНКО ОПАЧИЋ ЋАНИЦА (Портрет)

Сакупљач народних умотворина.

Рођен 12. јула 1903. у Тушиловићу код Карловца; бавио се земљорадњом и столарским занатом. Између два рата ради на организацији сељачког задругарства. Сарађивао је у листу "Сељачко коло", органу истоименог друштва за економско унапређење села. У НОБ од 1941, прво командант одреда а потом командант Кордуна. Истакао се опсадом и ослобођењем Војнића 12. јануара 1942. Добио чин пуковника, затим постаје вијећник ЗАВНОХ-а, па члан прве народне владе Хрватске, формиране у Сплиту 1945.

Одличан познавалац народног живота, Станко Опачић је један од последњих лидера сељачког друштва у класичном смислу ријечи, човјек начитан, оштроуман и продубљених опажања. С њим се може разговарати, што би се рекло, данима о свему што је у дјелокругу народа на селу. Он зна обичаје, усмена предања, крајишку историју.

Станко Опачић сакупио је народне пјесме Кордуна и објавио у двије књиге у Загребу у "Просвјети" 1970. и 1987. године под насловом "Народне пјесме Кордуна". То су обимне збирке у којима има 660 лирских и епских пјесама. Епске претежно говоре о ратним догађајима, о походима граничара, о њиховим страдањима, о зеленом кадру који се појавио на крају првог свјетског рата, затим говоре о догађајима из НОБ-а, приказани су поједини ликови бораца, али и масовне несреће. Лирске пјесме говоре о стандардним темама лирске народне поезије – то су љубавне, шаљиве, ругалице, прелачке, пјесме против урока, итд.

Умјетнички су неједнаке, што се разумије само по себи; неке од слабијих занимљиве су зато што говоре о обичајима, па доприносе познавању народног живота и могу се третирати као дио грађе за упознавање етнологије краја. Етнолошки опис народног живота на Кордуну последице Николе Беговића и није детаљније дат, па се овом збирком и у том погледу много добило. Говоримо овдје и о споредној страни збирке, главна је свакако књижевна и језичка. Без посебног истицања јасно је да многе пјесме у овој збирци имају неоспоран књижевни значај, нарочито лирске, јер су прошле, вјерујемо, дугу процедуру обликовања, као и све народне пјесме које су дуго живјеле у народу. Истичемо и њихов значај као језичког извора. Богатство народног језика дошло је до пуног изражаја, поред осталог и зато што има много изворне лексике, која је већим дијелом ушла у књижевну употребу, а мањим дијелом остала у локалном говору. У данашње вријеме када нас технолошка револуција удаљује од народних извора, језик ове збирке је драгоценосвјежење и подстицај да се не прекине веза са народним говорима. Изнијансирана лексика народних говора посебно нам је важна. Узмимо примјере мање познате и мање фреквентне лексике из ове збирке: љуторека, руга, клепетуша, језик испредале, подложнице, мигалице, тара, чунак, накарада, паспаљ, ваган, макарун, вареника, барок (прамен косе на челу), чијање, перушање, чаројичари, ђувегија, герз, коса бренована, козбаша, итд.

Народна поезија на Горњој крајини, да употребимо тај историјски појам, била је дубоко укоријењена у народу; многе жене и дијевојке знале су цијеле циклусе народних пјесама напамет а никада нису научиле читати и писати. Поезија је ту била знак народне идентификације од чувене пјесме "Смрт мајке Југовића", која је код Петриња записана и Преко Мушичког доспјела Вуку у руке, до тужбалице "На Кордуну гроб до гроба", испјеване за вријеме НОБ-а. Између те двије пјесме смјесте-

на је сва народна несрећа од Косова до Петрове горе, или од 1389. до 1941. У обје пјесме у главној улози је Мајка, која тражи своје синове (свога сина). У првом примјеру нађе их на Косову мртве и несахрањене, у другом примјеру Мајка налази синов гроб, који се отвара и из њега се чује глас. Два су ужаса ту, али који је већи, то се увијек питамо. Ове пјесме су настале као израз наивне свијести, оне имају митску основу и метафорички језик, без чега нема поезије. Мајка Југовић види мртве и несахрањене синове, стеже срце и сузе није пустила, али тек касније, кад јој гавранови доносе руку Дамјанову, она умире. Немају част гроба њени синови, као ни они Хомерови јунаци на почетку "Илијаде", који су били: "псима плијен и птицама гозба". У другом примјеру, гроб је нађен, али из њега се проговара о слободи. Мајка и син, гроб и слобода – то су исконске теме; колико грчке – толико и наше!

У збирку народних пјесама Кордуна, која је изашла 1987, додате су изреке и пословице и описи народних обичаја, као што су Божићни обичаји, Ђурђевдански обичаји, Измирење на крсној слави, Свадебни обичаји, Погребни обичаји.

Изреке и пословице су веома различите, али су све настале на основу мудрости и искуства, што се разумије само по себи. Неке су врло духовите као на примјер ове: "Цар царује а жандар бије." "У ракији памет, у кући кијамет." "Уста су меде, а трагови смрде." "Устрашени пас и мачка из исте хасе једу." "Убио је чојека, али истину не може." "На бојишту побјеђује војска, а на папиру вође." "Најгори су они који убијају туђим рукама." "Узаврела у њему јуначка крв као у врепцу говно." "Лопов и курва имају о себи добро мишљење." Народ брани своје огњиште и под лошом командом."

Проучаваоци народне поезије наћи ће овдје доброг материјала у сваком погледу: констатоваће да све епске пјесме нису десетерачке и да међу лирским пјесмама има десетерачких. Пјесма "Саслушање у Каловима после пробоја усташког обруча 14. маја 1942. у Петровој гори" по садржају је епска, али стих је осмерачки. То нас подсећа на један велики примјер из дубровачке књижевности, јер је Гундулићев еп "Осман" испјеван у осмерцима. Ипак остаје правило да је наша народна епика десетерачка са трохејском метричком стоном, што потврђује и ова збирка.

Лирске пјесме су испјеване у размјерама од шестерца до десетерца, ширих размјера од једанаестерца до шеснаестерца нема, па је и по томе ова збирка једнака старијој народној поезији. Ово истичемо ради тога да се види како народна поезија остаје вјерна утврђеним и сталним формама, док је писана поезија одавна напустила традиционалне облике у сталној потрази за новим формама.

Погледамо ли метафору и друге облике пјесничког језика, примијетићемо да је она скромнија, а хиперболе умјереније. Самим тим постаје јасно да по снази израза ове пјесме нису достигле класичне примјере наше народне поезије. Буду ли живјеле у народу, без обзира на то што су записане, вјероватно ће доћи до преобликовања садашњег израза, али то је ствар која нам измиче за дефинитиван суд. Већ је Вук примијетио да новије пјесме нису тако добре као оне старије, које су се калиле у народу и по неколико вијекова. Изузетак је у том погледу био Филип Вишњић, који је пјесмом "Почетак буне против дахија" дао најбољи примјер високе поезије и по митској основи и по метафоричком језику. Истичемо то као примјер јер ова пјесма није дуго живјела у народу, брзо је записана.

За лирске пјесме у овој збирци мора се рећи да су успјелије од епских, томе су два разлога: дуже су живјеле у народу и једноставније су по структури и изразу.

Станко Опачић Ћаница урадио је велик посао дјелом збиркама народних пјесама Кордуна, па се тиме уврстио у групу сакупљача народних умотворина и

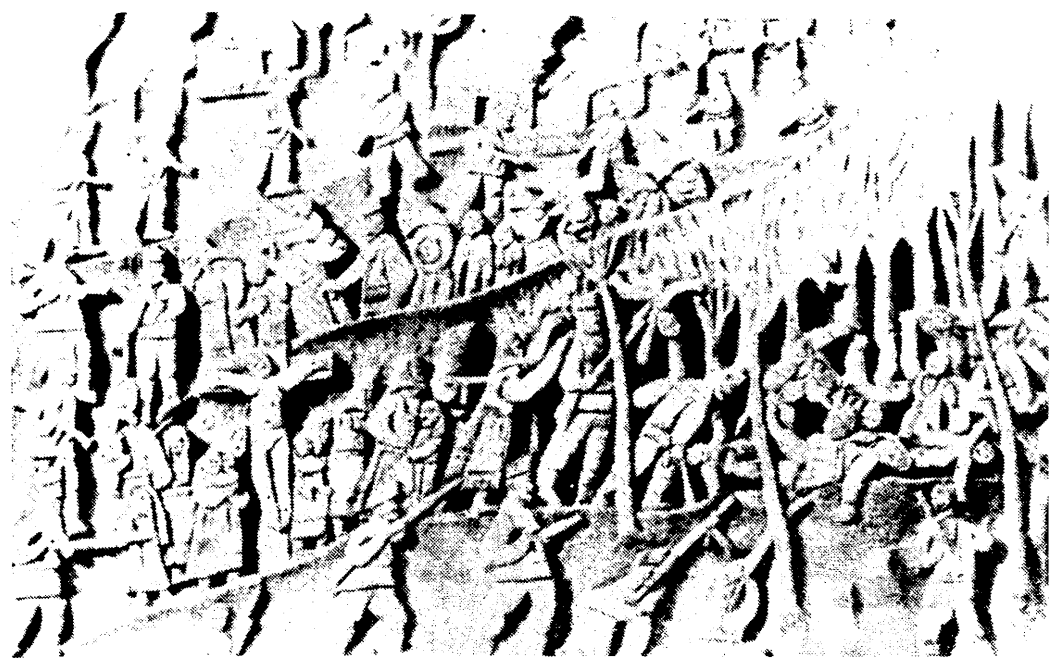
етнолога на Горњој крајини. Први од њих је Спиридон Јовић из Петриње који је већ 1835, у Бечу издао књигу на њемачком језику под насловом "Ethnographische Gemählde der slawonischen Militärgenze". Затим Никола Беговић издаје збирку "Српске народне пјесме из Лике и Баније" (Загреб, 1885) и књигу "Живот и обичаји Срба граничара" (Загреб 1887). Слиједе браћа Хрваћани, Маша Манојло и Мојо Мојица из Дубице, сакупљачи народног блага, па Владимир Ардалић (који је из Ђеврсака у Далматинској Буковици), па Манојло Бубало Кордунаш, који је веома значајан као сакупљач народног блага, јер је објавио ове књиге: "Српске народне пјесме" (Нови Сад, 1889) "Српске народне пјесме слијепца Раде Рапајића I-II" (Нови Сад 1892). "Српске народне приповијетке слијепца Раде Рапајића III" (Нови Сад 1893), "Српске народне приповијетке IV" (Нови Сад 1894), "Народно васпитање из Горње крајине" (Сремски Карловци 1897) "Слава и здравице" (Загреб 1904), "Српске народне приповијетке са огулинског Кордуна, Лике, Крбаве и Босне" (Загреб 1936).

Никола Ст. Кукић објавио је ове књиге: "Српске народне умотворине из разних српских крајева" (Загреб, 1898), "Звуци народних лира из Горње и Босанске крајине" (Загреб 1964). И најзад ту је Драгослав Алексић, родом из Рипња из Србије, а скупљач је народне поезије у Лици и објавио збирку "Личанке" (Грачац 1934).

Двјема збиркама народних пјесама Кордуна Станко Опачић Паница заслужио је мјесто међу скупљачима народног блага на Горњој крајини.

На крају само једна напомена, која је уједно и питање: У пјесми 380. под насловом "Сунце кроз облачине", на почетку спомињу се гусле. Јесу ли гусле нестале, и ко су носиоци ових пјесама. Знамо за Вукове пјеваче, који су били или пјесници (као Филип Вишњић), или казивачи, тј. пјевачи. Је ли писменост одбацила гусле и пјеваче.

(*"Књижевна реч"*, 25. децембар 1987.)

Покољ српског становништва у шуми Брезије крај Лисиње, 21 децембра 1941. године (дуборез Станка Опачића Ћанице).

Драгица Опачић.

23. Др Саво Златић: Драгица Опачић (1908–1980)

Крајем октобра 1980. године умрла је у Тушиловићу на Кордуну Драгица Опачић, једна од првих болничарки у познатој партизанској болници у Петровој гори. Сви они који су упознали Драгицу Опачић док је радила као болничарка знају како је та скромна, тиха и сталожена жена несебично помагала рањеницима и болесницима, колико је својом смирености умирујући дјеловала на све око себе, колико је високо развила етичку страну садржану у позиву здравственог радника. Била је сељанка без школа, попут многих других жена на Кордуну, али још од 1939. године, преко свог мужа Ђанице Опачића повезана с напредним антифашистичким покретом. У њену кућу у Тушиловићу долазе многи предатни комунисти, међу њима и Иво Маринковић, Марко Орешковић и Аугуст Цесарец.

Када је дошла 1941. година, рат и окупација наше земље, Драгица постаје илегални партијски курир између Окружног комитета Комунистичке партије Хрватске у Карловцу и врло јаким партијским организација у котару Војнић на Кордуну. Курирска дужност у рату је била повезана са непрекидним опасностима – сваки неуспех или несретан стицај околности најчешће се плаћао властитим животом. Изванредно мирна и неупадљива пролазила је Драгица са сељачким завежљајем усташке и талијанске страже и карловачке митнице носећи илегални материјал и партијске поруке добијене често директно од Јосипа Краша и Иве Маринковића, тадашњих руководиоца партизанског покрета у Карловцу, Кордуну, Банији, Горском Котару и Хрватском приморју. Она је била та која је с још неколико другова пребацила у сељачким колима из Карловца на Кордун оних легендарних 9 пушака којима су војнички ојачани партизански одреди око Тушиловића и Војнића. Она је пребацила из Карловца на Кордун неколико шпанолских добровољаца међу њима и народне хероје Стјепана Милашинчића и Ивана Манолу. Интензиван рад и стално кретање између Карловца и Кордуна упало је у очи усташким властима. Драгица у задњи тренутак бјежи из куће, измиче хапшењу и заједно са својом 13 годишњом кћерком Цицом досијеђа у прву партизанску болницу у Петровој гори. Тако је доскорашња партијска курирка постала партизанска болничарка у вријеме кад је то било најпотребније и кад је у Петровој гори било тек неколико болничара и болничарки.

Ратно санитетско особље сачињавали су најчешће дјевојке и младићи са села који су у борби пролазили санитетске курсеве и учили ријетком ангажираности. Своје стручне недостатке то особље успјело је надомјестити дубоко хуманим односом према рањенику и болеснику, што, уосталом, мора бити основа сваке здравствене дјелатности. Управо такав однос прожимао је сав рад Драгице Опачић у првој партизанској болници у Петровој гори. Штета што су је још у току рата одредили да ради на другим дужностима, јер је тако здравство изгубило човјека који је посједовао оно толико вриједно својство здравственог радника –истински људски осјећај према онима који траже помоћ и утјеху.

Кад у Лијечничком вијеснику одајемо пошту Драгици Опачић, сељанки, партизанском здравственом раднику из 1941. године нека то буде и сјећање на све оне стручно нешколоване дјевојке и младиће са села и града, знане и незнане, који су својим радом, жртвама, а врло често и животима исписали толико лијепога на страницама повијести здравства за вријеме ослободилачке борбе.

*("Лијечнички вјесник", новембар 1980., 11.
стр. 677.)*

ЈА САМ ПАСТОРЧЕ КОМУНИЗМА

Станко Опачић Ћаница, живи на Кордуну у Тушиловићу, у кући која подсећа на крајишку караулу. Некада се на Кордуну могло видети на стотине оваквих кућа, међутим, данас је ова једина, остале су спаљене или порушене у последњем рату. Ћаница је рођен 1903. године, у селу Брезова Глава у општини Тушиловић. До априлског рата бавио се углавном земљорадњом и столарским занатом. Они који су имали прилику да виде његову етнографску збирку могли су прочитати резбар на једној од полица за књиге: "Моји љубимци: Домановић, Змај, Матавуљ, Стендал, Толстој..."

ОПАЧИЋ: У партизана сам отишао по задатку, као члан Котарског комитета у Војнићу, али нисам отишао на слепо. Учествовао сам на партијској седници као делегат у шуми Абез код Вргин-моста, заједно са Радом Кончаром и Жарком Ћуићем. Био сам командант одреда "Дебела коса", па онда члан ГШ Хрватске. Само, нисам члан ГШ Хрватске постао тек тако, тражио се најуспешнији руководицац, а ја сам био тај. Нисам имао ниједну неуспелу акцију, коју год сам припремао успешно сам је и окончао.

Одмах после капитулације Краљевине Југославије чуо сам за припремање оружаног устанка, међутим, ми овде на Кордуну нисмо могли чекати партијске одлуке о дизању устанка, већ смо одмах отишли у шуму. Народ је бежао испред усташког ножа. Први усташки злочини почињени су већ почетком маја 1941. године. На Вељуну је побијено 520 Срба, без иједног испалеаног метка. Њихови лешеве посипани су живим кречом и засути земљом која је, одмах била преорана. Народ је за тај злочин сазнао тек августа 1941. године. Дакле, злочин је почињен два месеца пре одлуке КПЈ о подизању устанка. Јасно је да они нису побијени као комунисти, нити као присталице НОП-а, већ као Срби, или само зато што су били Срби.

Од одласка у шуму, па све до октобра 1941. године, свакако смо себе називали: Шумари, четници, герилци..., све док ГШ није установио назив партизан, а то је било у октобру 1941. године. На Прво заседање АВНОЈ-а отишао сам као командант Кордунашких партизанских одреда. Пред заседање у Бихаћу, одлучено је да скуп отвори најистакнутији партизански командант – сељак и, избор је пао на мене. Заједно са Мошом Пијаде отишао сам код Тита, и тад сам га први пут видео. Моша ме је упознао са Старим и рекао: "Ево Стари, то је тај кордунашки 'ајдук Станко Опачић – Ћаница."

СТУДЕНТ: Ћаница је два пута говорио на Првом заседању АВНОЈ-а. После његовог (чувеног) другог говора о усташким зверствима Владимир Бакарић му је приговорио "због дугог језика".

ОПАЧИЋ: Тада ми није било јасно зашто је Владо то учинио, али касније сам то разумео. Требао је прикрити усташке злочине. И данас се то ради. Ево, скоро сам нашао у једном босанском листу како су у обручу на Петровој гори учествовали и Италијански војници. То уопште није тачно, па Италијанског није било у обручу, само усташе. Новинар је то напосто измислио. Данас се слуша чајбискуп Фрањо Кухарић који каже да је Јасеновцу поубијано 40.000 људи, и то већина Хрвата. Тај исти Кухарић јасно и јасно каже, да ко истражује Јасеновац, ради против хрватског народа. Историја то мора исправити, јер наука не сме бити обучена у идеологију. Историја и истина морају бити синоними. Све је ишло у том правцу да се злочини

геноцида прикрију. Оно дете у колевци, или оно које је вађено из мајчине утробе не може бити ничији присталица, па ни НОП-а. Али је и оно заклано.

СТУДЕНТ: Па добро, да ли је на Кордуну постојао злочин сем усташког?

ОПАЧИЋ: Јесте, али веома мало, огромну већину злочина су извршили усташе.

СТУДЕНТ: Зашто онда на споменицима и јамама широм Кордуна стоје натписи да ту леже жртве фашистичког терора?

ОПАЧИЋ: На то питање могли би да одговоре људи из комитета у Карловцу

СТУДЕНТ: За њих имам друго питање, али покушајте Ви на њега одговорити. Зашто се не обнављају православне цркве по Кордуну спаљене у рату. Скоро сам прочитао да је Бакарић рекао како се хрватски народ никад неће сложити да се обнови или зида нова православна црква у Хрватској.

ОПАЧИЋ: То је питање непостојања ничег српског у Хрватској. За време Аустроугарске Срби су имали 60 својих листова, што недељних, што месечних. То смо имали када смо били неравноправни – у тој "тамници народа". Сад, кад смо равноправни, немамо ни једнога. За време рата кад нас је требало, Бакарић је (наћи ћеш то у књизи Ђуре Затезала "Народна власт на Кордуну", ту имаш Бакарићев говор на конференцији НОО пред 500 делегата у Војнићу 1944. год.) као нико до тад одржао такве хвалоспеве како Срби требају своју културу неговати, своје обичаје, ћирилично писмо и остало. Тада је основано Српско просветно друштво "Просвјета", тада је основан "Обилић" – Одбор Срба у Хрватској, тада је издана "Српска ријеч". Тада су српске институције почеле пуном паром радити. "Српска ријеч" је дочекана тако од српског народа да су људи вадиле разне слике из рамова, па "Српску ријеч" стављали у те исте рамове. И тај исти Бакарић, који је све то омогућио, који нас је у звезде ковао док је требало ратовати и гинути, кад је рат завршен, тај исти Бакарић удавио је једну по једну све те установе. Данас не постоји нити једна. Најпре Обилић, па онда Српску ријеч, па Просвјету, па музеј Срба у Хрватској... Ми смо били похапшени да би се то могло урадити, јер смо били угледни у народу и имали највише утицаја међу Србима у Хрватској. Нас су склонили да би на наша места довели послушне људе. На моје место, за министра шуме и руда, дошао је Божо Ркман, који никада ништа није значио, који се 70-их година уписао у Матицу Хрватску, кад је Матица Хрватска била антикомунистичка, антијугословенска и антисрпска, онда разни Драгосавци, разни Балтићи... то су све бивши "ратници" позадинци, тако да ниједан борац Србин није остао у влади СР Хрватске.

СТУДЕНТ: Одмах после рата размишљало се да Суботица и Сомбор уђу у састав Хрватске због буњевачког становништва. Да ли се током рата размишљало о аутономности ових крајева, с обзиром да су ови крајеви насељени Србима и да су Лика, Кордун и Банија имали вековну традицију аутономности?

ОПАЧИЋ: Размишљало се. Крајем новембра 1944. године Моша Пијаде је то написао нашироко и отишао код Броза са захтевом за аутономију Срба у Хрватској. Броз је све исцепао и изгрдио Мошу, па Моша никада више није споменуо аутономију Срба у Хрватској.

СТУДЕНТ: Реците нешто о Будачком процесу из јула 1944. године – ко победи ту кордунашку интелигенцију?

ОПАЧИЋ: Ту кордунашку интелигенцију уништио је Андрија Хебранг. Наиме, он је оловком окружио лица која треба осудити на смрт. Окружни комитет је 28. јуна 1944. године доставио државном тужиоцу Душку Бркићу, податке о истрази, о стању у Агитпропу ОК КПХ Карловац и Пропагандном одјелу Окружног НОО-а за Кордун, где су у сукоб дошли Аница Ракар – Магаших (Агитпроп) и Вељко Коран

(Пропагандни одјел). Аница Ракар је по надлежности била старија од Вељка Кораћа, и гушила је сваку његову иницијативу и иницијативу Пропагандног одјела. Њу је за шефа Агитпропа поставио Андрија Хебранг. Она их је цинкарила, гушила и потерала до оног корака који су и направили. Група бораца интелектуалаца, незадовољна судбином српског народа и НОП у Хрватској, написала је један летак и у њему навела да Срби воде борбу, а да у ЦК КПХ нема ни једног Србина. И то је била истина, јер погибљом Рада Кончара више није било ни једног Србина у ЦК КПХ. Кад је летак дошао Хебрангу у руке, он је брже боље кооптирао тројицу Срба у ЦК КПХ – после тога почела су хапшења. Кад је мене Хебранг позвао да ми каже да ћу бити народни тужилац у Вишем војном суду, рекао ми је: "Јеси ли видео Ђаница какве лажи подмећу, написали су у летку да нема ни једног Србина у руководству ЦК КПХ, а Раде Жигић, Миле Почуча и Душко Бркић су чланови ЦК КПХ." А ја појма нисам имао кад су они постали чланови ЦК КПХ. ЦК КПХ је у то време руководио војском коју су сачињавали искључиво Срби. Оптужница их је теретила као шпијуне Гестапоа и за директну сарадњу са четницима. Судски процес је одржан 13. и 14. јула 1944. године. На смрт су осуђени: Вељко Кораћ, апсолвент технике и машинства; Илија Жегарац, дипл. правник, члан прве партијске ћелије у Војнићу 1937. године; Љубо Вујичић, учитељ; Милан Момчиловић, потпоручник НОВ. Остали су кажњени принудним радом и губитком слобода. Тврдим да нико неће доказати да су Вељко Кораћ и Илија Жегарац имали било какву везу са Гестапоом или директну везу са четницима, за остале то не могу тврдити.

СТУДЕНТ: Да ли је Кордун требао добити више у социјалистичкој земљи?

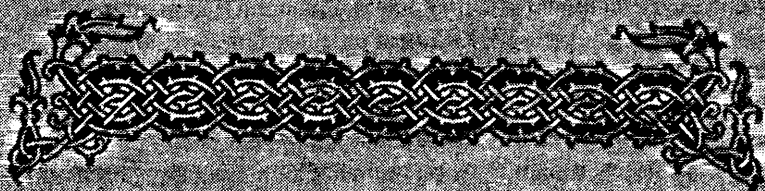
ОПАЧИЋ: Кордун је подељен баш као и две Немачке. Војнић је српски Котар, а сведен је на Месну заједницу – данас има 8.000 становника. Узето му је све, узете су му 4 општине, узети су му Тушиловић и Крњак и прикључени Карловцу, Перјасица Дугој Реси, Вељун Слуњу. То је "заслуга" Милутина Кошарића, он је био Бакарићева метла и овај га је свуда истицао. Да је Бакарић рекао да и ово што је остало треба уништити Кошарић би и то учинио. Ево шта се догодило у рату: Кошарић је тада био командант подручја, а са њим је био и Јожа Чуљат. Тај Јожа Чуљат наговори Кошарића да запали православну цркву у Горњем Будачком. То је била црква са врло богатим иконостасом, историјски споменик, јер је ту основана прва српска народна школа 1759. године. Дођем у Горњи Будачки и видим црква спаљена, питам стражара кад су ово усташе биле, каже уопште нису биле. Па, ко је онда запалио цркву? Стражар одговори – па, ми, наредио друг Кошарић. Одем ја код Милутина и питам – зашто запали цркву Милутине? Одговори: "Ако усташе ухвате народ, побије га у цркви као у Војнићу." (црква у Коларићу). То је безумље, кажем, ако усташе народ похватају – народу је свеједно хоће ли га заклати у цркви, на цести, у шуми или на кућном прагу. Кошарића је "напалио" Јожа Чуљат, а да је рецимо Милутин Кошарић најмању штету начинио једној католичкој цркви Јожа Чуљат би Милутина Кошарића дао обесити.

СТУДЕНТ: Зашто се људи са Кордуна: Бранко Мамула, Гојко Николиш, Душан Пекић..., нису потрудили да се ови крајеви изграде, добију фабрике, да прођу путеви, вода?

ОПАЧИЋ: Изгледа да су они поучени нашим примером, јер смо Жигић, Бркић и ја то тражили, па смо морали отићи.

СТУДЕНТ: Како се човек који на дочеку 1948. године каже: "Лако је било Стаљину да буде највећи, кад је побио све око себе", осећа кад га оптуже као ИБ–овца?

ОПАЧИЋ: Обележили су нас као ИБ–овце и то када, 1950. године кад ИБ није имао никаквих шанси у Југославији. Према том становишту, нас четворица (Жигић, Бркић, Рапајић и ја) смо били малоумни људи, декларисујући се као ИБ–овци у моменту кад ИБ није имао ама баш никакве шансе. Питах како сам се осећао? Нисмо се имали коме жалити, нити те је ко питао, нити је постојала некаква здрава мисао.

НАРОДНЕ ПЕСМЕ,
ПОСЛОВИЦЕ И СЛИКЕ
ИЗ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА
СРЕА НА КОРДУНУ

КЊИГА II

Скупљено и уређено:
СТАНКО ОПАЧИЋ-ПАНИЋА

ПРОСВЕТА
ЗАГРЕБ
1987.

Када је неко био етикетиран као ИБ–овац онда нема ни одбране, ни адвоката, ни закона, једноставно, требало га је смакнути. Дешавало се да неки ОЗНАШ нађе неког са женом, па да га оптужи за ИБ и пошаље на Голи оток. Пред суд нас нису могли извести, нису имали никаквог доказног материјала. Да су нам судили, онда би бар онај судија и његов записничар чули како се ти браниш.

СТУДЕНТ: Обично сви питају за мучење или понижавање са Голототока. Да ли је био један дан на том пакленом острву а да је остао Вама лично у лепој успомени?

ОПАЧИЋ: Ја сам под истрагом у Загребу, у Савској Цести био годину и два месеца, а на Голототу две године и нешто. Међутим, лепих успомена није било. Или си добијао батине или си лечио ране.

СТУДЕНТ: Јесте ли били под бојкотом?

ОПАЧИЋ: Да, годину и по дана, кад си на бојкоту нико не сме да прође крај тебе а да те бар не пљуне или не опсује.

СТУДЕНТ: Знате ли чија је идеја била Голи оток?

ОПАЧИЋ: Била је Кардељева, то сам после сазнао, а Бакарић је идеју подржао од срца. И оно што је значајно – није се из Београда руководило Голототом, него из Загреба. Први човек био је Иван – Стево Крајачић, начелник ОЗНЕ за Хрватску.

СТУДЕНТ: Да нисте оптужени 1950. године, да ли би постали народни херој?

ОПАЧИЋ: То бих био сигурно, али ја сам 50–е скинут, а највећи број народних хероја проглашен је 1951. године, 1952., 1953. Прави народни хероји проглашавани су за време рата, као Душан Пекић, он нам је и сада осветлао образ. Замисли разлику између њега и Гојка Тинтора.

СТУДЕНТ: Кад данас слушате излагање Ваших ратних другова са којима сте се борили, како објашњавате дијаметрално супротне ставове? Да ли је и за време рата било размимоилажења?

ОПАЧИЋ: Није. За време рата није било размимоилажења јер су такви као ови данас били у мањини. Они су масовније почели приступати НОП–у тек после капитулације Италије, али тад је све већ текло својим током, тада нису могли мењати ништа. Сачекали су боља времена. Замисли, ја сам био члан ГШ Хрватске, био сам командант Кордуна, пре мене то је био Иван Срећко Манола, после је отишао за команданта зоне. У ГШ претпостављени ми је био Иван Рукавина. Долазе 1971. године ти људи: Манола, Хољевац, Шибл, Рукавина, Штрок, Бобетко... стадоше душом и срцем уз МАС–ПОК, који је био антикомунистички, антијугословенски и анти–српски. Па шта онда да мислиш, него да они комунисти никад нису ни били, и да су се случајно нашли у тој комунистичкој платформи. Чим је дошла повољнија ситуација они су постали оно што су и били – хрватски националисти.

СТУДЕНТ: Молим Вас, за крај, изнесите Ваше мишљење о Уставу из 1974. године?

ОПАЧИЋ: Тим Уставом покрајине су постале независне од Србије. Тај и такав Устав потписују: Дража Марковић, Милош Минић, Петар Стамболић... они нису заслужили ништа друго до да их народ обеси на највеће дрво у Србији, а све то је дело Бакарића и Кардеља. Србију је требало кастрирати, и кастрирана је Уставом из 1974. године. Сад се у Србији појавила једна млада "екина политичара", која је свесна тог позива и свесна злочина који је извршен над Србијом. Не треба даље трошити речи јер је јасно зашто они не могу бити миљеници у Хрватској, Словенији и на Косову.

Марко Косијер

(*"Студент" 26. маја 1989. године.*)

25. Марко Косијер (Зрењанин): У карловачком СУП–у су ми рекли да се вратим "кући у Србију"

Догодило се то у републици која југословенској јавности пуни уши демократијом и политичким плурализмом

За мене никада није било примарно да ли неко припада овој или оној етничкој групи. У одабирању пријатеља увек је преовлађивало колико сваки од њих заслужује да се назове човеком.

Међутим, непријатности које сам овог лета доживео на Кордуну не могу да пређути:

Моји родитељи су са Кордуна, тамо је моја родбина, тамо су моји обичаји, традиција, култура, тамо су гробови мојих дедова и моје браће. Као студент – апсолвент историје на Филозофском факултету у Новом Саду – пишем за неке од универзитетских листова у земљи. Какве то везе има са Кордуном? Има.

Наиме, у листу београдских студената од 26.5.1989. године штампан је мој интервју са Станком Опачићем Ђаницом, организатором устанка 1941. године на Кордуну, човеком који је отворио Прво заседање АВНОЈ–а, министром у влади НР Хрватске до 1950. године.

Дошао сам на Кордун, а људи из карловачког СУП–а дојурили су брже–боље да ми поруче како знају да сам ту и како знају да сам аутор тог интервјуа. Међутим, нису ме нашли, а мојој родбини су поручили "да им се тај новинар СТРАНАЦ одмах јави".

Да се разумемо: никада се нисам осећао странцем у било ком месту у југословенском простору у Битољу, Нишу, Београду, Суботици, Загребу, Марибору... свуда сам био као код куће, свуда, само не у Карловцу.

Конечно сам се нашао са "људима" из карловачког СУП–а, узеше ми личне податке, питаху ме шта радим и зашто радим и рекоше како би најбоље било да пожурих кући, јер њихово стрпљење има граница – "кући у Србију". Ја не кривим људе који су ме прогнали, они су "унутрашњи органи", а мисли долазе из главе.

Догодило се то у СР Хрватској, републици која југословенској јавности "пуни уши" цивилним друштвом, демократијом, Европом, политичким плурализмом... а сама се користи полицијским методама да би заплашила људе.

Рођен сам и одрастао у Војводини, стога је за мене нормално када Мађар говори о Петефију и Кошуту, Србин о Карађорђу и Вуку, Хрват о Јелачићу и Гају... На Кордуну није тако!? Српски живаљ на Кордуну, једноставно, не сме на јавним местима споменути Србе, Србију, српско политичко вођство, јер му се одмах пришивају етикете провокатора, шовиниста, угњетача, четника... то су ствари о којима се на Кордуну може причати само у кругу породице, и то тихо, јер и зидови имају уши. Онај ко се пак превари и на јавном месту спомене Србију зна се где заврши. Био сам присутан када је из српског места, у пратњи милиције, одведен момак само зато што је наручио песму: "Одакле си селе...", био сам присутан када се исто тако у српском месту певало (нестало је струје, па су се отуда вероватно створили услови) "Ој, војводо Синђелићу". Све ми је то било чудно, нисам то доживео нити као српски национализам, нити као провокацију, већ као спознају националног идентитета, као студент историје знам какав је траг оставила битка на Чегру у свести српског народа. Исто тако ни хрватску химну "Лијена наша" на прослави дана устанка у Дебелој Коси 27.7. нисам другачије доживео него као потврду хрватске националне самобитности. Али, био сам присутан када се у хрватском месту певало: "На врх горе

Романије, усташки се барјак вије..." Питам, где је тад била милиција? Био сам посматрач када су момци са "леве обале Коране" узвикивали "Корана је хрватска!"

Где су тада били људи из карловачког СУП-а?

Прошло је време када се говорило: *Cuius regio, eius religio* – чија власт, његова и вера. Демократија, не зна нити за веру, нити за нацију, нити за морално–политичку подобност. Ја не кажем да су Срби на Кордуну посве бијели, али тврдим да нису ни посве црни.

Обиђох гробове и вратих се "кући у Србију" – како би рекли људи из карловачког СУП-а. Да би људи из карловачког СУП-а знали куда сам то одлазио и кога сам обилазио, ја ћу написати:

- мој деда Марко М. Косијер борац је и носилац ордена за храброст,

- дедина рођена сестра Даринка Косијер Каран носилац је Партизанске споменице 1941. године (бр. споменице 14919),

- дедин рођени брат Петар Косијер носилац је Ордена заслуга за народ са сребрном звездом, и Ордена за храброст.

Толико са очеве стране, да видимо мајчину:

- обишао сам Ивановић јарак, јер су на том месту усташе 29. 7. 1941. масакрирале мог деду, Ђуру Шаулу, заједно са 380 кордунашких Срба,

- обишао сам Дебелу Косу, јер тамо лежи ујак моје мајке Миле Басара политички комесар I батаљона I кордунашког партизанског одреда,

- обишао сам остатке православне цркве у Коларићу, где су усташе 26.4.1942. спалиле 103 припадника српског народа, међу њима и добар део моје фамилије.

Сви они данас почивају у миру у гробиштима расутим широм Кордуна. Они јесу своја тела положили да би њихови унуци, и ја међу њима, слободно живели и долазили на Кордун. Њих више нема, али ја сам им захваљан што су у темељ моје душе положили страст за истином, а то је нарочит облик човековог поштовања самог себе.

("Политика", 11. августа 1989. године.)

СТАНКО ОПАЧИЋ – ЋАНИЦА

СРБИН У ХРВАТСКОЈ

Приредио: др МИЛАН ВЕСОВИЋ

Издавач: КИЗ "ЛИТЕРА" Београд, Паунова 49 51

Директор: ДРАГАН ГАВЕЛА

Главни и одговорни уредник: ВЕЛИМИР ВЕСОВИЋ

Лектура и коректура: АЛЕКСАНДРА ЛУКИЋ

Опрема: НИКОЛА КОСТАНДИНОВИЋ

Тираж: 3000 примерака

Штампа: ГРО "ПРОСВЕТА", Београд, Ђуре Ђаковића 21

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

929: 32 Опачић С.

ОПАЧИЋ - Ћаница, Станко

Србин у Хрватској: казивања кордунашког
сељака, ратника, министра, осуђеника... / Станко
Опачић Ћаница; приредио Милан Весовић. – Бео-
град: Литера, 1989. – 173 стр.; 24 цм
Предговор / Милан Весовић: стр. 7-12
ПК: а Опачић, Станко (1903-)

ISBN 86-7467-003-2

